

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER (AFRİKA ÇALIŞMALARI)
ANABİLİM DALI**

**AFRİKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NDEN AFRİKA BİRLİĞİ'NE:
AFRİKA'DA BÜTÜNLEŞME ÇABALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Müge DALAR

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER (AFRİKA ÇALIŞMALARI)
ANABİLİM DALI

**AFRİKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NDEN AFRİKA BİRLİĞİ'NE:
AFRİKA'DA BÜTÜNLEŞME ÇABALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Müge DALAR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Melek FIRAT

Ankara-2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER (AFRİKA ÇALIŞMALARI)
ANABİLİM DALI

**AFRİKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NDEN AFRİKA BİRLİĞİ'NE:
AFRİKA'DA BÜTÜNLEŞME ÇABALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

.....
.....
.....
.....
.....
.....

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi .....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

KISALTMALAR

ABÖ	:Afrika Birliği Örgütü
AEC	:African Economic Community, :Afrika Ekonomi Topluluğu
AfB	:Afrika Birliği
AİHHM	:Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Mahkemesi
ALC	:African Liberation Committee, Afrika Bağımsızlık Komitesi
CEN-SAD	:Sahel-Sahra Devletleri
EAC	:East African Community, Doğu Afrika Topluluğu
EACSO	:East African Common Services Organization, Doğu Afrika Ortak Hizmetler Örgütü
ECOSOCC	:Economic, Social and Cultural Council, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Konsey
ECOWAS	:West African Economy Community, Batı Afrika Ekonomi Topluluğu

GGU	:Ghana-Guine Union, Gana-Gine Birliği
ITF	:Interdepartmental Task Force, Birimlerarası Görev Gücü
LPA	:Lagos Plan of Action, Lagos Eylem Planı
NAACP	:National Association for the Advancement of Coloured People, Renkli Halkların İlerlemesi Ulusal Derneği
OCAM	:Organisation Commune Africaine et Malgache, Afrika ve Malgaş Birliği
PAFMECA	:Pan-African Freedom Movement for East and Central Africa, Doğu ve Orta Afrika İçin Pan-Afrikan zgrlk Hareketi
PSC	:Peace and Security Council, Barış ve Güvenlik Konseyi
SADC	:Southern Africa Development Community, Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
UAS	:United African States, Afrika Birleşik Devletleri
UDEAC	:Union Douanire et conomique de

l'Afrique Centrale, Orta Afrika Gümrük ve

Ekonomi Birliği

UNIA

:Universal Negro Improvement Association,

Dünya Siyahlarını Geliştirme ve Koruma Derneği

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	i
GİRİŞ.....	1
I. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE BÜTÜNLEŞME TEORİLERİ VE MODELLERİ	13
A. BÜTÜNLEŞME KAVRAMI	13
B. BÜTÜNLEŞME ÇEŞİTLERİ	17
1. Ekonomik Bütünleşme	18
2. Sosyal Bütünleşme	19
3. Siyasal Bütünleşme	21
C. BÜTÜNLEŞME TEORİLERİ	22
1. Doğrudan Yaklaşımlar	23
a. Federalizm	23
b. Güvenlik Toplumu Yaklaşımı	26
2. Aşamalı Yaklaşımlar	29
a. Fonksiyonalizm	29
b. Neofonksiyonalizm	32
II. AFRİKA'DA BÜTÜNLEŞME ARAYIŞI: PAN-AFRİKANİZM DÜŞÜNCESİ VE AFRİKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN KURULUŞU	37

A. PAN-AFRİKANİZM DÜŞÜNCESİNİN KÖKENİ.....	37
1. 1900–1945 Dönemi: Irksal Pan-Afrikanizm.....	39
2. 1945–1960 Dönemi: Kıtasal Pan-Afrikanizm.....	44
B. AFRİKA’DA BÜTÜNLEŞME ARAYIŞI.....	46
1. Afrika’da Bütünleşme İçin İlk Girişimler	47
a. Doğu Afrika Merkezli Girişimler	47
b. Batı Afrika Merkezli Girişimler	50
2. Afrika’da Bütünleşme Düşüncesine Aşamalı ve Doğrudan Yaklaşımlar:	
Casablanca ve Monrovia Grupları.....	54
a. Casablanca Grubu	63
b. Monrovia Grubu	67
C. AFRİKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN KURULUŞU VE YAPISI.....	71
1. Addis Ababa Konferansı ve Afrika Birliği Örgütünün Kurulması	71
2. Afrika Birliği Örgütü’nün Yapısı ve Organları.....	76
a. Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi.....	78
b. Bakanlar Konseyi.....	79
c. Genel Sekreterlik	80
d. Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Tahkim Komisyonu.....	81
e. Özel Komisyonlar	82
III. AFRİKA’DA BÜTÜNLEŞMEYİ DERİNLEŞTİRME ARAYIŞI: AFRİKA BİRLİĞİ’NİN KURULUŞU	85

A. 1960–1990 DÖNEMİ: İDEOLOJİK PAN-AFRİKANİZM.....	86
1. Sömürgeciliğin Ortadan Kaldırılması	88
2. Afrika Devletleri Arasında Sınır Sorunları.....	96
3. Ekonomik Kalkınma Sorunları.....	102
B. 1990 SONRASI DÖNEM: EKONOMİK PAN-AFRİKANİZM	105
1. Ekonomik Bütünleşme Çabaları: AEC'nin Kuruluşu	106
2. Sirte Deklarasyonu, Lomé Zirvesi ve Afrika Birliği'nin Kuruluşu	108
3. Afrika Birliği'nin Yapısı ve Organları	117
a. Meclis.....	120
b. Yürütme Konseyi	121
c. Pan-Afrikan Parlamento	122
d. Komisyon	123
e. Barış ve Güvenlik Konseyi.....	124
f. Diğer Organlar	125
C. AFRİKA'DA BÜTÜNLEŞMEYE SON NOKTAYI KOYMA ÇABALARI:	
AFRİKA BİRLİK HÜKÜMETİ	131
1. Accra Zirvesi ve Birlik Hükümeti Düşüncesine Doğrudan ve Aşamalı	
Yaklaşımlar	136
a. Doğrudan Yaklaşımcılar	137
b. Aşamalı Yaklaşımcılar.....	140
2. Accra Zirvesi'nin Ardından Son Gelişmeler	144

SONUÇ 149

KAYNAKÇA..... 155

ÖZET 168

GİRİŞ

“United we stand. Divided we fall.”

Bütünleşme, sömürge yönetimlerinin yıkılmaya başladığı dönemden günümüze Afrika’da siyasetin en önemli konusu oldu. Bunun temel nedeni, sömürgeciliğin Afrika’da yarattığı ilk etkin bölünme olmasıdır. 19. yüzyılda Afrika’da sömürgeciler lehine ve kâğıt üstünde gerçekleştirilen bu bölünme, bir lanet gibi Afrika devletlerinin ekonomilerini, iç politikalarını, uluslararası ilişkilerini hala etkilemektedir. Avrupalı devlet adamlarının hiç ayak basmadıkları bu topraklarda, kâğıt üstünde ve yalnızca coğrafi şekiller esas alınarak gerçekleştirilen bu bölünme, Afrika için geri döndürülemez süreci başlattı. Bu nedenle Afrika’nın ekonomik, siyasal, toplumsal hatta kimi zaman doğal kronik sorunları, bölünmüşlüğü lanetine bağlanır.

Afrika’da sömürgecilikten bahsederken kabaca 1800 ile 1960 yılları arasında geçen dönemden söz ediyoruz. Zihinlerde açlık, yoksulluk, savaşlar, demokratik olmayan yönetimler, yabancı bir hayatla resmedilen Afrika’da bu dönemden önce herhangi bir medeniyetin kurulmamış olduğu sanılır. Aksine Afrika’nın bilinen kayıtlı tarihi, M.Ö. 3300 yılında eski Mısır medeniyeti ile başlar. M.Ö. 3 bin yılından itibaren Sahra’nın güneyinde, batıda Moritanya’dan, doğuda Sudan’a kadar uzanan kültürel ve ekonomik hareketlilik, Sahra-altı Afrika medeniyet havzasının temellerini attı ve bu havza, hızla gelişen şehirleriyle Doğu Afrika Swahili medeniyeti, Gana Krallığı, Mali merkezli Batı Afrika Medeniyeti, Volta, Kongo ve Zimbabve

Krallıkları ile giderek zenginleştirdi. 7. yüzyıldan itibaren doğudan ve kuzeyden gelen Arap akınlarıyla Sudan ve doğu sahili Müslümanlaşmaya ve Arap tacirler aracılığıyla dışa açılmaya başladı. 11–15. yüzyıl aralığında Müslüman Afrikalı halklar; Bornu, Vaday, Kanem, Asanti, Darfur gibi çeşitli krallıklar kurdu.

Kara Afrika dış dünyaya eksik ve geç açıldı. Kuzey ve güneyde iki çöl, doğu ve batıda iki okyanus tarafından korunan Kara Afrika'nın Batı medeniyetiyle teması için bir dizi bilimsel teknik ve coğrafi gelişmenin yaşanması gerekti. Bu nedenle 15. yüzyıl gibi geç bir tarihe kadar yalnızca Kuzey Afrika, Akdeniz'den medeniyetlerle ilişki halindeydi. Bu yüzyılda, özellikle denizcilik alanında yaşana gelişmeler sayesinde, Afrika'ya yönelen keşif yolculuklarında Portekiz başı çekti. İspanya tarafından kuşatılan ve Avrupa'nın geri kalanından yalıtılmış olan Portekiz, Hint Okyanusu ticaretini ve Baharat Yolu'nu kontrolü altında tutmak için Afrika kıyılarından elde ettiği altına ihtiyaç duydu. Müslümanlardan kalan trigonometri bilgisiyle boylam hesaplaması konusunda sorun yaşamayan ve manevra yeteneğine sahip karavelalar ile Afrika'nın sığ kıyılarına yanaşmayı başaran Portekiz'in bu keşifleri yapmasında en kolaylaştırıcı unsur, özellikle ekvatorun güneyinde seyahati mümkün kılan usturlabın icadı oldu. Papalıktan Afrika'da ticaret yapma tekelini ve kilise kurma yetkisini alan Portekiz, Batı Afrika kıyılarında ticaret noktaları kurdu ve buradan elde ettiği altın, tuz ve köleleri ana kıtaya taşıdı. Portekiz kıyılardan içerilere ilerleyerek koloniler kurmayı ve kendi nüfusunu kıtaya taşımayı tercih etmedi. Bunun ilk nedeni, kıtanın içlerine ilerlemesi halinde direnişle karşılaşacak olması ve savaşmasının gerekmesidir. Asıl hedefi, Hint Okyanusu ticaretini kontrolü altına almak olan Portekiz için bu uğraş, gereksiz yere kaynakların tüketilmesi demektir. Diğer yandan çeçe sineğinin yaydığı uyku hastalığı başta olmak üzere Portekizlileri

kıyıma uğratan salgın hastalıklar da ilerlemeyi durdurdu. Zaten madeni eşyalar, giysi gibi temel işlenmiş ürünler karşılığında yaptığı altın, tuz, kereste ve köle ticareti Portekiz'e nihai hedefine ulaşma yolunda yeterli oldu ve koloniler kurmaktansa ekonomik olarak güçlenmeyi tercih etti.

Portekiz'in Afrika kıyılarında giriştiği bu ticaretin ilk etkisi Hıristiyanlığın giderek bölgede yaygınlaşması oldu. Ancak Portekiz topyekûn bir misyonerlik faaliyetine girişmek yerine kabile şeflerini Hıristiyan olmaları için teşvik etti ve onları köle ticaretinin aracısı yaptı.

Portekiz'in köle ticaretinde üstünlüğü 17. yüzyıla kadar sürdü. Bu yüzyılda önce Hollanda, Afrika'da ticarete başladı. Protestan olan Hollanda, Papalığın köle ticaretini Portekiz tekeline veren fermanını tanımadı ve ilerleyişi Portekiz'e göre oldukça hızlı oldu. Yüzyılın ikinci yarısında ise İngiltere ve Fransa'da bu ticarete katıldı. Bu ülkelerin kıtaya girişi, köle ticaretinin boyutlarının değişmesine neden oldu. Özellikle İngiltere'nin köle karşılığı silah ticareti yapması, hem yerel şeflerin otoritesini güçlendirerek kıtada yozlaşmış siyasal kültürün temelini attı hem de etnik çatışmaların niteliğini değiştirdi. 18. yüzyıl boyunca Atlantik'in diğer yakasına taşınan kölelerin %40'ı İngiltere, %31'i Portekiz, %18'i ise Fransa tarafından taşındı. Yine Portekiz ile benzer şekilde bu ülkeler de kıyılarda ticaret kolonileri kurma yoluna gitti ve ne kendi nüfusunu ne de yönetim anlayışını kıtaya taşıdı.

19. yüzyılda artık Avrupa devletleri kıtaya yerleşme ve burada kendi yönetimlerini kurma yoluna gittiler ve Afrika'nın sömürgeleştirilmesi, 1878–1893 yılları arasında çok kısa bir sürede gerçekleşti. Afrika'yı sömürgeleştirmenin ilk nedeni, Sanayi Devrimi sonrasında artık köle emeğine değil hammadde ve pazara

ihtiyacın artmasıydı. Sanayi Devrimi ile birlikte Afrika ile yapılan ticaretin yapısı da değişti. Köle ticareti istikrarsız bir Afrika gerektiriyordu. Devrim sonrası artık sanayi mallarını pazarlamak ve ticareti serbestleştirmek isteyen devletler, Avrupa'nın uluslararası hukuk ve ticaret kurallarını Afrika'ya yerleştirme ihtiyacı duydu. Bunun yolu da Avrupa'nın yönetim anlayışının doğruda kıtaya taşınmasıydı.

Diğer yandan İtalya ve Almanya'nın ulusal birliklerini sağlayarak Avrupa sahnesine güçlü devletler olarak çıkmaları, 1815'te Avrupa'da sağlanmış olan uyumu bozdu. İtalya ve Almanya karşısında güç dengesinin sağlanamaması ve ticaretin istikrarlı bir Avrupa'yı gerektirmesi nedeniyle, gç mücadelesinin Avrupa dışındaki topraklara taşınması en uygun yol olarak görüldü. Böylece Avrupa'daki ulus devletler birbirlerinin varlığını kabul ettiler ve çatışma nedeni Avrupa dışına taşınarak kendi aralarında yeniden bir denge kurma yoluna gittiler.

Teknolojik gelişmelerin artık Afrika'nın ilerine ilerlemeyi mümkün kılması da bu durumu kolaylaştırdı. Bunlardan ilki, buharlı makinelerin keşfi ile demiryolunun yaygınlaşmasının, sömürgeci devletler için nüfus aktarma, ticaret ve yönetimi kolaylaştırma açısından sağladığı kolaylıktı. Özellikle madenlerin keşfi, demiryollarının önemini arttırdı ve demiryolu yapımı ile maden sahipliği birbiriyle bağlantılı hale geldi. Afrika'nın fethini kolaylaştıran bir başka gelişme ise silah teknolojisinde yaşandı. Seri ateş eden silahları ve topların kullanılması, siyah direnişinin kolayca kırılmasını sağladı. nc önemli gelişme ise tıp alanında yaşandı. 19. yüzyılın ortalarına kadar beyazları kıtada kıyıya uğratan sıtmaya karşı kininin ilaç olarak kullanılması, sömürgecilerin kıtada ilerleyişini kolaylaştırdı. Zira bu döneme kadar İngiltere garnizonlarında bulunan beyazların %77'si sıtmadan hayatını kaybetmişti.

1880 yılına kadar Afrika'nın küçük bir bölümü doğrudan yabancı yönetimi altındaydı. Batı Afrika'da bugünkü Senegal, Fildişi Sahilleri, Benin, Gana ve Nijerya'nın kıyıları İngiltere ve Fransa yönetimi altına girmişti. Kuzey Afrika'da sadece Cezayir, uzun süren bir direnişi bastırmayı başaran Fransa'nın yönetimindeydi. Orta Afrika'da Mozambik ve Angola kıyıları Portekiz tarafından, Güney Afrika kıyıları ise Boerlerle mücadeleyi kazanan İngiltere tarafından yönetiliyordu. Doğu Afrika'da ise yabancı yönetimi altında olan bir ülke yoktu. Bu tarihe kadar yabancı yönetimi altına giren topraklar tüm kıtanın %20'sinden azdı. Hızlı paylaşım süreci aşağı yukarı 20 yılda tamamlandığında ise tüm kıtada Etiyopya ve Liberya dışında sömürgeleştirilmemiş bir ülke kalmayacaktı.¹

Sömürgeci güçlerin Afrika'nın paylaşımını bir uzlaşma içinde gerçekleştirdiği sanılmamalıdır. Batı Afrika'da ve özellikle Mısır'da İngiltere ve Fransa arasında yaşanan bir rekabet söz konusuydu. Ancak en büyük sorun, Belçika'nın Kongo üzerindeki talebi sonucunda çıktı. Sömürgecilik yarışına katılmak isteyen Belçika Kralı II. Leopold, önce 1876'da Brüksel Coğrafya Konferansını topladı, ardından Uluslararası Afrika Derneği'ni kurarak Henry Morton Stanley'i Kongo'nun keşfi için görevlendirdi. Bu dönemde Kongo'da Portekizli tüccarlar tarafından köle ticareti yapılmaktaydı. Belçika'nın bölgeye girişi Portekiz'i rahatsız etti. Batı Afrika kıyılarında ticari faaliyete girişen ilk devlet olan Portekiz Kongo üzerinde ticari ve yönetsel hakları olduğunun kabul edilmesini istiyordu. Portekiz için önemli olan Kongo'nun kuzeyinde üzerinde taşımacılık yapılmaya müsait olan Kongo Nehri'ni denetimi altında tutmaktı. Köle ticaretinin yasaklanması konusunda başı çeken

---

¹ A. Adu Boahen, "Africa and the Colonial Rule," **General History of Africa VII Africa Under Colonial Domination 1880-1935**, Ali Mazrui (ed.), Glosderry, New Africa Books, 2003, s. 1.

İngiltere, Portekiz'in bölgede sürdürdüğü ticareti desteklemese de sömürgecilik yarışında en büyük rakip olarak gördüğü Fransa'nın Gabon'dan başlayarak Kongo'nun güneyine doğru yerel şeflerle anlaşma yaparak ilerlemesi üzerine Portekiz'le anlaşma yoluna gitti. Fransa'yu uzak tutmak için Portekiz'i destekleme yoluna giden İngiltere, 26 Şubat 1884'te Portekiz ile anlaşma imzalayarak bölgedeki egemenliğini tanıdı. Bu anlaşma Kongo sorununun uluslararasılaşmasına neden oldu.² Bu sorunu değerlendiren ve sömürgecilik yarışında kendi payını belirlemek isteyen Bismarck, Kongo sorununun çözüme kavuşturulması için konferans çağrısı yaptı.

Berlin Batı Afrika Konferansı, 15 Kasım 1884-26 Kasım 1885 tarihleri arasında toplandı.³ Ana gündem maddesi Kongo sorunu olan konferansta, Kongo Nehri'nin Atlantik Okyanusu'na açılan bölümde ticaretin serbestleşmesi, Kongo ve Nijer Nehirleri üzerinde serbest dolaşım ve Afrika sahillerinde yeni yerler elde etmede uyulacak prensipler diğer gündem maddelerini oluşturdu.⁴ Kongo üzerinde Belçika'nın haklarının tanındığı konferansta, Avrupa devletlerinin kıtada yeni yerler elde etmeleri fiili işgal ilkesine bağlandı. Böylece, 1815'te Avrupa'da tesis edilen uyumun bozulmaması için güç mücadelesini kıta dışına taşıyan bu devletler, burada verilen sömürge elde etme mücadelesini de kurallara bağlayarak birbirlerine karşı kuvvet kullanımından kaçacaklarını teyit etmiş oldu.

---

² H. L. Wesseling, **Divide and Rule: Partition of Africa 1880-1914**, Westport, Preager, 1996, s. 101.

³ Konferansın katılımcıları, İngiltere, Fransa, Portekiz, Almanya, Hollanda, Belçika, İspanya, ABD, Avusturya-Macaristan, İsveç-Norveç, Danimarka, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu idi.

⁴ Wesseling, **op. cit.**, s. 114.

Konferansın Afrika'da sömürgecilik lanetinin başlangıcı kabul edilmesinin ilk sebebi, büyük güçler olan İngiltere, Fransa, Portekiz, Almanya ve Belçika'nın paylarının harita üzerinde tespit edilmiş olmasıdır. İngiltere Başbakanı Lord Salisbury bu paylaşım için şöyle demektedir:

*“Haritalar üstünde beyaz adamın hiç ayak basmadığı yerlere sınırlar çizmekle meşguldük. Birbirimize dağları, nehirleri ve gölleri bağlıyorduk. Ancak bu dağ, nehir ve göllerin tam olarak nerede olduğunu bilmediğimiz gerçeğini birbirimizden saklıyorduk.”*⁵

Coğrafi şekillerden başka herhangi bir kriterin paylaşımında esas alınmaması, tarihsel olarak bir bütün olan bölgeleri birbirinden ayırdı. Bu paylaşımında, geleneksel şeflikler, monarşiler, diğer topluluklar göz ardı edildi ve çoğunlukla bunları dikine bölen sınırlar çizildi. Örneğin, Bakongo bölgesi, Fransa, Belçika ve Portekiz arasında bölündü. Benzer şekilde Somaliland'da İtalya, Fransa ve İngiltere tarafından üç farklı sömürge yönetimi kuruldu.⁶ Bugün Afrika'da dümdüz sınırlarla birbirinden ayrılmış bu kadar çok sayıda devletin olmasının sebebi budur.

Tarihsel olarak bir arada yaşama kültürüne sahip insanların farklı devletlerin tesis ettikleri sömürge yönetimleri altına girmeleri, farklı dönüşüm süreçleri tecrübe etmelerine neden oldu. Diğer yandan bu bölüşüm, her bir devletin azınlığını diğer bir devletin sınırları içinde bıraktı. Dolayısıyla hem tarihsel olarak bir arada yaşama kültürüne sahip etnik gruplar birbirlerinden ayrıldı hem de bağımsızlık sonrası

---

⁵ Tayyab Mahmud, “Colonial Cartographies, Postcolonial Borders, and Enduring Failures of International Law,” **Brooklyn Journal of International Law**, Vol.36, No.1, s.2'den Lord Salisbury, “Proceedings,” *The Geographical Journal*, Vol. xxcii, s. 3.

⁶ Martin Meredith, **State of Africa**, Londra, Free Press, 2006, s. 2.

yaşanacak olan sınır ve ulus inşası sorunlarını beraberinde getirdi. Bu durum hem Afrika devletlerinin kendi aralarında yaşadığı ve kimi durumda silahlı bir mücadeleye varabilen çatışmalara hem de neredeyse tüm Afrika devletlerinin muzdarip olduğu iç savaşlara neden oldu. Kağıt üstüne çizilen bu sınırlar, Afrika’da kimin kim olduğuna dair bir kafa karışıklığı yarattı. Bunun sonucu olarak, sömürgecilik döneminde siyah ve beyaz arasındaki çatışmalar “kimin neye sahip olacağı” ile ilgiliyken, bağımsızlık sonrası Afrika’da siyahlar arasında yaşanan çatışmalar “kimin kim olduğu” ile ilgiliydi. Bu durum etnik gruplar şöyle dursun, kabileleri hatta Somali’de görüldüğü gibi kabile altı birleşmeleri birbirine düşürdü. Üstelik bu çatışmalar, Müslüman kuzey ve Hıristiyan güney gibi ikili bir ayrımın söz konusu olduğu ülkelerde çok daha keskin yaşandı.

Fiili işgalin artık bir uluslararası hukuk kuralı olarak kıtadan sömürge elde etmede uyulacak ilke haline gelmesi, bu devletlerin bu devletlerin bir toprak üzerinde hak iddia edebilmeleri için askeri olarak orayı denetimi altına almasını gerektirdiğinden, devlet yapılanmalarının, yönetim anlayışlarının, hukuklarının, dil ve dinlerinin kıtaya aktarılması anlamına geldi. Dolayısıyla Afrika’nın kendi siyasi kültürüyle organik bir bağı olmayan bu kültür, yapısal sorunların temelini attı.

Sömürgeciliğin Afrika’daki en büyük etkisi ise azgelişmişlik oldu. Bu durum ilk elde kurulan ekonomik yapı ile yaratıldı. Afrika’nın hammaddeleri metropollere taşınırken burada herhangi bir altyapı yatırımı yapılmadı, endüstriyel gelişimin yolu açılmadı. Kolonyal eğitim sistemi de azgelişmişliğin nedenlerinden birisidir. Afrika’nın kendi değerler sistemi ile hiçbir organik bağı olmayan bu eğitim sistemi, insan sermayesinin gelişmesini engelledi. Sömürgeciler sadece ekonomik sömürüyü kolaylaştıracak işlerde çalışabilecek insanlar yetiştirdiler ve eğitim sisteminin bir

parçası kılınmayan Afrika halkları içinde marjinalleşmiş ve dışlanmış bir gençlik kültürü oluştu.

Diğer yandan sömürge yönetiminin tesisi ile birlikte Afrika'da pazarlar ve iç ticaret de birbirinden koparıldı. Yerel ihtiyaçlara göre belirlenmiş ticaret yolları ortadan kalktı ve her bir sömürge yönetimi kendi sömürgelerini birbirine ve nihayetinde metropole bağlayan ticaret yolları oluşturdu.⁷ Ulaşım yolları, demiryolu hatları da bu ihtiyaca cevap verecek şekilde inşa edildi. Bu durum kentleşme paternlerini de etkiledi ve kent ile kırsal arasındaki uçurumu derinleştirdi. Dolayısıyla bağımsız Afrika devletlerine bozuk bir ekonomik yapı miras kaldı.

Görülüyor ki Afrika'da sömürgeciliğin yarattığı bölünme, gerek iç gerekse uluslararası alanda yaşana tüm sorunların kaynağı niteliğindedir. Bu nedenle bütünleşme, her dönemde öne çıkan farklı saiklerle, tüm bu sorunları ortadan kaldıracak ve Afrika'ya dünyada hak ettiği yeri almasını sağlayacak bir çözüm olarak görülmüştür. Yeni Dünya'da başlayan bağımsızlık mücadeleleri döneminde kıtaya taşınan Pan-Afrikanizm hareketinden esinlenen bütünleşme çabaları, bağımsızlık döneminde bugüne Afrika'da siyasetin temel konusu olmuştur. Tezin amacı, bu bütünleşme çabasını, uluslararası bütünleşme teorileri ve modelleri bağlamında değerlendirmektir.

Teori, incelenen alanla ilgili olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri anlamada ve analiz etmede gerekli ve yararlı bir çerçeve olarak nitelendirilebilir. Bu çerçeve, araştırılan konu ya da çözülmeye çalışılan soruna ilişkin olarak betimleme, açıklama ve öngörme olanağı sağlar. Model ise, bazı durumlarda teori yerine kullanılsa da aynı

---

⁷ Stephen Ocheni ve Basil Nwankwo, "Analysis of Colonialism and Its Impact in Africa," **Cross-Cultural Communication**, Vol. 8, No. 3 (2012), s. 51.

anlama gelmez. Bir kavramsal çerçeve, genellik, doğruluk ve açıklayıcılık bakımından teori kadar düzenli görünmediği halde belli bir anlamsal bütünlük içermesi ve değişkenler arasındaki ilişkilerden yola çıkarak birtakım varsayımlar ortaya koymaya uygun olması halinde model kavramıyla ifade edilir. Dolayısıyla model, olgu, olay ya da fikirlere belirli bir açıdan bakmayı mümkün kılan, fakat ortaya koyduğu açıklamaları henüz teori düzeyine ulaşmamış bir kavramsal çerçeveye işaret eder. Bütünleşmeyi anlama, açıklama ve öngörmeyi hedefleyen kavramsal çerçeve, bu anlamda bir teoriden ziyade bir model niteliği taşımaktadır. Uluslararası bütünleşme konusunda yegâne inceleme biriminin Avrupa Birliği olması ve başka bütünleşme hareketleri üzerinde yeterince derinlikli incelemeler yapılmaması, bu modellerin bir teoriye doğru evrilmesinin önünde bir engel teşkil etmiştir. Bu bağlamda, Afrika'da aşağı yukarı 50–60 yıllık bir geçmişi olan ve Fas istisnası haricinde tüm Afrika ülkelerini bütünleşme hareketinin bir parçası kılmayı başarak Avrupa Birliği'nden daha başarılı sayılabilecek ABÖ/AfB'nin bütünleşme teori ve modelleri bakımından incelenmesi, bu modellerin eksiklerinin belirlenmesi için önem teşkil etmektedir.

Bu çalışmada, Afrika'da bütünleşme çabaları üç dönem halinde incelenmektedir. İlk dönem, sömürgeciliğin tüm biçimleriyle ortadan kaldırılmasının amaçlandığı ve nihayetinde Afrika Birliği Örgütü'nün kurulduğu dönemdir. İkinci dönem, bağımsız Afrika devletlerinin özellikle ekonomik az gelişmişlik bağlamında yaşadığı sorunların belirleyici olduğu ve bu sorunlara cevaben Afrika'da bütünleşmenin derinleştirilmesinin amaçlandığı dönemdir. Bu dönemde Afrika Birliği Örgütü yapısal bir değişime uğrayarak Afrika Birliği'ne dönüşmüştür. Son dönem ise Afrika'nın muzdarip olduğu sorunlara hızla bir çözüm geliştirilmesinin

amaçlandığı, bu bağlamda bütünleşme çabalarının siyasi bütünleşme ile tamamlanmasının amaçlandığı dönemdir.

Bu bağlamda bu çalışmanın ilk bölümünde, bütünleşmenin tanımı ve mahiyeti tespit edilmeye çalışılacak Afrika'da bütünleşme çabalarının inceleneceği teorik çerçeveyi teşkil eden uluslararası bütünleşme teorileri ve modelleri sınıflandırılacak ve değerlendirilecektir.

İkinci bölümde, Afrika'da bütünleşme düşüncesinin temelini teşkil eden Pan-Afrikanizm düşüncesi değerlendirilecek ve hem bağımsızlık hareketlerine hem de Afrika Birliği Örgütü'nün kuruluşuna nasıl kaynaklık ettiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Buna göre bütünleşme düşüncesine farklı yaklaşımlar, uluslararası bütünleşme teorileri bağlamında sınıflandırılacak ve ortaya çıkan modelin hangi bütünleşme modelini esas aldığı ortaya konacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Afrika Birliği Örgütü'nün kendi kimliğini oluşturma sürecindeki faaliyetleri ve örgütü Afrika Birliği'ne dönüştürerek bütünleştirmeyi derinleştirme çabalarının nedenleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Ardından ise bütünleşmeyi tam siyasal bütünleşme ile tamamlama çabaları değerlendirilecek ve benzer şekilde farklı yaklaşımlar uluslararası bütünleşme teorileri ve modelleri bağlamında sınıflandırılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın temel amacı, Afrika'nın sömürgeciliğin ortadan kaldırılması, ekonomik az gelişmişliğin bertaraf edilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi kökenlerinde sömürgecilik döneminden miras kalan bölünmenin yattığı tüm sorunları ortadan kaldırmanın bir yolu olarak görülen kıtasal bütünleşmede, işlevselci işbirliğinin en etkili yol olduğunu ortaya koymaktır.

Çalışmanın birincil kaynakları, Afrika Birliği Örgütü ve Afrika Birliği'nin anlaşmaları, kararları, toplantı tutanakları, uzmanlık komitelerinin raporları ve önde gelen Afrikalı devlet adamlarının konuşma ve açıklamalarıdır. İkincil kaynaklar olarak ise uluslararası bütünleşme teorileri ve modelleri ile Afrika'da bütünleşme çabalarını değerlendiren yazın kullanılacaktır.

I. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE BÜTÜNLEŞME TEORİLERİ VE MODELLERİ

A. BÜTÜNLEŞME KAVRAMI

Küreselleşme süreci ile birlikte bütünleşme, uluslararası ilişkiler disiplinde giderek daha fazla tartışılan bir olgu haline geldi. Bununla birlikte, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütünleşme kavramını açıklamaya çalışan kuramlar geliştirilmiş olmasına rağmen, bütünleşmenin ne olduğu hakkında tam bir görüş birliği mevcut değildir.⁸ Puchala bu konuda,

“Elli yıldan daha uzun bir süredir devam ettirdiğimiz tanımlama, yeniden tanımlama, modeller kurma ve teoriler geliştirme yönündeki çabalarımız bizi, uluslararası bütünleşmeden bahsederken tam olarak neden söz ettiğimiz veya bu olguyu inceleyerek nereye varmak istediğimiz konusunda tatmin edici bir sonuca götürmemiştir.” demektedir.⁹

Uluslararası bütünleşme kimi zaman bir durum, kimi zaman bir süreç, kimi zaman ise her ikisi olarak görülmekte ve içinde birden fazla olguyu barındırmaktadır. Bir durum olarak bütünleşme, statik ve değişmez kurallara göre işleyen bir düzeni veri alır. Burada bütünleşme, farklı devletlerden oluşan bir kurumun, zorlama araçlarını kullanma yetkisini ele geçirmesi, karar verme mekanizmasına sahip olması ve bu devletlerin vatandaşları için siyasi bir kimlik oluşturabilmesi durumudur.¹⁰ Bütünleşmeye varan tarihsel ilişkilerin gelişiminin yanı sıra verili bir durum olarak

---

⁸ Donald Puchala, “Of Blind Men, Elephants and International Integration,” **Journal of Common Market Studies**, Vol. X, No.3(March 1972), s. 267.

⁹ **Idem.**

¹⁰ Amitai Etzioni, “A Paradigm for the Study of Political Unification,” **World Politics**, Vol. XV, s. 69.

bütünleşme kurallarının zaman içinde bileşenlerin rızaları doğrultusunda değişebileceği de göz ardı edilmektedir.

Bütünleşmeyi bir süreç olarak değerlendiren teorisyenlerin başında gelen Haas ise bütünleşmeyi, farklı ulusal ortamlara sahip siyasal aktörlerin bağılıklarını, beklentilerini ve siyasal eylemlerini, kurumları üye devletler üzerinde etkiye sahip olan yeni bir merkeze kaydırmaları için ikna edilmeleri süreci olarak görmektedir.¹¹

Tüm bu tanım zenginliğinin ortasında melez bir tanımlamaya gitmek, Afrika için üzerinde tartışacağımız bütünleşme olgusunun sınırlarının belirlenebilmesi için yerinde olacaktır. Öncelikle bütünleşme, değişimle ilgili bir kavram olup bir ilişki biçimidir. Bu ilişki biçimi, bileşenler arasında şiddetin azaltılıp yerini karşılıklı bağımlılık ve ortak yarara bırakmasını amaç edinir. Bu ilişki biçiminin belirleyicisi ise ihtiyaçlardır. Devletlerin tek başlarına karşılamaya muktedir olmadıkları bu ihtiyaçlar, değişen koşulların etkisi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ekonomik, teknolojik ve çevresel faktörlerde meydana gelen değişim, uluslararası sistemde güç dağılımını ve çıkar algılamalarını değiştirir. Nye'a göre, karar vericilerin dış politika sorunları karşısındaki algılamaları bütünleşme sürecini etkiler. Bu algılama, ihracata olan bağımlılık, büyük güçler tarafından tehdit edilmek veya değişen uluslararası sistemde statü kaybı şeklinde olabilir.¹² Dolayısıyla koşullardaki değişim ve bu değişimin neden olduğu ihtiyaçlar, bütünleşme sürecinin temel belirleyicisidir.

---

¹¹ Paul Adogamhe, "PAN-AFRICANISM Revisited: Vision and Reality of African Unity and Development," **African Integration Review**, Vol.2, No.2(2008), s. 6'dan Ernest Haas, **The Uniting of Europe**, California, Stanford University Press, 1958, s. 16.

¹² Joseph Nye, **Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization**, Boston, Little Brown and Company, 1971, s. 93.

Bu anlamda bütünleşme, aralarında karşılıklı bağımlılık bulunan birimlerin tek başlarına sahip olmadıkları özelliklere sahip yeni bir sistem meydana getirmeye dönük ilişkileridir.¹³ Bu sistemin meydana getirilebilmesi, devletlerin dış ve iç politikalarını bağımsız yönetme yetenek ve arzularından kendi istekleri ile vazgeçmelerini gerektirir ve bu alanlarda karar alma yetkisi kurulan merkezi organa devredilir. Siyasal aktörler için belli değerlerin otoriter dağılımını gerçekleştirecek bir üst kurum oluşturmaya dönük bu süreç, hem ortak bir siyasal kimliğin oluşturulmasını hem de devletlerin sosyo-ekonomik ve siyasi dönüşümünü zorunlu kılar.

Kısaca bütünleşme, değişen koşulların ortaya çıkardığı ihtiyaçları tek başlarına karşılamaya muktedir olmayan devletlerin, tek başlarına sahip olmadıkları özelliklere sahip bir sistem oluşturmak amacıyla merkezi bir organa karar alma yetkisini devretmesini sağlayacak ortak bir siyasal kimliğin inşası süreci olarak tanımlanabilir. Bu kapsayıcı sistem içerisinde dağınık unsurları bir arada tutmak, tutarlı bir yapılanmayı ve devletlerin sistem içerisinde hem siyasal hem ekonomik hem de sosyal anlamda uyumlaştırılmasını gerektirir. Bütünleşme konusundaki teorik tartışmalar da temelde bu uyumlaştırma sürecinin ne şekilde işlemesi gerektiğine ilişkin yaklaşımlar ortaya koymaktadır.

Devletler arasında bir birlik kurmak, bu uyumlaştırma sürecinde bir ilk adım olarak görülebilir. Ancak ilk adımı atılan bu yol bir son duruma varacaktır. Bu son durum, bir federal birlik olabildiği gibi bir güvenlik toplumu da olabilmektedir.¹⁴ Dolayısıyla amaçlanan, sınırları belli olan, bu sınırlar içerisinde karar alma ve bu

---

¹³ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2006, s. 446.

¹⁴ Adogamhe, **op.cit.**, s. 6.

kararları uygulama-uygulatma yetkisini haiz bir merkezi organa sahip, öncekine göre hem coğrafi hem de işlevsel anlamda daha kapsayıcı sistemde yeni yapılar ve işlevlerin geliştiği, ortak bir kimlik ve birlik duygusunun ortaya çıktığı¹⁵ tek bir siyasal birimdir. Bu siyasal birim içerisinde eski yapılar korunur ve ortaya çıkan yeni yapılar tamamıyla eskilerin yerini almaz.

Bütünleşmeyi mümkün kılacak bir takım asgari koşulların varlığından da söz edilebilir. Öncelikle bütünleşme arzusu içinde olan birimlerin coğrafi olarak yakın olmaları gerekmektedir. Ayrıca aralarında siyasi, ekonomik ve sosyal bir benzerlik bulunmalıdır. Bir diğer koşul, bireyler ve toplumlar arasında etkileşimin var olmasıdır. Toplumlar içerisinde bu etkileşimin öncülüğünü yapacak ve bütünleşmeye destek verecek bir elit kesimin mevcut olması da gerekmektedir. Aralarında ekonomik karşılıklı bağımlılık bulunan birimlerin bütünleşmeleri daha kolay olabilmektedir. Ayrıca, bütünleşmeyi destekleyici bir uluslararası ortamın varlığı da bu koşullara eklenebilmektedir.

Deutsch, bütünleşmenin amaçlarını dört başlık altında toplamıştır: 1) Barışı korumak; 2) Daha büyük ve çok amaçlı kapasitelere ulaşmak; 3) Belli spesifik görevleri yapmak; 4) Yeni bir imaj ve kimlik kazanmak.¹⁶ Bu amaçlar Afrika'daki bütünleşme çabalarının her dönemi için geçerli olmuştur. Özellikle sömürgeciliğin neden olduğu yapay bölünme, Afrika devletleri arasında bir ayrışma unsurudur. Afrika'nın hemen her bölgesinde ikili düzeyde sınır sorunları yaşanmakta ve bu sorunlar, kimi durumlarda silahlı atışmalara dahi dönüşebilmektedir. Sömürgeciliğin

---

¹⁵ James A. Caporaso, Alan L. Pelowski, "Economic and Political Integration in Europe: A Time Series Quasi-Experimental Analysis," **American Political Sciences Review**, V. 65, s. 421.

¹⁶ Karl Deutsch, **The Analysis of International Relations**, New Jersey, Prentice/Hall International Inc, 1988, s. 404.

yarattığı bölünmeyi ortadan kaldıracak bir bütünleşme, kıtada barışın kalıcı hale gelmesini sağlayacaktır. Diğer yandan bütünleşme, Afrika ekonomilerinin tek başlarına muktedir olmadıkları sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasını amalamaktadır. Sömürgecilik döneminde metropol ile sömürge arasında kurulan ve sömürge ekonomisini tek kaynağın ihracına mahkum kılan ekonomik ilişkiler, bağımsızlık sonrasında kalkınmanın önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Bütünleşmenin tüm ekonomiler arasında sağlayacağı işbölümünün, eski sömürgecilerle olan bağımlılık ilişkilerini ortadan kaldırması amaçlanmıştır. En önemlisi ise, bütünleşme Afrika devletlerinin sömürgecilik yüzünden mahrum kaldığı uluslararası alanda hak ettiği yeri almasını sağlayacak ve yeni bir Afrika imajı yaratacaktır.

Bu amaçların yanı sıra dönemsel olarak ön plana çıkan bazı özel amaçların da bulunduğu vurgulanmalıdır. İlk dönem bütünleşme çabaları, temelde kıtanın tümünün özgürlüğe kavuşması ve yeni bir paylaşımına konu olmamasını amaç edinmiştir. Soğuk Savaş'ın ardından yeniden ele alınan bütünleşme çabalarında ise, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması sorunsalı ön plana çıkmaktadır.

B. BÜTÜNLEŞME ÇEŞİTLERİ

Kısaca siyasal birim kurma süreci olarak tanımladığımız bütünleşme, siyasal, ekonomik, sosyal, askeri ve benzeri boyutları içinde barındırmaktadır. Bunlar, farklı bütünleşme türleri olmaktan ziyade aynı bütünleşme sürecinin farklı boyutlarıdır. Bunlardan hangisinin diğerini önceleyeceği, seçilen bütünleşme modeline, belirlenen hedeflere, işbirliğinin yoğunluğuna, işbirliği yapan birimlerin sosyal ve siyasal homojenlik düzeylerine göre farklılık gösterebilir.

Nye, bütünleşmeyi temelde üçe ayırmaktadır. Bunlardan ekonomik bütünleşme, ulusötesi bir ekonomi; sosyal bütünleşme, ulusötesi bir toplum; siyasi bütünleşme ise, ulusötesi bir siyasi sistem formülasyonunu ifade etmektedir.¹⁷

1. Ekonomik Bütünleşme

Ekonomik bütünleşme, ilke olarak piyasaların bütünleştirilmesidir.¹⁸ İki ya da daha fazla ülke arasında ticarete engel olan çeşitli kısıtlamaların kaldırılmasını amaç edinir. Ekonomik bütünleşme, taraf ülkelerin istedikleri birleşme ya da yakınlaşma derecesine göre çeşitli aşamalardan geçebilir. Her aşama, daha ileri bir bütünleşme aşamasına geçişi zorlayıcı etkiler yaratır, ancak herhangi bir aşamada bütünleşmenin durdurulabilmesi de mümkündür. Bu aşamalar en zayıf bütünleşmeden en güçlüye doğru; tercihli ticaret anlaşmaları, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik ve nihayet, ulusal ekonomik bağımsızlığın tam olarak ortadan kalktığı tam ekonomik bütünleşme olarak sıralanır.¹⁹

Tercihli ticaret anlaşmaları, ülkeler arası ticarete yapısal bir değişiklik kazandırmaktan çok ticaret hacmini arttırmayı amaç edinir. Taraflar tüm ürünlerde ya da belli ürünlerde gümrük indirimlerine gitmek suretiyle ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldırmaya gayret ederler.

---

¹⁷ Nye, **op. cit.**, s. 26-27.

¹⁸ Yusuf Karakaş, **Avrupa Birliği'nde Siyasal Entegrasyon**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2002, s. 8'den Willem Molle, **The Economics of European Integration**, Aldershot, Dartmouth, 1990, s. 10.

¹⁹ Emin Ertürk, **Ekonomik Entegrasyon Teorisi**, Bursa, Ezgi Yayınları, 1991, s. 5.

Serbest ticaret anlaşmalarının amacı, üye ülkelerce üretilen malların ticaretini tümüyle serbest bırakmaktır. Bu amaçla ticarete engel oluşturan gümrük vergileri ve benzeri ticaret engelleri kaldırılır.²⁰

Gümrük birliğinin oluşturulması ise, ülkelerin aralarındaki mal ticaretinde uygulanan gümrük vergisi, eş etkili vergi, kota, ithalat ve ihracat yasakları gibi engelleri kaldırmalarını ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmasını gerektirir. Üye ülkelerin bağımsız dış ticaret politikaları sınırlandırıldığından, gümrük birlikleri daha ileri bir bütünleşme aşaması teşkil eder.²¹

Ortak Pazar, sadece malların değil tüm üretim faktörlerinin serbestçe dolaşabildiği bir ekonomik bütünleşmedir. Ekonomik ve sosyal birlik ise, ortak pazara ek olarak, ortak para ve makroekonomi politikalarına ulaşma yolunda gelişme kaydedilmesi anlamına gelir. Önemli ölçüde gelişmiş bir kurumsal yapıya ihtiyaç duyan bu aşama, siyasi birliğe ulaşılmasına da imkân tanır. Ekonomik bütünleşmenin düzeyi arttıkça siyasi bütünleşmenin desteğine ihtiyaç duyulur. Ekonomik bütünleşmenin siyasi eğilimlere dayandığı ve siyasi sonuçlara yol açtığı söylenebilir. Ancak siyasi bütünleşmenin mi yoksa ekonomik bütünleşmenin mi diğerini öncelemesi gerektiği sorusu, farklı teorisyenlerce farklı şekilde yanıtlanmaktadır.

2. Sosyal Bütünleşme

Sosyal bütünleşme, karşılıklı bağımlılığın bilincinde olmanın ya da karşılıklı sorumluluğu üstlenmenin zorunlu olmadığı kişisel iletişim ya da mübadeleleri

---

²⁰ Sanem Baykal, “Ekonomik Bütünleşme Biçimleri,” Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 812.

²¹ **Idem.**

içermektedir.²² Siyasal bir topluluk kurmayı amaç edinen siyasal bütünleşme, genellikle sosyal bütünleşme tarafından öncelenir. Bu bütünleşme, sınırlar arasında iletişim ve etkileşimin artması yoluyla ulusötesi bir toplumun inşa edilmesi sürecidir.²³ Bu süreç esas olarak devletlerin kamuoylarının birbirlerine hazırlanması ve bu sayede ortak bir kimlik yaratılmasını amaçlar. Bu sayede farklı ekonomik, siyasi, kültürel gelişmişlik düzeylerine sahip ve pek çok ayrışmadan muzdarip devletlerin vatandaşları tek bir toplumun parçası kılınmaya çalışılır.

Bu sürecin temelini iletişim teşkil eder. İletişim de coğrafya, dil, ekonomik kalkınma, ırksal ve diğer ayrılıklar gibi pek çok fiziksel ve sosyal faktörden etkilenmektedir.²⁴ Bu faktörler, bütünleşme arzusu içinde olan aktörlerin faaliyet alanlarını belirlerken aynı zamanda birbirlerinin taleplerini karşılama kapasitelerini de etkiler.

İletişim kadar bu süreci belirleyen bir diğer etken, sosyal mobilizasyondur.²⁵ Sosyal mobilizasyon, daha fazla insanı ulusötesi toplumun parçası kılar. Ticaret, işçi göçleri ve bölge içi kişisel temaslar bu mobilizasyonu sağlar, ancak bunun için ulaşım imkânlarının yeterli olması gerekir. Ulaşım imkânlarındaki yetersizlik, dilsel, dinsel ve etnik ayrılıklar, ekonomik gelişmişlik düzeylerinin ve siyasal sistemlerin farkları ile birleştiğinde sosyal bütünleşmenin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

---

²² Nye, **op.cit.**, s. 34.

²³ Joseph Nye, **Pan-Africanism and East African Integration**, Londra, Oxford University Press, 1966, s. 60.

²⁴ **Idem.**

²⁵ **Ibid.**, s. 61.

3. Siyasal Bütünleşme

Siyasal bütünleşme en çok tanım karışıklığının olduğu bütünleşme alanıdır. Bu bütünleşme, ortak katılımın ve düzenli karar almanın söz konusu olduğu, çeşitli toplumsal grupların oluşturduğu kolektif karar verme sistemine sahip bir uluslararası sistem kurma amacının parçası olarak görülmektedir.²⁶

Nye'a göre, siyasal bütünleşme olgusu dört farklı şekilde ortaya çıkmaktadır:

- 1) Kurumsal bütünleşme; 2) Yönetimsel bütünleşme; 3) Davranışsal bütünleşme;
- 4) Güvenlik bütünleşmesi.²⁷

Kurumsal bütünleşme, ortak bir kurumsal yapının tesis edilmesi anla öğeleri, kararların ulusüstü düzeyde alınmışlık derecesi ve bunların yetki alanları gibi göstergelerdir. Bütünleşme mekanizmasının ortak karar alma sistemi bu şekilde inşa edilir. Ortak bir kurumsal yapının tesis edilmesi, bütünleşmenin kaçınılmaz kural koyma ve uygulama sürecini kolaylaştırıcı etkiye sahiptir. Yönetimsel bütünleşme, Lindberg tarafından siyasi işbölümü olarak adlandırılmaktadır.²⁸ Davranışsal bütünleşme, ekonomik ve siyasi elit ile kamu kesiminin bütünleşmeyi desteklemeleri esasına dayanmaktadır. Bireylerin ortak bir kimlik altında birleşmeleri ve bu sayede kurumsal ve yönetimsel bütünleşmenin desteklenmesi amaçlanır. Güvenlik bütünleşmesi ise, düzensizlik kaygılarının giderilmesi ve barışın kalıcı hale getirilmesine ilişkindir.

---

²⁶ Arı, **op. cit.**, s. 453.

²⁷ Nye, **Peace in Parts...**, s. 37.

²⁸ **Ibid.**, s. 41.

C. BÜTÜNLEŞME TEORİLERİ

Bütünleşme teorileri, çeşitli aşamalardan geçerek gelişmişlerdir. Wiener ve Diez, bütünleşme teorilerinin açıklayıcı, analitik ve inşacı olmak üzere üç aşamada geliştiğini söylemektedirler.²⁹ Bu aşamalar çok keskin hatlar ile birbirinden ayrılmamakla beraber teorik eğilimlerin ortaya çıkışını belirtmektedir. Buna göre, bütünleşme teorileri 1960’larda bütünleşmenin açıklanmasına, neden bütünleşme eğiliminin doğduğuna ve sonuçlarının ne olduğu sorularına cevap bulmaya çalışmıştır. Bu dönemde, özellikle Avrupa’daki bütünleşme çabaları konu edilirken, Avrupa bütünleşmesine yönelik ilk yaklaşımlar da federalizm, fonksiyonalizm ve güvenlik toplumu yaklaşımı (*transactionalism*) olarak ortaya çıkmıştır.³⁰

1980’ler ve sonrası, bütünleşme teorilerinin yönetimin analizini yapmaya çalıştıkları dönemdir. Bu dönemde iki teorik yaklaşımın tartışmaları yönlendirdiği görülmüştür. Bu yaklaşımlar neo-fonksiyonalizm ve hükümetlerarası kurumlaşmacılıktır.³¹

1990’lar ve sonrasında ise, bütünleşmenin inşasını temel alan teorik yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bütünleşmenin nasıl ve hangi sosyal ve siyasal sonuçlar ile geliştiği, bütünleşme ve yönetimin nasıl kavramsallaştırıldığı sorularına yanıt bulunmaya çalışılmıştır.

Yukarıdaki dönemseldir sınıflandırmaya ek olarak, uluslararası ilişkiler yazınında genel eğilim, yaklaşımları inceleme düzeylerine göre sınıflandırmaktır.

---

²⁹ Antje Wiener ve Thomas Diez, “Introducing the Mosaic of Integration,” **European Integration Theory**, New York, Oxford University Press, 2009, s. 6–21.

³⁰ Nilüfer Karacasulu, “Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım,” **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.3, S. 9 (2007), s. 85.

³¹ **Ibid.**, s. 87.

Disiplinde genel kabul gören inceleme düzeyleri birey, devlet ve sistem olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.³² Bu bağlamda söz konusu düzeylere karşılık gelen modellemeler üzerinde analiz yapılmaya çalışılmaktadır. Bütünleşme teorileri ise, çoğunlukla birey düzeyi göz ardı edilerek uluslararası sistem düzeyi ve aktör olarak tanımlanan siyasal toplum düzeyinde geliştirilen teoriler şeklinde gruplanmaktadır. Sistem düzeyinde geliştirilen teoriler güvenlik toplumu yaklaşımı ve federalizm olurken, siyasal toplum düzeyinde geliştirilen teoriler federalizm ve neo-fonksiyonalizmdir.

Bu çalışmada, bütünleşmenin bir süreç olarak tanımlandığı göz önüne alınarak farklı bir gruplandırmaya gidilecektir. Buna göre, bu sürecin hızlı mı yoksa aşamalı mı gerçekleşmesi gerektiği sorusu Afrika'daki bütünleşme çabalarının temelini oluşturmakta ve bütünleşmenin her aşamasında bu soruya verilen yanıt çerçevesinde bir bütünleşme modeli sunulmaktadır. Bu nedenle bütünleşme teorilerini doğrudan ve aşamalı olarak iki gruba ayırmak, Afrika'daki bütünleşme çabalarını anlamlandırabilmek için daha faydalı olacaktır. Doğrudan yaklaşımlar federalizm ve güvenlik toplumu yaklaşımı; aşamalı yaklaşımlar ise, fonksiyonalizm ve neo-fonksiyonalizm olarak ele alınacaktır.

1. Doğrudan Yaklaşımlar

a. Federalizm

Federalizm, hem bir devlet modeline hem de bir bütünleşme sürecine işaret etmektedir. Bir devlet modeli olarak federalizm, gücünü yazılı bir anayasadan alır ve egemen bir merkez, otonomiye sahip bölgeler ve bunların alt bölgelerinden oluşur.

---

³² Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Yayınları, 1989, s. 79.

Bu model ya devletlerin bir araya gelerek kurumsal ve yapısal bakımdan yeni bir bütün oluşturmalarıyla gerçekleşir ya da bir devletin kendi içindeki farklı unsurların ayrılarak alt birimler meydana getirmesi sonucu ortaya çıkar.³³ Bunlardan ilki bir bütünleşme, ikincisi ise bir ayrışma sürecine işaret eder. Söz konusu iki süreç sonunda ortaya çıkan yapı için “federal” sıfatı kullanılmaktadır.

Federal devlet, devlet yapısının iki değişik düzeyde örgütlenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Üst düzeydeki örgütlenme, merkezi örgütlenmeyi temsil etmekte olup “federal devlet” olarak adlandırılırken, alt düzeyde yer alan örgütlenme “federe devlet” adını almaktadır.³⁴ Federal devlette anayasa, merkezin yetkili olacağı alanları düzenlerken, anayasada düzenlenmemiş tüm alanlarda düzenleme yapma yetkisi federe devlete aittir. Federal devlette merkez (federal devlet) ve çevre (federe devlet) arasındaki ilişki hiyerarşik bir ilişki değil, yetki bölüşümüdür.³⁵ Çoğunlukla dış politika, savunma ve ekonomi gibi alanlarda düzenleme yetkisi merkeze bırakılır. Diğer alanlarda, yetkinin hangi düzeyde kullanılmasının daha etkin olacağı esas alınır. *Sübsidiarite* adı verilen bu prensibe göre, yetkinin en etkin olacağı ve verimli kullanılacağı en alt düzeyde kullanılması gerekmektedir. “Hizmette halka yakınlık” olarak ifade edilen bu ilkeye göre, ortak yetki alanlarında federe devletlerin yeteri kadar etkinlikte bulunamaması ve federal devletin müdahalesinin daha olumlu sonuç doğuracağını öngörülmesi durumunda federal devlete yetkinin devredilmesi

---

³³ Alper Arısoy, “Avrupa’da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar,” **Ege Akademik Bakış**, C.10, S.4(2010), s. 1197.

³⁴ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk** Ankara, Turhan Kitabevi, 2007, s. 177–178.

³⁵ Andrea Bosco, “What is Federalism? Towards a General Theory of Federalism,” **2nd ECSA-World Conference: Federalism, Subsidiarity and Democracy in the European Union**, Brüksel, 5–6 Mayıs 1994, s. 4.

gerekmektedir. Aksi halde, yetkiyi kullanmakta federe devletler öncelikli konumdadır.

Bir bütünleşme teorisi olarak federalizm, uluslararası ilişkilerin özünde siyasal sorunların bulunduğu, bu sorunların siyasal çözümler gerektirdiği, söz konusu çözümün ulus devletin sona ermesi ile mümkün olabileceği, ulus devletin ortadan kaldırılması için anayasal bir düzen eksenindeki federal karakterli oluşumlara ihtiyaç duyulduğu ve ulus devlet anlayışının sona ermesiyle savaşın önlenerek barışın kalıcı hale geleceği varsayımlarından hareket eder.³⁶ Temelleri 16. ve 17. yüzyıl Avrupa'sında atılan bu yaklaşım, "bir arada yaşama sorunu"nu esas almaktadır. İki savaş arası dönemde yeniden gündeme gelen yaklaşım, Avrupa devletlerinin federasyon çatısı altında birleşmesini, aksi halde Avrupa'da barış ve istikrarın sağlanamayacağını öne sürmüştür. Teorik temellerini Richard Coudenhove-Kalergi'nin 1923 yılında yayımlanan "Pan-Avrupa" adlı eserinden alan bu girişim, Amerika Birleşik Devletleri modelinden yola çıkarak Avrupa halklarını temsil eden bir Temsilciler Meclisi ve Avrupa devletlerini temsil eden bir Senato oluşumunun gerekliliğinin altını çizmiştir.³⁷

Bir bütünleşme süreci olarak federalizm, ayrı birkaç siyasi birimin federal bir devlet oluşturmak amacıyla bir araya gelmesi sürecidir.³⁸ Bu süreçte siyasi birimler, ekonomik varlıklarının ve yaptırım güçlerinin en azından bir kısmını ulusüstü nitelikteki devlete bırakır. Siyasi birimler kendi iktidarlarını sürdürürken merkezi

---

³⁶ Ben Rosamond, **Theories of European Integration**, Londra, Palgrave, 2000, s.28.

³⁷ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi," **Uluslararası İlişkiler**, C.1, S.1(2004), s. 5'ten Carl Pegg, **Evolution of the European Idea: 1914–1932**, Londra, The University of North Carolina Press, 1983, s. 28.

³⁸ Çınar Özen, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Neofonksiyonist Teori Çerçevesinde Analizi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, GÜSBE, 1998), s. 17.

hükümetin egemenliğini de tanırlar.³⁹ Böyle bir federal bütünleşmenin en iyi örneğini ABD temsil etmektedir.

Federal bütünleşme sürecinde egemenlik tek seferde federal devlete devredilir. Bu nedenle federal bütünleşme ani ve doğrudandır. Egemenlik uluslararası sisteme üyelikten doğan bir hukuki statü olduğuna göre, onun bir devlet ya da yeni bir ulusüstü birim tarafından kaldırılması da aşama aşama olmaz.⁴⁰

Federalizm, daha çok pratik hayata yönelik olması nedeniyle eleştirilmektedir. Ancak en önemli eleştiri, devletlerin egemenliklerini devretme konusundaki hassasiyetlerini göz ardı etmesine ilişkindir.⁴¹ Federal bütünleşmenin başarısı, devletlerin ulusal egemenliklerinden vazgeçmeye ne derece hazır olduklarına bağlıdır. Federalistler, ulusal çıkarın federal çıkara dönüşmesi ve birleşmenin sağlanması ile ortaya çıkan işbirliğinin gelişmeyi de beraberinde getireceğini ve egemenlik sorununun daha fazla gündeme gelmeyeceğini savunmuşlardır. Ancak, hem Avrupa hem de Afrika'daki bütünleşme çabalarının vardığı son durum aksini göstermektedir. Bu durum ileride değinilecek olan fonksiyonalist yaklaşımların çıkış noktasını oluşturmaktadır.

b. Güvenlik Toplumu Yaklaşımı

Güvenlik toplumu yaklaşımı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Karl Deutsch tarafından ortaya atılmıştır. Bütünleşmeyi devletler arasında ya da bir bölgede güvenliğin korunması olarak algılayan Deutsch, bir bütünleşmenin başarı ölçütünün devletler arasındaki sorunların barışçıl yollardan çözülmesi olduğunu

---

³⁹ Adogamhe, **op.cit.**, s. 6.

⁴⁰ Charles Pentland, **International Theory and European Integration**, New York, 1973, s. 164.

⁴¹ Açıkmeşe, **op.cit.**, s. 5.

belirtmektedir. Deutsch, bu şekilde barışın hâkim olduğu ve sosyal değişimlerin barışçıl süreçlerle gerçekleştiği toplumlara “güvenlik toplumu” adını vermektedir.⁴² Bu anlamda bütünleşme, bir toprak parçası üzerinde, insanların barışçıl değişime yönelik beklentilerini uzun dönemde karşılama konusunda yeterince yetkin ve güçlü kurum ve pratiklerin oluşması ve bir topluluk duygusunun ortaya çıkmasıdır.⁴³ Dolayısıyla bütünleşme, yalnızca halkların ve hükümetlerin tek bir birim oluşturacak şekilde bir araya gelmesinden ibaret değildir.

Deutsch, güvenlik toplumlarını ikiye ayırmaktadır. Buna göre, birbirinden ayrı parçaların tek bir birim oluşturacak şekilde birleştiği toplumlar, amalgam güvenlik toplumlarıdır. Amalgam güvenlik toplumları tek bir hükümete sahiptir; bu hükümet federal ya da üniter olabilir. Farklı kimlik ve hükümetleri bulunan devletlerin tek bir üst otorite altında bir araya geldikleri güvenlik toplumları ise, çoğulcu güvenlik toplumlarıdır.⁴⁴ Çoğulcu güvenlik toplumlarında devletler bağımsızlıklarını sürdürürler. Egemenliklerini devrederek tek bir devlet çatısı altında birleşmeleri gerekmez. Böyle toplumlarda ortak değer yargıları geniş çapta oluşturulur ve paylaşılır; üyelerin gözünde bu siyasal sistemin meşruiyeti vardır. Bu tür siyasal sistemler, sorunların çözümünde geniş *consensus* sağlamış siyasi ve hukuki kurum ve süreçlerin oluşturulabilmesi esasına dayanırlar.⁴⁵ Dolayısıyla söz konusu topluluk, tek bir devlet çatısı altında toplanmasa bile, çözüm süreçlerini işletebiliyorsa bir siyasal topluluk niteliğine kavuşmuştur.

---

⁴² Karl Deutsch, **et. al., Political Community and the North Atlantic Area**, Princeton, Princeton University Press, 1957, s. 5.

⁴³ **Idem.**

⁴⁴ Deutsch, **The Analysis of...**, s. 193-195.

⁴⁵ James E. Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff, **Contending Theories of International Relations**, New York, Harper Colins Publishers Inc., 1990, s. 431.

Deutsch'a göre, eğer entegrasyonun amacı bütünleşmiş siyasal birimler arasında barışın korunması değil de genel ve özel amaçlar için daha büyük bir güç elde etmek, ortak bir rol kimliğine sahip olmak veya belli ölçüde bu amaçların tamamına ulaşmaksa, o zaman ortak bir hükümete sahip amalgam birlik tercih edilmelidir. Ama amaç sadece barışın korunması ise, o zaman oluşturulması daha kolay olan çoğulcu güvenlik toplumu tercih edilebilir.⁴⁶ Deutsch, çoğulcu güvenlik toplumunun karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin doğasına uygunluk bakımından amalgam güvenlik toplumundan daha uzun ömürlü olacağını savunmaktadır.⁴⁷ Ancak çoğulcu güvenlik toplumlarının kurulması bazı ön koşullara bağlıdır. Öncelikle, bileşenlerin ortak siyasal değer yaratma kapasiteleri bulunmalıdır. Diğer yandan bileşenlerin birbirlerinin ihtiyaçlarına cevap verebilme kapasiteleri olmalıdır. Son olarak, bileşenler birbirlerinin siyasal, ekonomik ve sosyal davranışlarını önceden tahmin edebilmelidir.⁴⁸

Deutsch, amalgam güvenlik toplumu kavramı ile bir anlamda SSCB'yi ve çoğulcu güvenlik toplumu kavramı ile de NATO'yu işaret etmiştir. Bu bağlamda da dünyada barışın korunması konusunda NATO'nun daha iyi hizmet verdiği kestirme sonucuna ulaşmıştır. Ona göre, bütünleşme sadece tek bir devlet çatısı altında toplanmak değil, barışı kalıcı hale getirebilecek bir düzenlemeye gidebilmektir. SSCB gibi tek bir devlet çatısı altında birleşmeyi başarmış, ancak "dünya barışını tehdit etmeyi sürdüren" oluşumlar başarılı bir bütünleşme örneği sayılamazlar.

---

⁴⁶ Deutsch, **op. cit.**, s. 272.

⁴⁷ Beril Dedeoğlu, "Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine," **Uluslararası İlişkiler**, C. 1, S. 4 (2004), s. 11.

⁴⁸ Deutsch, **op. cit.**, s. 281.

Deutsch'un yaklaşımına yöneltilen eleştirilerin başında, öngördüğü süreci ölçmenin zorluğu gelmektedir. Ona göre, bütünleşme ve bütünleşmeye yol açtığı ileri sürdüğü etkileşimler ölçülebilir, ancak bu hipotezleri test edecek verilere ulaşmak mümkün değildir. Diğer yandan Deutsch'un yaklaşımı, bölgesel bütünleşme, uluslararası örgüt ve rejim kuramları ya da uluslararası karşılıklı bağımlılık tezleri olmaksızın açıklanamamaktadır. Yaklaşımın açıklayıcı olabilmesi diğer yaklaşım ve kuramların kullanılmasını gerektirmekte; ancak bu yolla nedensellik bağıntısı kurulabilmektedir.⁴⁹

Diğer bir eleştiri noktası, süreci işleten mekanizmaların açık ve anlaşılır olmamasıdır. Bu süreçte hükümetlerin ve resmi kurumların mı yoksa resmi olmayan etkileşimlerin mi bütünleşme çabalarını tetikleyeceği belli değildir. Kaldı ki kitleler arasında artan iletişim her durumda böyle bir bütünleşme çabasını tetikleyecek zihinsel bir dönüşüme yol açmaz.

2. Aşamalı Yaklaşımlar

a. Fonksiyonalizm

Fonksiyonalizm, idealist akımdan etkilenecek ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen idealist akım, ulusal çıkarların uyumlaştırılabileceğini ve uluslararası sisteme barışın hâkim olabileceğini savunmuştur. Buradan hareketle fonksiyonalizm de tıpkı federalizm gibi barışı kalıcı hale getirecek koşulların yaratılmasını amaçlar.

Bir bütünleşme teorisi olarak fonksiyonalizmin kurucusu David Mitrany'dir. "*A Working Peace System*" adlı eserinde Mitrany, ulusötesi ilişki ve bağların,

---

⁴⁹ Dedeoğlu, **op. cit.**, s. 13.

uluslararası bütünleşmeyi sağlayıp sağlayamayacağı ve söz konusu ilişkilerin gelişmesinin aşırı milliyetçiliği zayıflatıp, istikrarlı bir uluslararası barış ortamı doğmasına katkıda bulunup bulunmayacağı sorularını temel problematik olarak almıştır.⁵⁰ Federalizme ulus devletlerin egemenliklerini federal bir yapıya devretme konusundaki hassasiyetlerini göz ardı ettiği eleştirisini getiren Mitrany, bütünleşmenin siyasal araçlarla değil, ilk elde teknokratik düzeyde sağlanacağı yaklaşımını ortaya koymuştur.

Mitrany'e göre, gelişen teknoloji, iletişim ve artan kitlesel üretim insanın kendi kendine yetme özelliğini yitirmesine neden olmuştur. Böylece tüm halklar arasında karşılıklı bağımlılık giderek artmıştır.⁵¹ Uluslararası örgütler de artan karşılıklı bağımlılığın bir sonucudur. Bu örgütler, artan teknik ihtiyaçlara uluslararası düzeyde cevap verilebilmesi için teknik işlevleri yerine getirirler. Dolayısıyla gelişen teknoloji teknik ihtiyaçlar yaratır, bu ihtiyaçlar da uluslararası örgütlerin yerine getireceği işlevleri belirler. Bu ihtiyaçların karşılanmasını sağlayacak işlevlerin uluslararası düzeyde işbirliği yapılmaksızın yerine getirilebilmesi mümkün değildir.⁵² Devletler, söz konusu işlevleri yerine getirmek için kurdukları örgütlere, işlevle ilgili yetkilerini devrederler. Fonksiyonalistler, enerji, ulaştırma, sağlık gibi alanlarda faaliyet gösterecek uluslararası örgütler kurmanın, üye devletlerin siyasal egemenliklerini tehlikeye atan kurumlar oluşturmaktan daha kolay olduğunu savunmuşlardır. Fonksiyonalistlere göre, barışın sağlanması için küresel bir kurumsal sistem oluşturulmasının ilk adımını işlevsel uluslararası örgütler oluşturacaktır.

---

⁵⁰ Özen, **op. cit.**, s. 10.

⁵¹ David Mitrany, **A Working Peace System**, Chicago, Quadrangle Books, 1966, s. 26.

⁵² **Ibid.**, s. 28.

Dolayısıyla fonksiyonalizmin önerdiği model, bölgesel değil, bir dünya modelidir; dünya çapında karşılıklı bağımlılık yaratacak kurum ve kurallar oluşturulmasına bağlıdır.

Mitrany, birbirinden bağımsız olarak farklı işlevleri yerine getirmek için kurulmuş uluslararası örgütlerin, gerekli görülmesi halinde, birbirleri ile ilişkilendirilip tek bir şemsiye örgüt altında toplanabileceğini söylemektedir. Bu şemsiye örgüt, tüm işlevsel örgütlenme ağını kapsayarak onlar arasında eşgüdüm görevini de yerine getirecektir.⁵³ Mitrany'nin bu yaklaşımı bir anlamda Birleşmiş Milletler'e işaret etmektedir. Birleşmiş Milletler sistemi içinde teknik alanda faaliyet gösteren pek çok işlevsel örgütlenmeler mevcuttur ve hepsinin eşgüdümünü sağlayan şemsiye örgüt Birleşmiş Milletler'dir. Bu yapılanma dünyada barışı kalıcı hale getirecek bir işbirliği ağı oluşturmaktadır.

Diğer yandan Mitrany, teknik bir alanda ya da işlevsel olarak gerçekleşen işbirliğinin diğer alanlarda da işbirliğine yol açacağını savunmuştur. Mitrany, bu süreci *ramification* (dallanma) olarak adlandırmaktadır. Buna göre, hükümetler işbirliğinin olumlu sonuçlarını görecekler ve bu onları diğer alanlarda da işbirliği yapmaya sevk edecektir.⁵⁴ Mitrany, özellikle ekonomik alanda gerçekleştirilecek işbirliğinin siyasal bütünleşmeye yönelik gelişmeleri hızlandıracağını öne sürmüştür. Dolayısıyla küresel çapta siyasal bir bütünleşmeye varacak süreç aşamalı olarak gerçekleşecektir.

---

⁵³ **Ibid.**, s. 75.

⁵⁴ Paul Viotti ve Mark Kauppi, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, New York, Macmillan Publishing, 1993, s. 241.

b. Neofonksiyonalizm

Neofonksiyonalizm, federalist ve fonksiyonalist teorilerin bir birleşimidir. Federalist teori gibi devlet benzeri bir siyasal modeli hedefleyen neofonksiyonalizmi federalizmden ayıran temel özellik, söz konusu devlet benzeri siyasal yapılanmaya doğrudan değil, aşama aşama ilerleyerek ve uzun bir sürecin sonunda ulaşmayı hedeflemesidir. Bu da neofonksiyonalizmin fonksiyonalist teoriden miras aldığı noktaya işaret eder. Neofonksiyonalist teori de, fonksiyonalizm gibi, sektörel bütünleşmenin yayılcı mantığı üzerine inşa edilmiştir.⁵⁵ Benzer şekilde, bütünleşmenin teknik ihtiyaçların belirleyiciliği altında ortaya çıkan işlevler tarafından oluşturulduğunu savunmaktadır. Kısacası, bu teori, fonksiyonalist teorinin önerdiği yöntemle federalist teorinin öngördüğü siyasi yapılanmaya ulaşmayı amaçlamaktadır.

Neofonksiyonalist teori büyük ölçüde Ernest Haas tarafından geliştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da ortaya çıkan bütünleşme çabalarını inceleyen Haas, teorisini Avrupa’da kömür ve çelik sektörlerindeki bütünleşmenin tüm ekonomiyi kapsayan küresel bir bütünleşme modeline geçiş örneğini gözlemleyerek oluşturmuştur.⁵⁶ Dolayısıyla bu teori, Avrupa’daki bütünleşme çabalarının teorik bir temele oturtulması olarak değerlendirilebilir.

Haas’ın cevap bulmaya çalıştığı temel soru, daha geniş bir siyasal topluma⁵⁷ barışçıl yollardan nasıl ulaşılabileceği olmuştur.⁵⁸ Ona göre, devletler arasındaki ticaret, barışın sürekliliğini sağlayacaktır. Teknik bir alanda başlayan işbirliği

---

⁵⁵ Sinem Akgül Açıkmeşe, **op. cit.**, s. 7.

⁵⁶ Özen, **op. cit.**, s. 19.

⁵⁷ Haas, bu kavramı “*a larger political community*” olarak ifade etmektedir. Bkz. Ernest Haas, **The Uniting of Europe**, Stanford, Stanford University Press, 1968.

⁵⁸ **Ibid.**, s. xxv.

zamanla daha fazla işbirliğini gerektirecek ve bütünleşme giderek daha fazla sektörü kapsayacaktır. Fonksiyonalist teorinin *ramification* olarak adlandırdığı bu durum, neofonksiyonalist teoride *spill-over* (yayılma) adını alır ve *ramification* kavramından farklı olarak siyasal unsurları da içinde barındırır. *Spill-over*, bütünleşmenin bir sektörden diğerine yayılması olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda üç tür *spill-over* etkisinden söz edilir.⁵⁹ İlki, Stephen George tarafından *fonksiyonel spill-over* kavramı ile tanımlanmıştır.⁶⁰ Bu kavram, Avrupa örneğinde görüldüğü gibi kömür ve çelik alanında başlayan bütünleşme hareketinin ekonominin tüm sektörlerini içine alacak şekilde genişlemesini ifade etmektedir. *Siyasal spill-over* kavramı ise *fonksiyonel spill-over*'ın gerçekleşmesiyle çıkar gruplarının hükümetlerini etkilemeleri ve ekonomik bütünleşmenin siyasal bütünleşmeye dönüşmesine işaret etmektedir. Son olarak *coğrafi spill-over* ise, bütünleşmenin başarısını gören devletlerin bu süreç içinde yer alma talebinde bulunmalarını ifade etmektedir.

Haas, bütünleşme teorisi geliştirirken *high politics-low politics* (yüksek politika-alçak politika) ayrımına da işaret etmiştir. *High politics*, güvenlik, savunma, dış politika gibi konuları içinde barındırırken, *low politics*, ekonomik ve teknik alanlara vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bütünleşme *low politics* alanlarından başlayarak *high politics* alanına doğru genişleyecektir.

Haas'a göre, devletler teknik alanda bütünleşmeyi sağlamak için yeni bir örgüt yaratarak egemenlik yetkilerinin bir bölümünü bu örgüte devredeceklerdir. Haas, bu durumu "uluslarüstülük" kavramı ile ifade etmektedir. Ortaya çıkacak

---

⁵⁹ Armağan Emre Çakır, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2001, s. 36.

⁶⁰ Stephen George, **Politics and Policy in the European Community**, Oxford, Clarendon Press, 1985, s. 21-22.

uluslarüstü örgüt, klasik uluslararası örgüt ile devlet arasında bir yapıdır ve klasik uluslararası örgütten devlete geçişin ara modelini oluşturmaktadır.⁶¹ Uluslarüstü örgüt eliyle gerçekleştirilecek ekonomik bütünleşme tüm ulusal ekonomiyi kapsama noktasına geldiğinde, siyasi bütünleşme otomatik olarak gündeme gelecektir.⁶²

Neofonksiyonalizmi ele alan yazarlardan bir diğeri de Joseph Nye'dır. Hem Avrupa örneğine hem de Batılı olmayan örneklere yer veren Nye, temelde *spill-over* kavramını inceler. Nye'a göre, bu kavram yanlış kullanılmaktadır. Fonksiyonel karşılıklı bağımlılık politik aktörlerin ortak görevleri yeniden tanımlamalarına yol açabilir, ancak bu her zaman olumlu bir değişme anlamına gelmeyebilir. 1966 yılında Doğu Afrika'da ortak para biriminin parçalanmasını örnek gösteren Nye, bu durumu *spill-back* (geri sarma) olarak tanımlamaktadır.⁶³ Dolayısıyla bir bütünleşmenin diğer alanlarda bütünleşmeyi teşvik etmesi her zaman mümkün olmadığı gibi, bütünleşmenin dağılması olasılığını da içinde barındırır.

Nye'a göre, eğer bölgesel bir bütünleşme ticaret, sermaye hareketleri ve iletişim alanında beklenmeyen bir artış sağlıyorsa, üye devletler bu ilişkilerle ilgilenmek üzere kurulmuş ortak kurumlara fazla yüklenilmesi sorunu ile karşılaşacaklardır. Böyle bir durumda ilişkilerin artması, bütünleşme alanında önemli bir genişlemeyi gerekli kılmayacak, ancak merkezi kurumların bunlarla baş edilebilmesi için güçlendirilmesine yol açacaktır.⁶⁴ Eğer bölgesel bir bütünleşme gerçekleşirse, bu bütünleşme hükümet dışı bölgesel örgütlerin kurulmasını teşvik

---

⁶¹ Haas, **op. cit.**, s. 9.

⁶² Özen, **op. cit.**, s. 23.

⁶³ Nye, **Peace in Parts...**, s. 65-66.

⁶⁴ **Ibid.**, s. 67.

edecektir. Ancak çoğu kez çok genel ortak çıkarlar bölgesel düzeyde bir araya getirilirken, özel çıkarlar ulusal düzeyde ele alınmaya devam eder.

Neofonksiyonalist formülasyon sürece dış aktörlerin katılımını göz ardı ederken Nye, diğer hükümetler, hükümet dışı aktörler ve uluslararası örgütler gibi dışsal aktörlerin, bütünleşme sürecinde katalizör görevi üstlenebileceğine dikkat çekmiştir. Fransız hükümetinin, eski Fransız sömürgesi Afrika devletlerinin oluşturduğu Afrika ve Malgaş Birliği (OCAM- Organisation Commune Africaine et Malgache) ve Orta Afrika Gümrük ve Ekonomi Birliği (UDEAC-Union Douanière et Économique de l'Afrique Centrale) gibi organizasyonlara verdiği ve önemli etki yaratan desteği bu duruma örnek olarak göstermektedir.⁶⁵

Nye tarafından geliştirilen bu model, dünyanın daha fazla ve daha az gelişmiş bölgelerindeki bütünleşme süreçlerinin karşılaştırılması açısından bir çerçeve sağlamıştır. Makro-bölgesel siyasi organizasyonların (Amerikan Devletleri Örgütü, Arap Ligi ve Afrika Birliği Örgütü gibi), mikro bölgesel ekonomik organizasyonlara (Avrupa Birliği, Doğu Afrika Ekonomi Topluluğu gibi) kıyasla var olan ulus devletlerin yerine geçecek yeni birimlere doğru gelişebileceklerini ortaya koyar. Bu tarz örgütler, üye devletler arasındaki çatışmayı kontrol etmeye yönelik yapısal bir rol üstlenirler.⁶⁶

Neofonksiyonizm genel olarak bütünleşme sürecine ilişkin betimlemelerde başarılı kabul edilir. Bu yaklaşıma yöneltilen eleştirilerden ilki devlete olan ilginin ortadan kalkmayacağı ve devletin işlevlerinin değişmeyeceği yönündedir. Bir diğer ve daha normatif eleştiriye göre, ulus devletler adalet ve özgürlük gibi önemli

---

⁶⁵ **Ibid.**, s. 74.

⁶⁶ Dougherty ve Pfaltzgraff, **op. cit.**, s. 518.

değerlerin korunması için insanlığın ulaşabileceği en uygun araçlardır. Devletler sistemi çökerse bu tür değerler de tehlike altına girecektir.⁶⁷

Bir süreç olarak tanımladığımız bütünleşme, Afrika'da üç temel aşamadan geçti ve her bir aşamada bütünleşmenin aşamalı mı doğrudan mı gerçekleşmesi gerektiğine dair tartışmalar yaşandı. İki gruba ayırdığımız bütünleşme teorileri ve modelleri, Afrika'da bütünleşmenin her aşamasında sürece dair tartışmaları ve neticesinde ortaya çıkan modelleri açıklamakta kullanılacaktır.

---

⁶⁷ Rosamond, **op. cit.**, s. 73.

II. AFRİKA'DA BÜTÜNLEŞME ARAYIŞI: PAN-AFRİKANİZM DÜŞÜNCESİ VE AFRİKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN KURULUŞU

A. PAN-AFRİKANİZM DÜŞÜNCESİNİN KÖKENİ

Afrika kıtasındaki ilk bütünleşme adımı olarak değerlendirilen Afrika Birliği Örgütü (ABÖ), Pan-Afrikanizm hareketinin bir ürünüdür. Dolayısıyla örgütün kurulmasını sağlayan koşulları tam anlamıyla değerlendirebilmek için öncelikle Pan-Afrikanizm hareketini ele almak gerekmektedir. Timothy Murithi tarafından, “ekonomik sömürüden ve ırksal ayrımcılıktan kurtulma, sosyal ve siyasal eşitlik mücadelesi”⁶⁸ olarak tanımlanan Pan-Afrikanizm, içerdiği amaçlara ulaşmasının yolunun birlikten ve işbirliğinden geçtiğini öngörür. Bu nedenle de ABÖ'nün kuruluşu, Pan-Afrikanist amaçlara ulaşabilmenin bir adımı olarak değerlendirilmektedir.

19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve düşünce, eylem ve ideolojiden oluşan Pan-Afrikanizm, yıllar içinde değişen koşullarla birlikte dönüştü ve yeni perspektifler kazandı. Pan-Afrikanizmin çok boyutlu oluşu, farklı disiplinler tarafından farklı tanımlanmasına yol açtı ve sosyal, siyasal, ulusüstü, hatta psikolojik bir hareket ve ideoloji olarak ele alındı.

St. Clair Drake, ırksal, kıtasal ve ideolojik olmak üzere üç farklı Pan-Afrikanizmin varlığından söz eder.⁶⁹ Irksal Pan-Afrikanizm, Yeni Dünya siyahları başta olmak üzere Afrika kökenlilerin maruz kaldığı aşağılanmayı ortadan kaldırmak için verilecek ortak mücadele çabalarını birleştirmeyi, dünyanın her yerinde ırkçılığı

---

⁶⁸ Timothy Murithi, **Pan-Africanism, Peace-Building and Development**, Aldershot, Ashgate Publishing, 2005, s. 11.

⁶⁹ **Idem.**

yok etmeyi ve Afrika'nın self-determinasyon hakkının savunulmasını amaç edinmişti. Bu anlamda da makro-milliyetçi bir hareketti.⁷⁰ Daha sonra ortaya çıkan kıtasal Pan-Afrikanizm, Afrika kıtasında halkın uyanışı ile birlikte siyasal bağımsızlığın kazanılması için dayanışmaya ve bağımsız devletler ortaya çıktıkça da kıtasal bir birlik kurma arayışına denk düşmektedir. İdeolojik Pan-Afrikanizm ise, Afrikalı düşünce adamlarının, kıtanın diğer devletlerle ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde rol oynamaları ve siyasal özgürlüğün kalıcı hale gelebilmesi için sistematik düşünceler ortaya koymaları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Drake, üç çeşit Pan-Afrikanizmden söz ederken aslında kabaca bir dönemsal ayırım yapmaktadır. Irksal Pan-Afrikanizme denk düşen ilk dönem, 1900–1945 yıllarını kapsar ve başta ABD ve Karayipler olmak üzere köleciliğe ve ayrımcılığa karşı çıkan siyahları özgürleştirme hareketidir. Kıtasal Pan-Afrikanizm, 1945–1960 yıllarına denk düşer ve Batı'da eğitim alan Afrikalı liderlerin öncülüğünde siyasi bağımsızlık taleplerinin arttığı döneme denk düşer. İdeolojik Pan-Afrikanizm ise, 1960 sonrası post-kolonyal döneme tekabül eder ve bu dönemde Afrika'da siyasal bağımsızlığı kalıcı hale getirme amacıyla kıtasal birlik arayışına yönelme söz konusudur. Bu dönemlendirmeye 21. yüzyıl sonrasında başlayan bir dördüncü dönem eklemek mümkündür. Özellikle neo-liberaizmin dünyada hâkim sistem haline gelmesi ile birlikte Afrika'da sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacı ile Pan-Afrikanist emeller yeniden gündeme gelmiştir. Çalışmanın bu bölümünde irksal ve kıtasal Pan-Afrikanist hareketler ele alınacak, ideolojik Pan-Afrikanizm ve 21. yüzyılda başlayan yeni dönem ise üçüncü bölümde incelenecektir.

---

⁷⁰ Clarence Contee, "The Emergence of DuBois as an African Nationalist," **The Journal of Negro History**, Vol.54, No.1(1969), s. 48.

1. 1900–1945 Dönemi: Irksal Pan-Afrikanizm

Bu dönemde, Pan-Afrikanizmi hem bir uyanış hareketi olarak başlatan hem de ilk defa sözlüklere girmesini sağlayan Trinidadlı avukat Henry Sylvester-Williams oldu.⁷¹ Sylvester-Williams, İngiliz emperyalistlerin saldırgan politikaları ile mücadele edebilmek için 1900 yılında Londra’da bir konferans toplamak istedi. Bu konferans ile hem beyaz sömürgecilerin Afrika’ya yönelik saldırılarını dünya kamuoyunun gündemine getirerek Afrika’yı sömürgeciliğin hasarından korumayı hem de misyonerlik ve köle ticaretinin tam anlamıyla son bulması için bir baskı grubu oluşturmayı amaçlıyordu.

Çoğunluğu İngiltere ve Karayip Adaları’ndan, bir kaçı da Kuzey Amerika’dan olmak üzere 30 delegenin katıldığı, 23–25 Temmuz 1900 tarihinde gerçekleştirilen bu toplantı, oldukça dikkat çekti. Ancak Sylvester-Williams birkaç yıl sonra Karayipler’e geri döndü ve Pan-Afrikanizm düşüncesi, “Pan-Afrikanizmin Babası” olarak anılan Amerikalı sosyolog ve tarihçi William Edward Burghardt DuBois tarafından Birinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından yeniden ele alınıncaya kadar bir anlamda unutuldu.

Birinci Dünya Savaşı sonrası, self-determinasyon hakları için savaştıklarına inanan Afrika kökenliler için hayal kırıklığı dönemi idi. Savaşın ardından kurulan Milletler Cemiyeti sistemi içerisinde yeni bir sömürge durumu yaratıldı⁷² ve self-

---

⁷¹ Georges Padmore, **Pan-Africanism or Communism?**, New York, Roy Publishers, 1956, s. 118.

⁷² Milletler Cemiyeti çatısı altında yaratılan yeni sömürge durumuna manda sistemi adı verildi. Bu sistem, az gelişmiş ülkelerin kendilerini yönetecek düzeye gelene kadar Milletler Cemiyeti adına bazı büyük devletler (mandater) tarafından yönetilmesidir. Bu sistem içerisinde manda altına alınan ülkeler, gelişmişlik düzeylerine göre üç türe ayrıldı. A türüne giren ülkeler, (Arap yarımadasının kimi ülkeleri), kendi siyasal ve yönetsel örgütlenmeleri ileri düzeyde olan, dolayısıyla

determinasyon hakkı gündemden düşürüldü. Bu ortamda Pan-Afrikanist düşünceye alternatif radikal bir hareketi Marcus Aurelius Garvey başlattı.

Jamaikalı bir orta sınıf ailenin çocuğu olan Garvey, 1914 yılında “Dünya Siyahlarını Geliştirme ve Koruma Derneği”ni (UNIA- Universal Negro Improvement Association) kurdu. Bu organizasyonun temel amacı, siyah Jamaikalılar için ayrı fakat eşit bir yüksek öğrenim sistemi kurmaktı.⁷³ 1916’da faaliyetlerini ABD’ye taşıyan Garvey, burada UNIA’nın bir şubelerini açtı. Kısa zamanda çok sayıda taraftar kazandı ve Birinci Dünya Savaşı’nın ardından, ABD’de “Afrika’ya Geri Dönüş” hareketini başlattı. Amacı, Afrika’da, Afrikalılar tarafından yönetilen güçlü bir Afrika imparatorluğu kurmaktı ve kendisini de bu imparatorluğun geçici lideri olarak görüyordu.⁷⁴ UNIA üyeleri arasında “Siyah Musa” olarak anılan ve büyük bir saygınlık kazanan Garvey, güçlü bir Afrika imparatorluğu özlemini şöyle dile getirmiştir:

“Sordum: Siyah adamın hükümeti nerede? Krallığı ve kralı nerede? Devlet başkanı, ülkesi, büyükelçileri, ordusu, donanması, büyük işler yapan adamları nerede? Bütün bunları bulamadım ve siyahlara, tüm bunlara kavuşmaları için yardım etmeye karar verdim.”⁷⁵

---

bağımsızlığa en yakın olan ülkelerdi. B türünde Orta Afrika ülkelerinin bir kısmı yer almakta olup, orta düzeyde bir gelişmişlik gösteren ülkelerdi. C türünde ise, Güney-Batı Afrika ülkesi ile Pasifik Okyanusu’ndaki Alman sömürgeleri bulunmaktaydı. Geleneksel sömürgeciliği tasfiye etmeye yönelik olarak tasarlanan bu sistem, geleneksel sömürgecilikle aynı sonuçları verdi. Bkz. Pazarıcı, **op. cit.**, s. 183.

⁷³ Jérémie Kroubo Dagnini, “Marcus Garvey: A Controversial Figure in the History of Pan-Africanism,” **The Journal of Pan-African Studies**, Vol.2, No.3(2008), s. 199.

⁷⁴ Dagnini, **op. cit.**, s. 200.

⁷⁵ Padmore, **op. cit.**, s. 88’den Amy Jaques Garvey, **Marcus Garvey: Philosophy and Opinions of Garvey**, Vol. II, Dover, The Majority Press, 1923, s. 126.

İrksal saflığa inanan Garvey, beyazlar ve siyahların mutlak olarak ayrılmasını savunuyor ve ırklar arası evliliklere karşı çıkıyordu.⁷⁶ Bu bağlamda da Amerika'ya sadece beyazların ülkesi yapmayı amaçlayan ırkçı beyaz örgüt Ku Klux Klan'ı bile onaylıyordu.⁷⁷ Bu düşünceleri nedeniyle aynı dönemde Pan-Afrikanist hareketin öncüleri olan ve Garvey'i "ırksal faşist" olarak niteleyen DuBois ve Padmore'un tepkisini çekti. 1922'de "Black Star Line"⁷⁸ adlı şirketin hisselerinin satışına ilişkin yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle hapis cezasına mahkûm edilen Garvey, 1927'de ABD Başkanı Calvin Coolidge'in cezasını indirmesiyle serbest kaldı ve Londra'ya sürgün edildi. Burada hareketi yeniden canlandırmayı başaramadı ve "Siyah Zionizm"⁷⁹ olarak anılan hareketi başarısızlıkla sonuçlandı.

Ana akım Pan-Afrikanizm ise DuBois'nın liderliğinde gelişti. 1900 yılında toplanan konferansa katılan DuBois, 1903'te "*The Souls of Black Folk*" (Siyah İnsanların Ruhları) adlı kitabını yayımladı. Ona göre, 20. yüzyılın temel sorunu "renk ayrımı"ydı ve siyah adam, "siyah" olmak ile ırkçı bir toplumda "Amerikalı" olmak arasında gerilim yaşamaktaydı.⁸⁰ Kitabı büyük ilgi gören DuBois, 1910 yılında "Renkli Halkların İlerlemesi Ulusal Derneği"ni (NAACP- National Association for the Advancement of Coloured People) kurdu ve "*The Crisis*" (Kriz)

---

⁷⁶ **Idem.**

⁷⁷ **Ibid.**, s. 202.

⁷⁸ Black Star Line, Garvey tarafından 1919 yılında kurulan ve Afrika kökenli Amerikalılar ile onların ürettiği malları tüm dünyaya taşıyarak küresel ekonomiye bağımsız olarak eklemelerini sağlamayı amaçlayan bir nakliye şirketi.

⁷⁹ Siyah, Zionizm, Garvey tarafından başlatılan "Afrika'ya Geri Dönüş Hareketi"ne, Yahudilikteki "vaat edilmiş toprak" inancına benzer şekilde tüm Afrika kökenlilerin Afrika'ya geri dönerek güçlü bir Afrika İmparatorluğu altında birleşmelerini amaçlaması nedeniyle verilen addır.

⁸⁰ Hakim Adi ve Marika Sherwood, **Pan-Afrikan History: Political Figures From Africa and the Diaspora Since 1787**, Londra, Routledge, 2003, s. 48–49.

adlı derginin editörlüğünü yapmaya başladı. Tüm ırkların üyelerine açık olan NAACP'nin temel amacı, siyah protesto hareketine ideolojik öncülük etmektir.

DuBois 1918'de, ABD ordusunda asker olan ve Avrupa'da çarpışan Afrika kökenli Amerikalıların durumunu incelemek üzere Fransa'ya gitti. 1919 yılında Birinci Dünya Savaşı sona erip de barış görüşmeleri başladığında Paris'te bir Pan-Afrikan Konferansı topladı. DuBois'nin amacı, savaş esnasında Avrupa'da ve dünyanın çeşitli yerlerindeki cephelerde siyah adamın sunduğu hizmetin bir ödülü olarak, "Afrikalılar İçin İnsan Hakları Şartı"nı, savaşın galiplerine kabul ettirebilmektir. Afrika'dan, ABD'den ve Karayipler'den 57 delegenin bir araya geldiği bu konferansta, savaşa katılan tüm tarafların, Afrika yerlilerinin uluslararası korunmasını sağlayacak bir yasa oluşturmasını da içeren çeşitli öneriler hazırlandı.⁸¹ Bu önerilerin hiç birisi hayata geçirilemedi ancak bu konferans, o güne kadar gerçek dışı olarak değerlendirilen Pan-Afrikanist düşüncenin daha fazla destekçi bulmasını sağlayan bir adım oldu.

İkinci Pan-Afrikan Konferansı, 1921 yılında Londra'da İngiliz hükümetinin temkinli ama hoşgörülü yaklaşımı altında toplandı. 41'i Afrikalı 113 delegenin katıldığı bu konferans, Yeni Dünya siyahlarının daha etkin olmaları nedeniyle Afrikalıların düşüncelerini tam olarak yansıtamamakla beraber Afrika sorununu dünya gündemine taşımayı başardığı için önemlidir.⁸² Konferansın kapanış oturumunda kaleme alınan "Dünya'ya Bildirge"de yer alan şu ifadeler, temel vurgunun ırksal eşitliğe yapıldığını ortaya koymaktadır:

---

⁸¹ Kwame Nkrumah, **Africa Must Unite**, Londra, Heinemann, 1963, s. 133.

⁸² **Idem.**

“Irkların fiziki, siyasi ve sosyal olarak mutlak eşitliği dünyanın ve insanların ilerlemesinin temel taşıdır. Kimse bireyler arasında yetenek, hüner ve kapasite farkları olduğunu inkâr etmez ancak bilim, din ve pratik siyaset, Tanrı'nın seçtiği süper-ırkların varlığını veya bazı ırkların kaçınılmaz olarak ve sonsuza kadar aşığı olduğu düşüncesini reddeder.”⁸³

Temel amaç, dünyanın her yerinde siyahların beyazlarla aynı şartlara kavuşması ve bu hakkın Milletler Cemiyeti tarafından korunması idi. Bu konferans ile daimi bir sekretarya da kuruldu, dolayısıyla Pan-Afrikanist düşüncenin kurumsallaşması açısından ilk adım atılmış oldu. DuBois bu sayede, konferansa katılan temsilciler arasında düzenli iletişim sağlamayı ve bu ilişkileri siyasi partiler kurulup milliyetçilik Afrikalıların ruhunda derin izler bırakana kadar canlı tutmayı amaçladı.⁸⁴

Üçüncü Pan-Afrikan Konferansı, Garvey yandaşları ile sömürge yönetimlerinin baskısı altında 1923'te Londra'da toplandı. İlk defa, sömürge yönetimi altındaki Afrikalıların kendi hükümetlerini kurmaları gündeme geldi.⁸⁵ Afrika'nın, Afrikalıların yararına kalkınması gerektiğinden, toprak ve kaynaklara erişim hakkından söz edildi. Dolayısıyla ilk kez ve açıkça sömürge yönetimleri hedef alındı. Ancak konferansın etkisi, gerek mali sıkıntılardan gerekse katılımın yetersizliğinden, sınırlı kaldı. 1927'de New York'ta toplanan, katılımın düşük olduğu ve benzer taleplerin yineleniği dördüncü konferansın ardından Pan-Afrikanist hareket etkinliğini yitirmeye başladı.

---

⁸³ Padmore, **op.cit.**, s. 130.

⁸⁴ **Ibid.**, s. 137.

⁸⁵ **Ibid.**, s. 139.

Hareketin kısmen yeniden canlanmasında faşist İtalya'nın 1935 yılında Etiyopya'yı işgali etkili oldu.⁸⁶ Ancak bu süreçte, kıtada topyekûn bir bağımsızlık mücadelesini başlatmayı amaçlayan adımlar atılmadı. Pan-Afrikan ruh yeniden canlandırılmaya çalışılarak işgalin kınanması, uluslararası kamuoyunun gündemine getirilmesine yönelik kampanyalar düzenlendi ve Etiyopya'ya askeri, mali ve teknik destek sağlandı. Ancak 1940'lara gelindiğinde İkinci Dünya Savaşı'nın dünyanın her yerindeki yıkıcı etkisi nedeniyle bu dayanışmacı hava da dağıldı.

2. 1945–1960 Dönemi: Kıtasal Pan-Afrikanizm

1945 yılında İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde dünya yeniden şekillenirken Pan-Afrikanizm de yeni bir döneme girdi. 15–21 Ekim 1945'te Manchester'da Beşinci Pan-Afrikan Konferansı toplandı. Karayipler ve ABD'den sınırlı bir siyah elitin katıldığı önceki konferansların aksine bu konferansa, daha sonra Afrika'da bağımsızlık mücadelelerinin liderliğini üstlenen pek çok Afrikalı katıldı.⁸⁷

Konferans sonucunda kaleme alınan “Dünyanın Sömürge Halklarına Bildirge”de, Afrika'da bağımsızlık mücadelesinin başlaması gerektiği açık olarak ifadesini buldu. Buna göre nihai amaç, Afrika'da birliğe öncülük edecek ulusal bağımsızlıkların kazanılması olarak belirlendi. Bu amaca ulaşmak için en uygun yöntem olarak, Gandhi'den esinlenilerek işbirliği yapmama, grev, sivil itaatsizlik ve ekonomik boykot olarak benimsendi.⁸⁸ Ancak, Avrupalı devletlerin Afrika'yı güç kullanarak yönetmeye devam etmeleri halinde Afrikalıların da bağımsızlıklarına

---

⁸⁶ Edem Kodjo ve David Chanaiwa, “Pan-Africanism and Liberation,” **General History of Africa VIII Africa Since 1935**, Ali Mazrui (ed.), Glosderry, New Africa Books, 2003, s. 744.

⁸⁷ Konferansa katılan Afrikalı liderler, Kwame Nkrumah (Gana), Hastings Banda (Malavi), Wallace Johnson (Sierra Leone), Nnandi Azikiwe (Nijerya), Jomo Kenyatta (Kenya), Peter Abrahams (Güney Afrika)'tır.

⁸⁸ Padmore, **op. cit.**, s. 134.

ulaşmak için güç kullanmaktan çekinmeyecekleri konusunda açık bir uyarı da bildirmede yer aldı.⁸⁹ Bildirmede yer alan diğer talepler ise, ırksal ayrımcılığı temel alan yasaların derhal kaldırılması; sömürge yönetimi altındaki Afrikalılara basın, ifade ve toplanma özgürlüğü sağlanması; zorla çalıştırmanın yasaklanması ve eşit işe eşit ücret ilkesinin uygulanması; 21 yaşından büyük herkese seçme ve seçilme hakkının tanınması; sağlık, eğitim gibi temel hizmetlerden tüm vatandaşların yararlanması olarak sıralandı.⁹⁰

Manchester Konferansı ile kıtasal Pan-Afrikanizm dönemine geçildi. Pan-Afrikanizm, Williams'ın sınırlı kavramını aştı ve Afrika milliyetçiliğinin ortaya çıkışına öncülük ederek, Afrika halklarının bağımsızlık hareketine dönüştü. Bildirmede nihai hedefin bağımsızlık olduğu belirtilmişse de diğer talepler incelendiğinde, ilk elde amaçlananın sömürge yönetimlerinden parça parça demokratik tavizler kopararak Afrikalıların yönetime aktif katılımlarını sağlamak ve bağımsızlığı adım adım kazanmak olduğu anlaşılıyor. Ancak sömürge yönetimlerinin talepleri karşılama isteksiz davranışları ve güce başvurmaları halinde, silahlı bir bağımsızlık mücadelesi başlatmak öngörülüyordu.

Bu dönemde Pan-Afrikanizmin temel ilkeleri, sömürgecilik, emperyalizm, ırkçılık karşıtlığı ve bağılantısızlık ile Afrika'da birlik arayışı olarak ortaya çıktı. Bu ilkelerin benimsenmesinde liderlik görevini üstlenen Kwame Nkrumah oldu. 1945–60 döneminde, bağımsızlığı temel alan Pan-Afrikanist harekete öncülük eden Nkrumah, konferansın ardından İngiltere'den ayrılarak 1947'de Gana'ya döndü. Bir

---

⁸⁹ Kodjo, **op. cit.**, s. 746.

⁹⁰ **Ibid.**, s. 745.

yandan Gana'da bağımsızlık mücadelesini başlatırken, diğer yandan başka Afrikalı liderleri bağımsızlık mücadelesine başlamaları için harekete geçirmeye çalıştı.

B. AFRİKA'DA BÜTÜNLEŞME ARAYIŞI

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni uluslararası düzen, sömürge yönetimlerinin ortadan kalkmasını destekler nitelikteydi. Savaş sonrası kurulan uluslararası düzenin hukuksal yapısını temsil eden BM sisteminin temel ilkesinin self-determinasyon olacağının sinyalleri daha savaş yıllarında toplanan konferanslarda verilmişti. Denizaşırı sömürgesi olmayan yeni sistemin iki süpergücü ABD ve SSCB, sömürge yönetimlerinin ortadan kalkmasını bir uzlaşma içinde desteklediler. Savaştan ağır bir ekonomik çöküntüyle çıkan sömürgeci Avrupa devletleri de ister istemez sömürgeleri üzerindeki denetimi gevşetmek zorunda kaldılar. Bu durumun tek istisnası Portekiz oldu. Afrika'daki sömürgelerini denizaşırı eyaletleri olarak gören ve ekonomisinin ayakta kalması, Afrika sömürgelerinden gelen artı değere bağlı olan Portekiz, 1970'lerin ortaları gibi uzak bir tarihe kadar sömürgelerine bağımsızlık vermemek için direndi. Bu durumun Portekiz'in, İngiltere ve Fransa'dan farklı olarak eski sömürgeleriyle bağlarını ekonomik düzeyde yeniden düzenleyebilme kapasitesine sahip olmamasıyla açıklanabilir.

Bu ortamda, Beşinci Pan-Afrikan konferansının fikirlerini kıtaya taşıyarak ilk başarılı mücadeleyi veren Sahra-altı Afrika ülkesi Gana oldu. Sömürge halkının giderek ekonomik ve siyasal hak taleplerine karşı ödün verme politikası yürüten İngiltere, 1957'de Gana'nın bağımsızlığını tanıdı. Bu durum Nkrumah'a hem Afrika'da sömürgecilik karşıtı hareketin hem de sömürgeciliğin yarattığı bölünmenin

etkilerini ortadan kaldırmayı hedef alan bütünleşme hareketinin liderliğini yapma imkânı tanıdı.

1. Afrika’da Bütünleşme İçin İlk Girişimler

a. Doğu Afrika Merkezli Girişimler

Bu dönemde Batı Afrika, Nkrumah’ın çabalarıyla bağımsızlık mücadelesinin ve kıtasal birlik arayışının merkezi haline geldi. Ancak aynı dönemde benzer bir kıtasal birlik mücadelesine, Batı Afrika’daki çabalar kadar ses getirmemekle beraber, Doğu Afrika’da da başlandı. Doğu Afrika’daki bütünleşme çabaları tarihsel olarak üç temel döneme ayrılabilir. 1894–1947 yılları arasını kapsayan ilk dönemde, bölgesel bütünleşme İngiliz sömürge yönetimi eliyle gerçekleştirilmeye çalışıldı. 1894 yılında hammaddelerin taşınmasını kolaylaştırmak için Uganda demiryolunun inşasıyla başlayan bu süreçte İngiliz sömürge yönetiminin temel amacı yönetimi kolaylaştıracak bir takım idari düzenlemeler yapmaktı. Bunun için, 1902’de Doğu Afrika Yüksek Mahkemesi, 1911’de Posta Birliği, 1917’de Gümrük Birliği kuruldu ve 1920’de ortak para birimi uygulamasına geçildi.⁹¹

1948 yılında başlayan ikinci dönemde, artan bağımsızlık taleplerini bertaraf edebilmek için İngiliz sömürge yönetimi merkezi yönetimi kuvvetlendirme kararı aldı. Bunu için, 1948 yılında Uganda, Kenya ve Tanzanya’yı kapsayan, ortak pazarı

---

⁹¹ Olatunde Ojo et. al., **African International Relations**, Londra, Longman, 1985, s. 157.

olan ve hizmetlerin ortak karşılandığı federasyon benzeri bir yapı oluşturuldu. Bu oluşum içinde üç bölgenin valisi, tek bir Yüksek Komisyon'a bağlandı.⁹²

1957 yılında Gana'nın bağımsızlığını kazanmasıyla başlayan sömürge yönetimlerinin çözülmesi sürecinde, Mart 1958'de Tanzania'nın Mwanza kentinde, Tanzania, Kenya, Uganda, Nyasaland, Kuzey ve Güney Rodezya'dan delegelerin katıldığı "Doğu ve Orta Afrika İçin Pan-Afrikan Özgürlük Hareketi" (PAFMECA-Pan-African Freedom Movement for East and Central Africa) toplantısı gerçekleştirildi. Bağımsızlık mücadelelerini koordine etmek amacıyla oluşturulan PAFMECA'nın nihai amacı, üye devletler bağımsız olduklarında İngiliz sömürge yönetiminin kurduğuna benzer bir federasyon kurmaktı.⁹³ Çekirdeğini Tanzania, Uganda ve Kenya'nın oluşturduğu bu plan, post-kolonyal dönemde liderler tarafından kıtasal bütünleşmenin ilk adımı olarak değerlendirildi.

1961 yılında Tanzania'nın bağımsızlığını kazanmasıyla İngiliz sömürge yönetimi tarafından Doğu Afrika'da kurulan federasyon dağılmış oldu. 1963'te Nairobi'de bir araya gelen üç devlet, planladıkları siyasi bütünleşmeye öncülük etmek üzere "Doğu Afrika Ortak Hizmetler Örgütü" nü (EACSO- East African Common Services Organization) kurdu. Bu örgütlenme ile pazarı ve hizmetleri ortaklaştırmak⁹⁴ ve ardından siyasi bütünleşmeye geçmek amaçlandı. İlan edilen "Nairobi Deklarasyonu" ile bir federasyon çatısı altında toplanmak amacı beyan edildi. Ancak Uganda'nın yüksek seviyede merkezileştirmeye yaptığı itirazlar

---

⁹² Yakubu Ademola, **Harmonization of Laws in Africa**, Lagos, Malthouse Press, 1999, s. 90–91.

⁹³ Biswaro, **op. cit.**, s. 33.

⁹⁴ Nye, **Pan-Africanism and East...**, s. 168.

neticesinde bu girişim sonuçsuz kaldı.⁹⁵ Ardından ekonomik bütünleşme de zayıflamaya başladı. İlk olarak 1964'te çeşitli sektörlerde merkezi planlamadan vazgeçildi, ardından da 1965'te "Doğu Afrika Parasal Birliği" sonlandırıldı.

Doğu Afrika'da bütünleşme çabalarının üçüncü dönemi, 1967'de Doğu Afrika Topluluğu'nun (EAC-East African Community) kuruluşu oldu. Burundi, Kenya, Ruanda, Tanzanya ve Uganda'dan oluşan ve benzer bir şekilde ekonomik alanda başlayan bütünleşmenin siyasi bir bütünleşme ile tamamlanmasını amaçlayan bu topluluk da 1977 yılında dağıldı. Bu dönemde topluluk üyesi devletler içeride iktidar sorunları yaşamaktaydı. Diğer yandan Ugandalı diktatör İdi Amin'e karşı uluslararası tepki ve Kenya'nın karar alma süreçlerinde daha fazla söz hakkı istemesi topluluğun dağılmasında etkili oldu.

Doğu Afrika'da bölgesel düzeyde bütünleşmeyi amaçlayan bu hareket, başarısızlıkla sonuçlandı ve kıtasal çapta bütünleşme çabalarına öncülük edemedi. Doğu Afrika'da bütünleşmenin temelleri, İngiltere sömürge yönetimi tarafından atılmıştı ancak bağımsızlık sonrası Doğu Afrika devletleri, ortak hizmet, parasal birlik, gümrük birliği, merkezi planlamayı içeren ekonomik bütünleşmenin sürdürülmesini, kalkınma sorununun çözümünde en etkili yol olarak gördüler. Neofonksiyonist modelin bir örneğini teşkil eden bu bütünleşme, devlet benzeri bir siyasi yapılanmaya ekonomiden başlayarak aşama aşama geçilmesini öngörüyordu. Doğu Afrika'daki bütünleşme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması, Nye'in *spill-back* olarak tanımladığı bu durumun açık bir örneği niteliğindedir. Neofonksiyonist teorisyenlerden birisi olan Nye'a göre, fonksiyonist karşılıklı bağımlılık politik

---

⁹⁵ Philip Apuuli Kasaija, "Regional Integration: A Political Federation of East-African Countries?," **African Journal of International Affairs**, Vol. 7, No.1-2(2004), s. 26.

aktörlerin ortak görevlerini yeniden tanımlamalarına neden olabilir, ancak bu her zaman bütünleşmeyi tamamlayıcı bir unsur değildir.⁹⁶

b. Batı Afrika Merkezli Girişimler

Gana'nın bağımsızlığını kazanmasının hemen ardından Nkrumah, 15–22 Nisan 1958'de bağımsız Afrika devletlerini bir araya getirmek amacıyla Accra'da "Bağımsız Afrika Devletleri Konferansı" topladı.⁹⁷ Tüm Afrika bağımsız olmadan Gana'nın bağımsızlığının bir anlam ifade etmeyeceğine inanan Nkrumah'ın amacı, tüm kıtada emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı bir mücadele başlatmaktı. Nkrumah, bunu yaparken tüm kıtaya birleşme çağrısında da bulundu. Sömürgeciliğin Afrika'da yarattığı ilk etki bölünmedir. 1884–85 Berlin Konferansı'nda emperyalist güçler Afrika'yı paylaşırlarken, yalnızca coğrafi sınırları esas aldılar, bu durum da her devletin bir diğerinin azınlığını içinde barındırdığı karmaşık ve bölünmüş bir Afrika yarattı. Dolayısıyla sömürgeciliğe karşı başlatılacak mücadelenin ilk hedefinin bölünmeyi ortadan kaldırmayı amaçlaması anlamlıdır.

1958'de toplanan bu konferansta, 1945'te Manchester'da altı çizilen self-determinasyon ilkesine yeniden vurgu yapıldı ve bağımsız devletlerin sömürge yönetimi altındaki diğer Afrika devletlerine destek vermesi gerektiği ifade edildi. Bu konferans, kıtada toplanan ilk Pan-Afrikan konferansı olurken, Pan-Afrikan harekete diasporanın yaptığı liderliğe de son verdi.⁹⁸

Nkrumah, kıtada siyasal bütünleşme için ilk somut adımı, 1958 yılında attı. Gine Devlet Başkanı Sekou Touré ile birlikte, 23 Kasım 1958'de "Gana-Gine

---

⁹⁶ **supra.**, s. 23.

⁹⁷ O tarihte bağımsız olan Afrika devletleri Mısır, Sudan, Libya, Tunus, Liberya, Fas, Etiyopya ve Gana idi.

⁹⁸ Bisworo, **op.cit.**, s. 31.

Birliği” (GGU-Ghana-Guinea Union) adını verdikleri bir birlik kurduklarını duyurdular. Bu birlikle iki başkan, hükümetlerini birleştirdiler ve her iki hükümetin de üyesi kabul edilen bakanlarının düzenli değiş tokuşunu öngören bir sistem kurdular.⁹⁹ Ancak, iki ülkenin ortak sınırının olmayışı, farklı sömürge yönetimlerini deneyimlemiş olmaları ve birliğin bu kadar hızlı kurulması liderlerin niyetlerinde ciddi olup olmadıklarına dair şüphe yarattı.

Bu birlik, bir yandan kıtasal siyasal birliğe öncülük etme amacı taşırken diğer yandan da Gine'nin Fransa ile olan neo-kolonyal bağlarını koparma isteğinin açık ifadesiydi. Cezayir Savaşı'nın ardından Fransa, Batı Afrika ve Ekvator Afrikası'ndaki sömürgelerinde bağımsızlık sorununu referanduma taşıma kararı aldı. 1958 yılında gerçeleştirilen ve “de Gaulle Referandumu” olarak anılan oylamada, tüm frankofon ülkeler Fransa'nın ekonomik baskısından çekinerek Fransız Topluluğu içinde kalma yönünde oy kullandı. Yalnızca Gine, %95 oranında olumsuz oy kullanarak topluluktan çekilme isteğini ortaya koydu ve bir istisna teşkil etti.¹⁰⁰ Aynı yıl bağımsız olan Gine için bu birlik, Fransa'nın ekonomik baskılarına karşı koyabilmek için Gana ile gücünü birleştirme anlamına geliyordu.

GGU'nun kurulmasını takiben, Aralık 1958'de Gana'da “Tüm Afrika Halkları Konferansı” toplandı. Bağımsız Afrika devletlerinden temsilcilerin yanı sıra kıtada bağımsızlık mücadelelerine liderlik eden 62 ulusal örgütlenmeden temsilcinin¹⁰¹ katıldığı bu konferansta amaç, Afrika'da sömürge yönetimlerine nihai

---

⁹⁹ Nkrumah, **op.cit.**, s. 141.

¹⁰⁰ Türkkaya Ataöv, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977, s. 214.

¹⁰¹ Konferansa katılan önde gelen Afrikalı liderler şunlardır: Kamuzu Banda (Malavi), Jomo Kenyatta, Tom Mboya (Kenya), Patrice Lumumba (Demokratik

olarak son verebilmek için stratejiler geliştirmektir. Afrikalı ulusal liderleri özgürlük talebi konusunda cesaretlendiren ve bağımsızlığın Afrikalılar için yakın bir gerçeklik olduğunun anlaşılmasını sağlayan konferansta,¹⁰² kıtadaki tüm bağımsızlık mücadelelerine maddi ve diplomatik desteğin sağlanması kararlaştırıldı; özgürlüğe kavuşmak için silahlı mücadele de dâhil olmak üzere her türlü araca başvurulabileceği vurgulandı; bağımsızlık mücadelesine devam etme kararlılığının yanı sıra kıtasal siyasal birlik kurma isteği taraftar buldu. Nkrumah, konferans boyunca, yalnızca siyasal birlik kurulması halinde Pan-Afrikanizm mücadelesinin ve bağımsızlık hareketlerinin başarıya ulaşabileceğinin altını çizdi.¹⁰³

Nkrumah, Gine ile kurdukları siyasi birliğin bağımsızlık mücadelelerini koordine edebilmesi ve Pan-Afrikanist hedeflere ulaşılabilmesi için tüm kıtayı kapsayacak şekilde genişlemesi gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle öncelikle komşularını GGU'ya katılmaları için ikna etmek isteyen Nkrumah, Touré ile birlikte Temmuz 1959'da Liberya Devlet Başkanı William Tubman ile Liberya'nın Sanniquellie kentinde bir araya geldiler. Bağımsızlık ve birlik sorunlarının tartışıldığı toplantının amacı, Tubman'ı GGU'ya katılmak için ikna etmektir. Ancak Tubman, egemenliğinin bir bölümünden vazgeçmesini gerektirecek bir birlik düşüncesine yanaşmadı. Üç lider toplantı sonucunda yayımladıkları "İlkeler Bildirgesi"nde, "Bağımsız Afrika Devletleri Topluluğu" adını verdikleri örgütlenmelerinde, üye devletlerin kendi ulusal kimliklerini ve anayasal yapılarını korumaya devam

---

Kongo Cumhuriyeti), Kenneth Kaunda (Zambiya), Holden Roberto (Angola), Patrick Duncan, Louis Hooper (Güney Afrika).

¹⁰² Olayiwola Abegunrin, **Africa in Global Politics in the Twenty-first Century**, New York, Palgrave Macmillan, 2009, s. 144.

¹⁰³ Nkrumah, **op.cit.**, s. 141.

edeceklerini ve birbirlerinin iç işlerine karışmayacaklarını kayıt altına aldılar.¹⁰⁴ Topluluğa üyelik tüm bağımsız ve bağımsız olmayan Afrika devletleri ile federasyonlara açıldı.

GGU'nun Liberya'yı da kapsayarak genişlemesini sağlayamayan Nkrumah, 1961'de Mali'yi GGU'ya katılması için ikna etti ve ortaya çıkan yeni birlik "Afrika Devletleri Birliği" (UAS – United African States) adını aldı. Gelecekte kurulması amaçlanan Afrika Birleşik Devletleri'nin çekirdeği olarak ilan edilen UAS'nin amaçları, kurucu anlaşmasının üçüncü maddesinde belirtilmektedir: Üye devletler arasında siyasi, ekonomik, diplomatik ve kültürel alanlarda dostluk ve işbirliği bağlarını güçlendirmek; bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunabilmesi amacıyla tüm kaynakları bir araya getirmek; iç ve dış politikaları uyumlaştırarak üye devletlerin faaliyetlerinin daha etkili olmasını sağlamak.¹⁰⁵

ABÖ'nün kuruluşunu önceleyen ancak kıtasal bütünleşme hareketini doğrudan etkileyemeyen Doğu Afrika'daki bütünleşme çabası, işlevsel işbirliğinin ön deneyi niteliğindedir. Bu çaba, İngiltere'nin sömürge yönetimini kolaylaştırarak daha fazla ekonomik fayda elde etme amacından temel almaktaydı. Bağımsızlık sonrasında ise, Nye'nin belirttiği gibi, İngiltere'nin dışsal bir aktör olarak katalizör görevi üstlendiği bu bütünleşme, Doğu Afrika devletleri tarafından kalkınma sorununa bir çözüm olarak benimsenmişti. Batı Afrika'da başlatılan ve tüm kıtayı etkileyen bütünleşme mücadelesi ise, tam bağımsızlık hedefinden yola çıkmıştı ve ilk elde bağımsızlık mücadelelerinin koordine edilmesini amaçlamaktaydı. Dolayısıyla kolonyal bir mirasın üzerine kurulmamıştı, aksine bu mirasın tüm izlerini ortadan

---

¹⁰⁴ **Idem.**

¹⁰⁵ **Ibid.**, s. 142.

kaldırmayı amaçlamaktaydı. Diğer yandan Batı Afrika'da başlatılan mücadele, tüm Afrika'nın topyekûn birleşmesini öngörmekteydi, dolayısıyla Doğu Afrika'daki gibi yalnızca bir bölgeyle sınırlı değildir. Aynı temel üzerine kurulu bu iki çaba, farklı saiklerin belirleyici olduğu ve farklı bütünleşme modellerinin savunulduğu süreçlere işaret etmektedir.

2.Afrika'da Bütünleşme Düşüncesine Aşamalı ve Doğrudan Yaklaşımlar:

Casablanca ve Monrovia Grupları

1960 yılından itibaren Afrika devletleri birbirleri ardına bağımsız olmaya başladılar. Bu dönemde tüm yeni bağımsız Afrika devletlerinin üzerinde uzlaştıkları konu Afrika'da bütünleşmeye gidilmesi idi. Ayırışıkları nokta ise, bütünleşmenin nasıl ve hangi araçlarla sağlanması gerektiği üzerine yoğunlaşıyordu. Burada da genel tutumu belirleyen, yeni bağımsız devletlerin birbirleriyle, ama esas olarak dünyanın geri kalanıyla kurmak istedikleri ilişkide düğümlenmekteydi. Çünkü bu ilişkileri belirleyen tarihsel ve konjonktürel süreçlerde farklılıklar bulunuyordu.

Tarihsel olarak bakıldığında, farklı sömürgecilik deneyimlerinin, Afrika'yı Anglofon, Frankofon ve Arap Afrika'sı olarak üç farklı gruba böldüğü görülmektedir. Bu durum bağımsızlık sonrası ortak tutumların belirlenmesinde etkili oldu. Aynı sınırları paylaşıyorlar dahi, farklı sömürge yönetimi altındaki ülkelerin birbirleriyle etkileşimleri yoktu. Ancak farklı bölgelerde, aynı sömürge yönetimi altındaki ülkeler, ortak tutum geliştirme eğilimindeydi,¹⁰⁶ bu durum da bütünleşme konusunda yaklaşımların belirlenmesinde etkili oldu.

---

¹⁰⁶ Bisworo, **op. cit.**, s. 29.

Fildişi Sahilleri'nin bağımsızlık lideri Boigny ve Senegal'in bağımsızlık lideri Léopold Senghor öncülüğündeki Frankofonlar, bağımsızlık sonrası Paris'le yakın ilişki kurma eğilimindeydiler ve bu durum kendisini Fransa ile yaptıkları ekonomik ve askeri ilişkileri düzenleyen özel anlaşmalarda açıkça gösterdi.¹⁰⁷ İngiliz Batı Afrikası ülkeleri başta olmak üzere Anglofon ülkeler ise, Frankofonların tersine, ekonomik bağlar da dâhil olmak üzere İngiltere ile olan tüm bağlarını koparmak istiyorlardı.

1951 yılında Libya'nın bağımsızlığını kazanmasıyla başlayan süreçte, en önemli tartışma konusu, Afrika devletlerinin hem devlet yönetiminde hem de uluslararası ilişkilerinde ne derece bağımsız olacaklarıydı. Bu konuda iki temel yaklaşım vardı. "Bağımlılık Okulu" teorisyenleri, sömürcülere bağımsızlık verilmesinin Afrika devletlerinin eski sömürgecileriyle olan ekonomik, siyasi ve askeri bağlarını değiştirmedigini öne sürmekteydiler.¹⁰⁸ Buna göre, de-kolonizasyon yalnızca yönetimde teknik bir devir işleminden ibarettir ve aslında başlayan, neo-kolonyalizm sürecidir. Fransa, bu neo-kolonyal bağları sürdürmek konusunda en kararlı eski sömürgeci devlet olarak ortaya çıkarken, İspanya zayıf bağlar kurabildi. İngiltere ise neo-kolonyal bağlar kurmak konusunda ilgisizdi.¹⁰⁹ Bu ilgisizlik eski İngiliz sömürgelerine uluslararası ilişkilerinde serbestlik kazandırırken, eski Fransız sömürgesi ülkeler daha tutucu davrandılar.

---

¹⁰⁷ Colin Legum, "The Organization of African Unity: Success or Failure?," **International Affairs**, Vol. 51, No. 2(1975), s. 209.

¹⁰⁸ Samir Amin, **Neo-Colonialism in West Africa**, Harmondsworth, Penguin, 1973, **passim**.

¹⁰⁹ Peter Schreder, "African International Relations," **Understanding Contemporary Africa**, April Gordon ve Donald Gordon (ed), Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2007, s. 156.

“De-kolonizasyon Okulu” olarak anılan bir diğerk görüŖe göre ise, bağımsızlığın ilk yıllarında eski sömürgeci devletin etkisinin fazla olması normaldi. Ancak bağımsızlığını kazanan devlet kendi kendisini yönetme yeteneğini geliştirdikçe bu bağlar aşama aşama zayıflayacak ve Afrika devletleri hem iç işlerinde hem de uluslararası ilişkilerinde tam bağımsız olacaktı.¹¹⁰ Tam bağımsızlık sorununu temel alan bu tartışma, bağımsızlık sonrası Afrika devletlerinin bütünleşme konusundaki tutumlarının belirlenmesinde etkili oldu. Sömürgeciliğin şekil değiştirerek Afrika’da varlığını sürdüreceğine inanan devletler, hızlı ve etkili bütünleşmeyi bir çözüm yolu olarak görürken, bağımsızlığın aşama aşama elde edileceğine inanan devletler, daha ılımlı ve aşamalı bir bütünleşme yolunu tercih ettiler.

Arapların tutumunu belirleyen ise, üç temel etken oldu. İlk olarak Kuzey Afrika devletlerinin Ortadoğu ile yakın ilişkileri, onların önceliklerinin Sahra-altı Afrika’dan farklı olmasına yol açtı. İkinci olarak, yaşadıkları sömürgecilik deneyimi de Sahra-altı Afrika’dan oldukça farklıydı. 7. yüzyıldan itibaren yabancı müdahalelerle karşı karşıya olan Kuzey Afrika devletleri, farklı bir sömürgeleşme süreci yaşadılar ve Sahra-altı Afrika devletlerinden çok daha önce bağımsız olarak neo-kolonyal ilişkilere karşı mücadele etmeye başladılar. Bu durum da Sahra-altı Afrika ile aralarında Sahra Çölü ile simgeleşen psikolojik bir duvar yarattı. Son olarak, Sahra-altı Afrika devletleri, bir yandan Kuzey Afrika’nın hemhal olduğu Filistin-İsrail meselesine taraf olmaktan çekinirken diğerk yandan da İsrail ile

---

¹¹⁰ William Zartman, “Europe and Africa: Decolonization or Dependency?,” **Foreign Affairs**, Vol.54, *passim*.

diplomatik ve ekonomik bağlar kurmaktan geri durmadılar.¹¹¹ Bu durum da söz konusu psikolojik duvarı bir kat daha kalınlaştırdı ve Araplarda hayal kırıklığı yarattı.

1952’de Mısır’da Cemal Abdül Nasır’ın iktidara gelmesi, dengeleri değiştiren bir etkiye yol açtı. Nasır’ın anti-emperyalist mücadelede kazandığı başarılar, Sahra’nın güneyinde benzer bir mücadeleyi yürütmeyi amaçlayan Anglofon ülkelerin desteğini almaya başladı. 1956 yılında Nasır’ın Süveyş Kanalı’nı millileştirmesi de Afrika halklarını kendi kaynaklarına sahip olmaları konusunda cesaretlendirdi.¹¹²

Konjonktürel nedenlere bakıldığında ise, Soğuk Savaş ortamındaki bloklaşma temelde üç olayla Afrika’ya da yansdı. Bu olaylar, Cezayir Bağımsızlık Savaşı, Kongo krizi ve Fas’ın Moritanya üzerindeki iddialarıydı ve bu olaylar Afrika devletlerinin gruplaşmasında etkili oldu.

Gana bağımsızlığını kazanır kazanmaz SSCB ile ekonomik işbirliği anlaşması imzalayarak safını belirleyen ilk ülke oldu.¹¹³ Diğer yandan SSCB, aynı dönemde Gine’ye silah yardımı yaparak karşılığında bu ülkeden deniz üssü elde etti.¹¹⁴ Bu dönemde SSCB için Gana, Gine ve Mali, Afrika’da anti-kapitalist yoldan gidecek “üç devrimci demokrasi” idi.¹¹⁵ Başta Mısır, Cezayir ve Fas olmak üzere Kuzey Afrika devletleri 1960’lı yıllardan itibaren giderek artan bir şekilde SSCB ile

---

¹¹¹ Legum, **op. cit.**, s. 210.

¹¹² Kodjo, **op. cit.**, s. 745.

¹¹³ Gavriel Ra’anan, **The Evolution of the Soviet Use of Surrogates in Military Relations with the Third World, with Particular Emphasis on Cuban Participation in Africa**, Santa Monica, Rand Corporation, 1979, s.5’den Waldemar Nielson, **Great Powers in Africa**, New York, Praeger Publishers, 1969, s. 213.

¹¹⁴ **Idem.**

¹¹⁵ **Ibid.**, s. 6.

ilişkiye girerken, Fransız Batı Afrikası ve Doğu Afrika, Batı Bloğu yanlısı tutum aldılar.¹¹⁶

1954 yılında başlayan Cezayir Bağımsızlık Savaşı, Soğuk Savaş'ı Afrika'ya taşıyan en somut gelişme oldu. 1930'lu yıllarda Cezayir'de gençlik ve işçi örgütleri, bağımsızlık talebi etrafında birleşiyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'nda, Nazilere karşı verilen mücadeleyi bağımsızlık yolunda bir adım olarak gören Cezayir halkı, savaşın zaferle bitmesiyle sömürgeciliğin kalkacağına inanıyordu. Beklenen gerçekleşmeyince ve üstüne savaşın hemen ardından Setif ve Constantine kentlerinde Fransız askerlerinin halk üzerine ateş açması sonucunda bir katliam yaşanınca, bağımsızlığı silahlı mücadeleyle elde etme kararı aldılar. 1 Kasım 1954'te kurulan Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN-Front Libération Nationale), silahlı başkaldırını başlattı ve 1958 yılında Kahire'de sürgünde Cezayir Cumhuriyeti'ni ilan etti.

Afrika'da bağımsızlık ve bütünleşme konusundaki görüş ayrılıkları, Soğuk Savaş ortamında kimin hangi bloğa yakın olacağı ile ilgilidir. Cezayir Savaşı'ndan önce Afrika, Soğuk Savaş mücadelesinin doğrudan yaşandığı bir alan değildi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzenin temel hukuksal yapısını teşkil eden Birleşmiş Milletler sistemi içerisinde self-determinasyon hakkını her iki süper güç de kabul ediyordu ancak Afrika, Doğu Avrupa veya Ortadoğu gibi doğrudan etki alanı paylaşımına konu olmamıştı. Cezayir'de yürütülen bağımsızlık mücadelesi, Soğuk Savaş'ı Afrika'ya taşıyarak oyunun kurallarını yeniden yazdı ve Afrika'daki diğer

---

¹¹⁶ **Ibid.**, s. 8.

bağımsızlık mücadelelerine model oldu.¹¹⁷ Fransa'ya karşı elini güçlendirmek isteyen FLN, SSCB'den yardım alarak ABD'nin dikkatini çekmeyi ve Washington'un Fransa ile olan ittifakını zayıflatmayı başardı. Bu ortamda ABD, Fransa'nın yanında yer alarak Ortadoğu'daki konumunu kaybetme ile Cezayir mücadelesine destek vererek NATO içerisinde Fransa ile olan ittifakını tehlikeye atma ikilemine düştü. Ancak Kuzey Afrika'da komünizm tehlikesi ağır bastı ve ABD, Cezayir'in Sovyet etki alanına girmesine engel olmak için FLN militanları ile görüşmeye ve Fransa'yı üzerinde uzlaşmış bir çözüm bulması yönünde zorlamaya başladı.¹¹⁸ Dolayısıyla Cezayir Savaşı, Afrika'ya Soğuk Savaş rekabetinden yararlanabileceğini gösterdi ve devletlerin hangi bloğa yakın duracaklarını da ortaya koydu. Kuzey Afrika devletlerinin dışında Sahra-altı Afrika'da Gana, Gine ve Mali, sürgündeki FLN hükümetini tanıırken, diğer Afrika ülkeleri, FLN hükümetini tanımayı reddederek daha muhafazakâr bir tavır sergilediler. Bu durumun açık göstergesi 1958 yılında yapılan referandumda, Gine istisnası dışında tüm Frankofon Batı Afrika ülkelerinin Fransız topluluğu içinde kalmak yönünde oy kullanmaları oldu. Bu bölünme bütünleşme tartışmalarına da doğrudan yansdı, zira bu ülkeler FLN'nin çağrıldığı hiçbir toplantıya katılmadığı gibi ilerleyen bölümlerde açıklanacağı üzere bu toplantılarda ortaya konan bütünleşme modellerini de reddettiler.

Afrika'da ayrışmayı görünür kılan bir diğer Soğuk Savaş mücadelesi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde yaşandı. Bağımsızlığın kazanılmasının hemen

---

¹¹⁷ Matthew Connelly, "Rethinking the Cold War and Decolonization: The Grand Strategy of the Algerian War for Independence," **International Journal of Middle East Studies**, Vol.33, No.2(2001), s. 222.

¹¹⁸ **Ibid.**, s. 225.

ardından 5 Temmuz 1960'ta Force Publique'te düşük maaşlar nedeniyle ayaklanmaların başlaması üzerine "Kongo Krizi" patlak verdi.¹¹⁹ Belçika, kendi yurttaşlarının can ve mal güvenliğinin tehlikede olduğunu öne sürerek Kongo'ya asker gönderdi. Diğer yandan Katanga Eyaleti Başkanı Moise Tshombe, Belçika'dan aldığı destekle 11 Temmuz'da Katanga'nın cumhuriyetten ayrıldığını ilan etti. Devlet Başkanı Kasavubu'nun Belçika'nın 1960 tarihli Dostluk Anlaşması'nı ihlal ettiğini bildiren telgraf üzerine harekete geçen BM Güvenlik Konseyi 14 Temmuz 1960'ta aldığı kararda, Belçika'nın askerlerini geri çekmesini talep etti. Kongo ulusal kuvvetleri sorumluluklarını yüklenecek duruma gelinceye kadar, BM Genel Sekreteri ülkeye BM kuvvetlerini göndermekle yetkili kılındı.¹²⁰ Bu kuvvet, Belçika askerlerinin ülkeden çekilmesi, Katanga'daki ayrılıkçı hareketin sona erdirilmesi ve ülkede düzenin yeniden sağlanması için hükümete yardım etmekle görevliydi. Ancak BM kuvvetlerinin Katanga'ya girmesi mümkün olmadığı gibi Başbakan Patrice Lumumba bu durumu ülkenin yeniden manda yönetimi altına girmesi olarak değerlendirdi ve Cezayir'den aldığı dersle SSCB'den yardım talebinde bulundu. Sovyet tehdidi ABD'yi harekete geçirdi; Washington'un devreye girmesiyle Lumumba, Devlet Başkanı Kasavubu tarafından görevinden alındı ve yakalanarak

---

¹¹⁹ Demokratik Kongo'da bağımsızlığa giden yolda isyanların itici gücü düşük maaşlardı. Force Publique isyanındaki en büyük motivasyon, bağımsızlık sonrasında ülkenin kontrolünün Kongolulara geçeceği ve maaşlarının iyileştirileceği düşüncesiydi. Maaşlarda beklenen artışların yaşanmaması, bağımsız Kongo devletinin sömürgeci devletlerle ilişkilerini devam ettirmesi olarak kabul edildi. Ordu içinde başlayan rahatsızlıklara polis gücü içerisindeki ayaklanmaların da eklenmesiyle, şiddet olayları ülkedeki yabancılara yöneldi. İktidarı, sömürgecilerle ekonomik ve siyasi bağları hala devam ettirmekle suçlayan muhalefet, ülkedeki Avrupalıların varlığını, yeni ve bağımsız Kongo'daki ekonomik krizin temel nedeni olarak gösterdi. Bu nedenle, bu bağları kırmanın tek yolu olarak yabancılara yönelik şiddet eylemleri görüldü.

¹²⁰ BM Güvenlik Konseyi 143 Sayılı Karar, 14 Temmuz 1960, <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/157/32/IMG/NR015732.pdf?OpenElement>>, (Erişim Tarihi 14.05.2012).

Senato Başkanı J. Okito ve M. Mpolo ile birlikte Tshombe'ye teslim edildi. Lumumba'nın Ocak 1961'de öldürüldüğü haberi dünyaya yayıldı. Lumumba'nın ölümünü araştırmakla görevlendirilen BM komisyonu, Lumumba ve iki arkadaşının Tshombe'nin huzurunda Belçikalı bir subay tarafından öldürüldüğünü saptadı. ABD, 1963 yılında General Joseph-Désiré Mobutu'nun devlet başkanlığını destekledi ve Orta Afrika'da komünizme karşı bir siper yaratmış oldu.

Bağımlılık okulunun görüşlerini savunan Nkrumah'ın başını çektiği ileride Casablanca grubu adını alacak ülkeler, bu krizi Soğuk Savaş ortamında yeni bir etki alanı paylaşımı olarak gördü ve BM'yi bu sorunun çözümünde etkisiz olarak değerlendirdi. Lumumba'ya destek veren bu grup, etki alanı paylaşımında tarafını da açıkça ortaya koydu. Ağırlıklı olarak Frankofon ülkelerden oluşan ve Monrovia grubu adını alacak diğer bir grup ise, yine benzer bir şekilde soruna taraf olmaktan çekindi ve BM'ye itimadını dile getirdi.

Diğer bir sorun ise, Fas'ın Moritanya'nın tarihsel olarak kendisinin bir parçası olduğu yönündeki iddiaları idi. Fas, 1956 yılında "Büyük Fas" tasarısını ortaya attı ve çizdiği haritaya Moritanya, Mali (Fransız Sudanı), Kuzeybatı Afrika'daki İspanyol toprakları ve Cezayir'in güneybatısını dâhil etti.¹²¹ 1960 yılında da Moritanya'nın Fas'a katılması için kampanya başlattı ve konunun BM gündemine alınmasını talep etti. Moritanya ise aynı yılın Kasım ayında Fransa'dan aldığı destekle BM'ye üyelik başvurusu yaptı. 1960 yılından itibaren SSCB'den silah yardımı alan¹²² Fas, Sovyet kozunu oynadı ve SSCB'nin veto hakkını kullanmasıyla

---

¹²¹ Ataöv, **op. cit.**, s. 180.

¹²² Ra'anana, **op. cit.**, s. 8.

Moritanya'nın BM'ye üye olmasına engel oldu.¹²³ Fransa 1961 yılında Moritanya ile ilişkilerini güçlendirdi ve imzaladıkları anlaşmayla ülkede asker bulundurma hakkı elde etti.¹²⁴ Moritanya'nın askeri kuvvetlerini ve maliyesini denetleyen Fransa, aynı yıl Moritanya'nın BM'ye üyeliğine de önayak oldu.

Bu durum karşısında Nkrumah ve yandaşları, Afrika'nın atomlarına kadar bölünmesine karşı çıkılması gerektiğini, Fransa'nın Moritanya'nın bağımsız olmasını sağlayarak burada bir "kukla hükümet" kurmak istediğini ve bu sayede bölgedeki imtiyazlarını kaybetmeyeceğini öne sürerek SSCB'den destek alan Fas'ın iddialarını desteklediler. Fransız Batı Afrikası devletleri ise, Moritanya'nın bağımsızlık haklarının savunulması gerektiğini öne sürerek Paris'i kızdıracak bir adım atmaktan geri durdular.

Dolayısıyla, Soğuk Savaş'ın Afrika'ya kısmen taşınmasıyla Afrika devletleri saflarını belirlediler. Bütünleşme konusunda da hangi bloğa yakın duracaklarına göre tutum aldılar ve 1961 yılı itibarıyla Casablanca ve Monrovia Grupları olmak iki temel bloğa ayrıldılar.¹²⁵

---

¹²³ Biswaro, **op. cit.**, s. 35.

¹²⁴ Ataöv, **op. cit.**, s. 228.

¹²⁵ Bazı yazarlar bu ideolojik gruplaşmayı, Casablanca, Monrovia, Brazzaville ve PAFMECSA olarak dörde ayırmaktadır. Bkz. Immanuel Wallerstein, **Politics of Unity**, New York, Random House, 1967; Erasmus Kloman, "African Unification Movements," **International Organization**, Vol.16, No.2 (1962), s. 387-404. Frankofon ülkelerden oluşan Brazzaville Grubu, Kongo Krizi'ni görüşmek üzere Aralık 1960'ta bir araya gelen Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo Cumhuriyeti, Benin, Gabon, Fildişi Sahilleri, Malgaş (Madagaskar), Moritanya, Nijer, Senegal ve Yukarı Volta'dan oluşmaktadır. Bütünleşmeden çok ekonomik işbirliğini destekleyen bu grup, aşamalı bir yaklaşımı benimseyen Monrovia Grubu içinde değerlendirilecektir. PAFMECSA ise, yukarıda değinildiği gibi Doğu Afrika'da başlayan bütünleşme çabalarına Güney Afrika ülkelerinin de eklenmesiyle ortaya çıkan bir gruplaşmadır.

a. Casablanca Grubu

Nkrumah'ın liderliğini üstlendiği Casablanca Grubu, ilk kez 3-7 Ocak 1961 tarihinde Casablanca'da düzenlenen konferans ile bir araya geldi. Konferansa, Gana, Gine, Mali, Mısır, Fas, Libya ve Cezayir'in sürgündeki Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) katılırken, Fas Kralı V. Muhammed'in isteği üzerine, Moritanya'nın bağımsızlığını destekleyen ve Fas'ın Moritanya üzerinde tarihsel hakları olmadığına inanan Brazzaville Grubu üyesi devletler davet edilmedi.¹²⁶

Konferansın ana gündem maddesi Kongo krizi idi. Grup, Lumumba'yı destekliyor ve BM'yi başarısızlıkla suçluyordu. Konferansta, yeni bağımsız Afrika devletlerinin Kongo örneğinde görüldüğü gibi yabancı müdahaleleri engelleyemediği belirtildi ve bunu önlemenin tek yolunun Afrika Birleşik Devletleri'ni kurmak olduğu vurgulandı.¹²⁷ Konferans sonunda kabul edilen "Casablanca Şartı" ile Afrika Daimi Danışma Meclisi, Ekonomik, Siyasi ve Kültürel Daimi Komiteler¹²⁸ ve kıtanın herhangi bir yerinde gerçekleşecek yabancı müdahalesine karşı ortak savunma yapmak ve Afrika devletlerinin bağımsızlığını savunmakla görevli bir Birleşik Afrika Komutanlığı kurulması kararlaştırıldı.¹²⁹ Kurulan bu organların, kıtasal çapta siyasi birliğin temelini oluşturması hedeflendi.

Casablanca Grubu, büyük ölçüde Nkrumah'ın etkisiyle, bütünleşme konusunda doğrudan bir yaklaşım benimseyerek, Afrika devletlerinin hızla bir siyasi

---

¹²⁶ Kloman, **op. cit.**, s. 391.

¹²⁷ Abegunrin, **op.cit.**, s. 144.

¹²⁸ Afrika Danışma Meclisi'nin devlet başkanlarından, komitelerin ise ilgili bakanlardan oluşması öngörülmüştü. Bu komitelerin temel görevi düzenli toplanarak ortak politikalar geliştirmektir.

¹²⁹ "Casablanca Powers," **International Organization**, Vol.16, No.2(1962), s. 438.

füzyona gitmeleri gerektiğini savunuyordu.¹³⁰ Federalizmi hedefleyen bu gruba göre, devlet egemenliğinin kıtasal ölçekli bir birime devri gerekmektedir.¹³¹ Bu düşünce, Nkrumah'ın emperyalizmin son aşaması olarak tanımladığı “yeni sömürgecilik” yaklaşımından temel alır. Nkrumah'a göre, yeni sömürgecilik, sömürgeci devletin bir toprağa görünürde siyasal bağımsızlık vermesi, fakat ekonomik sisteme hala egemen olarak bu ülkenin ekonomisinde ve dolayısıyla devlet mekanizmasında ağır basmasıdır.¹³² “Hem üretim hem de nüfus açısından oldukça sınırlı bu kadar çok sayıda küçük devlet, Afrika dışında dünyanın öbür bölgelerinin pek azında görülür”¹³³ diyen Nkrumah, “balkanlaştırma”¹³⁴nın yeni sömürgeciliğin başlıca aracı olduğuna vurgu yapar. Bunun üstesinden gelme yolu ise, Afrika Birleşik Devletleri'nin kurulmasıdır. Nkrumah'a göre, Afrika'nın bağımsızlık ve birlik mücadelesine siyasal bütünleşme ile başlanması gerekir; ekonomik işbirliği için meydana getirilecek gevşek bir konfederasyon, sadece zaman kaybı olacaktır.¹³⁵ Bağımsızlık sonrasında birlik havası dağılmadan siyasi birliğe gidilmelidir, zira bölgesel devletler güçlenmeye başladıkça egemenliklerini devretmek konusunda isteksiz olacaklardır.

---

¹³⁰ Adogamhe, **op.cit.**, s. 11.

¹³¹ Kurt Young, “Africa Must Unite Revisited,” **Africa Today**, Vol.57, No.1(2010), s. 46.

¹³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Kwame Nkrumah, **Emperyalizmin Son Aşaması: Yeni Sömürgecilik**, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1966.

¹³³ **Ibid.**, s. 5.

¹³⁴ Bu terim, “böl ve yönet” ilkesine uyararak Batılıların 20. yüzyıl başında Balkan topraklarında uyguladıkları bölücü politikalarla ortaya çıkmıştır.

¹³⁵ Baskın Oran, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Örneği**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1997, s. 260.

Nkrumah'ın Afrika'da siyasal bütünleşme için öngördüğü federal hükümet üçlü bir yapıdır. Bu yapının ilk ayağı, kıtasal ölçekte ekonomik planlamadır.¹³⁶ Nkrumah, merkezi planlama ve işbölümü ile kıtanın kaynaklarının tam olarak kullanılabilmesine, bu sayede Afrika'nın endüstriyel ve ekonomik gücünün arttırılabileceğine ve dış yardım bağımlılığının sona erdirilebileceğine inanmaktadır. Buna göre, kurulacak federal hükümet tek bir para birimine ve merkez bankasına sahip olacak ve tüm ülkeler arasında para akışı tek merkezden yürütülecektir. Kurulacak bir ortak pazarla, sadece mallar değil, tüm ekonomik faktörler serbestçe dolaşabilecek ve ortak para ve makroekonomi politikalarıyla kurulacak siyasi bütünleşme derinleştirilecektir. Yapay sınırlarla yaratılan bölünmüşlüğü sürmesi halinde hiçbir devlet için ekonomik kalkınmanın mümkün olmayacağını vurgulayan Nkrumah, dağınık ve dış yardıma bağımlı Güney Amerika cumhuriyetlerinin karşısında güçlü bir Amerika Birleşik Devletleri'nin varlığını bu duruma örnek gösterir.¹³⁷ “Ekonomik özgürlüğün olmadığı yerde siyasal bağımsızlık bir görüntüdür.”¹³⁸ diyen Nkrumah, sömürgeciliğin gerçek anlamda tasfiyesinin yönetimde teknik bir görev tesliminden öteye geçebilmesi için gerekli olanın, tam ekonomik bağımsızlığın sağlanması ve bunun tek yolunun da merkezi planlama olduğunu söylemektedir.

Federal hükümetteki üçlü yapının ikinci ayağı, ortak bir ordu kurmak ve savunma stratejisi geliştirmektir. Başta Kongo olmak üzere pek çok örnekte görüldüğü gibi, Afrika devletlerinin tek başlarına ordu kurup savunma yapılarını

---

¹³⁶ Nkrumah, **Africa Must...**, s. 218.

¹³⁷ **Idem.**

¹³⁸ Kwame Nkrumah, **I Speak of Freedom: a Statement of African Ideology**, Londra, Heinmann, 1961, s. 44.

mümkün değildir. Bu durum, devlet egemenliğinin emperyalistlere karşı savunulamaması sonucunu doğuracak ve uzun uğraşlar sonucu elde edilen bağımsızlık anlamını yitirecektir. Nkrumah, kıtada tüm askeri gücün birleştirilmemesi halinde, Afrika devletlerinin, Soğuk Savaş ortamında, özellikle nükleer silahlanmanın arttığı bir dönemde, yabancı güçlerle güvenlik anlaşmaları imzalamak zorunda kalacağına dikkat çeker.¹³⁹ Diğer yandan, ortak ordu kurulması devletlerin tek başlarına yapacakları savunma harcamalarını da düşürecek ve bu sayede ekonomik kalkınmaya ayrılacak pay arttırılabilecektir. Bu bağlamda, 1961 yılında Casablanca Şartı ile kurulan Birleşik Afrika Komutanlığı, tüm kıtada faaliyet göstermeli ve kara, deniz ve hava kuvvetlerine sahip olmalıdır.

Üçlü yapının son ayağı ise, ortak dış politika geliştirmek ve yürütmektir. Ortak dış politika, savunma ve ekonomik kalkınma için yürütülen ortak çabaya yön verecektir. Ortak dış politika ve diplomasi, tek tek ülkelerin diplomatik temsilinin beraberinde getireceği ekonomik maliyeti azaltacağı gibi, tek bir ses olan Afrika'nın uluslararası alandaki etkinliğini arttıracak ve Afrika'ya hak ettiği saygınlığını geri kazandıracaktır.

Nkrumah'ın modellemesine göre, belirlenmiş bu üç alanın dışında devletler kendi ülkelerinde egemenliklerini sürdürecek ve merkezi hükümete devredilen egemenlik bu üç alanla sınırlı kalacaktı.¹⁴⁰ Her devlet, kendi yasama, yürütme ve yargı yetkisini elinde bulunduracak ve bu alanlara diğer devletlerin müdahalesi söz konusu olmayacaktı.

---

¹³⁹ Nkrumah, **Africa Must...**, s. 220.

¹⁴⁰ **Ibid.**, s. 217.

Bu modelleme, Kalergi'nin "Pan-Avrupa" adlı eserinde Amerika Birleşik Devletleri örneğinden yola çıkarak yaptığı modellemeye benzemektedir.¹⁴¹ Buna göre, Afrika devletlerinin ekonomik varlıklarının ve yaptırım güçlerinin en azından bir kısmını ulusüstü nitelikteki devlete bırakmaları gerekmektedir. Bu ulusüstü devlet, kıtasal çapta ekonomik planlamayı yapacak, ortak dış politikayı belirleyecek ve ordunun yönetimini elinde bulunduracaktır. Ancak Nkrumah, federal devletin nasıl örgütleneceğine, yöneticilerin nasıl belirleneceğine ve yetkinin nasıl paylaşılacağına ilişkin öngörülerde bulunmamıştır.

b. Monrovia Grubu

Liderliğini Nijerya'nın üstlendiği ve Casablanca Grubu'nun karşısına ayrı blok olarak çıkan Monrovia Grubu, ilk kez 8–12 Mayıs 1962'de Liberya'da düzenlenen "Monrovia Konferansı" ile bir araya geldi. Konferansa Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo Cumhuriyeti, Dahomey, Etiyopya, Gabon, Fildişi Sahilleri, Liberya, Libya, Malgaş, Moritanya, Nijer, Nijerya, Sierra Leone, Somali, Togo, Tunus ve Yukarı Volta katıldı. Konferansın temel konuları, Afrika'da karşılıklı anlayışın güçlendirilmesi, Afrika'da birliği destekleme yolları, barış ve istikrara yönelik tehditler ve Afrika devletlerinin dünya barışına olası katkılarıydı.¹⁴² Konferansta, katılımcı devletlerin Kongo krizi konusunda BM'ye tam güveni teyit edildi. Casablanca Grubu'na göre oldukça muhafazakâr olan bu gruptaki devletler, Birleşmiş Milletler'e güvenlerini teyit ederek ABD, Fransa ve diğer Batılı güçlerle yakın ilişkiyi tercih ettiklerini açıkça ortaya koydular.¹⁴³

---

¹⁴¹ **supra.**, s. 14.

¹⁴² "Monrovia Powers," **International Organization**, Vol.16, No.2 (1962), s. 440.

¹⁴³ Abegunrin, **op. cit.**, s. 144.

Monrovia Grubu bütünleşme konusunda da temkinliydi ve Westphalia sisteminin felsefi ve pratik tutumunu benimsiyordu.¹⁴⁴ Buna göre, post-kolonyal Afrika'da, Afrika'yı ileri götürebilecek tek araç ulus devlettir; bu nedenle de egemen devletlerin korunması gerekir. Bu amaç doğrultusunda birbirleri arasındaki ilişkileri düzenleyecek olan ilkeler; devletlerin içişlerine karışmama, egemenliğe saygı, kıta genelinde işbirliğinin hoşgörüsü, dayanışma, iyi komşuluk ilişkileri, düzenli görüş alışverişi, herhangi bir devletin liderliğini reddetme çerçevesinde geliştirilmesi olarak belirlendi.¹⁴⁵ Bu sayede her bir devletin kendi sınırları içinde egemenliğini sürdürmesi koruma altına alındı. Bunun temel nedeni, devletlerin egemen eşitliği ilkesi temelinde kurulmuş olan BM sistemi içerisinde kalacaklarını teyit etmek istemeleriydi. Konferans kararlarında Afrika'da birlik düşüncesinin benimsendiği, ancak siyasi bütünleşmeden kaçınılması gerektiği de açıkça ifadesini buldu.¹⁴⁶

25–30 Ocak 1962'de Monrovia Grubu tarafından Lagos'ta düzenlenen "Afrikalı Devlet Başkanları Konferansı"na Casablanca Grubu da davet edildi. Bu sayede iki grubun bir araya gelerek uzlaşması amaçlandı ama tam tersi bir durum ortaya çıktı. Accra'dan yapılan açıklamayla Casablanca Grubu, FLN temsilcilerinin konferansa davet edilmeyip Cezayir'in bağımsızlık mücadelesine zarar verildiğini gerekçe göstererek konferansa katılmayı reddetti.¹⁴⁷ Lagos Konferansı, amaçlananın aksine, iki blok arasındaki keskin ayrımı ve bütünleşme konusundaki görüş ayrılıklarını ortaya çıkardı.

---

¹⁴⁴ Young, **op. cit.**, s. 46.

¹⁴⁵ "Monrovia Powers," s. 440.

¹⁴⁶ **Idem.**

¹⁴⁷ Kloman, **op. cit.**, s. 397.

Konferansta söz alan Nijerya Devlet Başkanı Nnamdi Azikiwe, Casablanca ve Monrovia Grupları arasındaki farkın, Casablanca Grubu'nun, Afrika devletlerinin eşitliğini, self-determinasyon ve içişlerine karışılmaması haklarına sahip olduklarını beyan etmemesi olduğunu belirtti.¹⁴⁸ Ona göre, bu ilkelerin beyan edilmesi, Afrika'da birlik arayışının temelini teşkil etmekteydi. Bu bağlamda konferansta, ilk elde siyasi bütünleşmeden kaçınılarak egemen ve eşit devletler arasında ekonomik, kültürel, bilimsel ve teknik alanlarda işbirliğine gidilmesine, bu işbirliği alanlarının sınırlandırılmasına ve ortak savunma ve dış politikadan kaçınılmasına karar verildi.¹⁴⁹ Henüz siyasi bağımsızlığın kırılğan olduğu belirtilerek, Afrika'da birlik düşüncesinden uzaklaşmadığına, ancak bunun için aşamalı bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğine hükmedildi.¹⁵⁰

Monrovia Grubu'nun desteklediği bütünleşme modeli, fonksiyonalizmin temel öğelerini içinde barındırmaktadır. Buna göre, enerji, ulaştırma, sağlık gibi alanlarda uluslararası örgütler kurmak, siyasi egemenliği tehlikeye atan kurumlar oluşturmaktan daha kolay görülmüştür. Afrika devletleri işbirliğinin olumlu sonuçlarını gördükçe de işbirliği diğer alanlara yayılacak ve Mitraný'nin dallanma olarak tanımladığı süreç yaşanacaktır. Tüm bu işlevsel örgütleri egemen ve eşit ulus-devletlerden oluşan BM benzeri bir şemsiye örgüt altında toplamak da mümkün olacaktır. Sömürgecilik döneminde Afrika'da yaratılan tek kaynağa bağımlı ekonomilerin bağımsızlık sonrası dönemde işbirliği içinde olmaları gerekecektir. Egemenlik konusundaki hassasiyetlerin de oldukça yüksek olduğu bu dönemde

---

¹⁴⁸ "Monrovia Powers," s. 442.

¹⁴⁹ Abegunrin, **op. cit.**, s. 144.

¹⁵⁰ Adogamhe, **op. cit.**, s. 11.

Monrovia Grubu, egemenliğin bir üst kuruma devredilmesine karşı çıkararak işbirliği yapılmasının zorunlu olduğu alanlarda yetkilerin devrini uygun görmüştür.

Görülüyor ki işlevsel işbirliği, her iki grubun da düşüncesinden uzak değildir. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından Afrika devletlerinin tek başlarına karşılamaya muktedir olamayacakları ihtiyaçları karşılamak için bütünleşmek ve bu bütünleşmeyi işbirliği temeli üzerine kurmak fikri, her iki grubun da desteğini almıştır. Diğer yandan siyasi bütünleşme fikrine özünde herhangi bir itiraz gelmemiştir. İki grubun ayrıldıkları nokta, bütünleşmenin hangi model temel alınarak sağlanması gerektiğidir.

1962 yılı itibarıyla Afrika'da bütünleşme konusunda iki blok arasındaki yaklaşım farklılığı kesin bir biçimde ortaya çıkmış oldu. Casablanca Grubu, Soğuk Savaş ortamında iki kutuba da uzak durularak sömürgeciliğin tam anlamda tasfiye edilebileceğini ve Afrika'nın kendine güvenerek ekonomik ve siyasal kalkınmasını sağlayabileceğini savundu. Federal bir bütünleşme sürecine girilerek egemenliğin tek seferde federal devlete devredilmesi ve ekonomi, dış politika ve savunma alanlarının federal bir devlet tarafından düzenlenmesi gerekmekteydi. Ancak bağımsızlığın henüz kazanıldığı Afrika'da, devletlerin ulusal egemenliklerinden vazgeçmeye hazır olmamaları Casablanca'nın karşısına Monrovia Grubu'nu çıkardı. Bu grup, Batı ile ilişkilerini koparmaya ve egemenliklerini ulus-üstü bir birime devretmeye hazır olmadıklarını açıkça dile getirdi. Sayıca çok daha fazla Afrika devletini kapsayan bu grup, siyasal egemenliklerini tehlikeye atan kurumlar oluşturmaktan ziyade ticaret, sağlık, ulaştırma gibi teknik alanlarda işbirliğine gitmeyi tercih etmişlerdi. Fonksiyonalist bir bütünleşme modelini savunan bu grup, teknik işbirliğinin gelecekte siyasal bütünleşmeye imkân tanıyacağını ileri sürüyordu. ABÖ'nün

kurulma kararının alındığı Addis Ababa Konferansı, 1963 yılında böyle bir siyasi ortamda toplandı.

C. AFRIKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜNÜN KURULUŞU VE YAPISI

1. Addis Ababa Konferansı ve Afrika Birliği Örgütünün Kurulması

İki blok arasında ayrımın iyice keskinleştiği 1962 yılı, aynı zamanda bütünleşme konusunda somut adımların atılması konusunda kararlılığın da arttığı bir yıl oldu. Her iki bloğa da dâhil olmayan dolayısıyla tarafsız konumu tüm devletlerce kabul göre Etiyopya, bu girişimin öncüsü oldu. Etiyopya İmparatoru Haille Selassie'nin iki bloğu uzlaştırma çabaları sonuç verdi ve 1962 yılının son aylarında tüm bağımsız devletleri bir araya getirerek birlik konusunda somut adım atılmasını sağlayacak bir konferansın toplanması kararlaştırıldı. Konferans hazırlıkları kapsamında 31 bağımsız Afrika devletinin dışişleri bakanları, ABÖ için taslak bir kurucu anlaşma hazırlamak üzere Addis Ababa'da bir araya geldiler. Kurulacak örgüt için üç taslak plan sunuldu. Bunlardan biri, Monrovia Grubu'nun fonksiyonalist bir örgütlenmeyi öngören taslağı; diğeri Casablanca Grubu'nun hızlı bir siyasi bütünleşmeyi öngören taslağı, sonuncusu ise, Etiyopya tarafından sunulan, Amerikan Devletleri Örgütü'nün kurucu anlaşması örnek alınarak hazırlanmış ve devletler arasında mevcut bölgesel örgütlenmeleri koruyarak gevşek bir birleşmeye gidilmesini öngören taslaktı.¹⁵¹

Monrovia Grubu ve Mağrip ülkelerinin, Etiyopya'nın sunduğu taslak temel alınarak bir kurucu anlaşma hazırlama önerisi, federal bir örgütlenmeyi şiddetle

---

¹⁵¹ Norman J. Padelford, "The Organization of African Union," **International Organization**, Vol.18, No.3(1964), s. 526.

destekleyen Casablanca Grubu'nun vetosuyla karşılaştı. Bunun sonucunda Dışişleri Bakanları Zirvesi, herhangi bir taslak üzerinde uzlaşılardan sona erdi.

Addis Ababa Zirve Konferansı ise, 22-26 Mayıs 1963'te 30 bağımsız Afrika devletinin katılımıyla toplandı.¹⁵² Konferansta her iki grubu da sakinleştiren ve bir Afrika örgütünün kurulması konusunda uzlaştıran Etiyopya oldu. Sömürgeciliği tecrübe etmeyen, bu nedenle Afrika devletleri arasında itibar sahibi olan Etiyopya, herhangi bir gruba dâhil olmaması sebebiyle tarafsız bir arabulucu rolünü üstlenebildi. Etiyopya İmparatoru Haile Selassie, Konferans'ın açılışında şöyle konuştu:

“Geçmiş yıllardaki çabalara rağmen şu anda eksik olan, tek ses halinde konuşmamızı sağlayacak, Afrika'nın sorunlarına çözümler üretecek ve uygulayacak bir mekanizmanın kurulmasıdır. Bu mekanizma, Afrikalılar arasındaki sorunlara çözümler üretmeli, ortak savunma önlemleri getirmeli, ekonomik ve sosyal alanda işbirliği fırsatları yaratmalı. Bu konferansta üzerinde uzlaştığımız bu ilkelere dayanan bir örgüt kuralım. Bu konferansı tek bir kurucu anlaşmayı kabul etmeden kapatamayız.”¹⁵³

---

¹⁵² Katılımcı devletler şunlardı: Cezayir, Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti, Benin, Etiyopya, Gabon, Gana, Gine, Fildişi Sahilleri, Liberya, Libya, Madagaskar, Mali, Moritanya, Nijerya, Nijer, Ruanda, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Tanzanya, Tunus, Uganda, Mısır, Yukarı Volta (Burkina Faso). Konferansa, o tarihte bağımsız olan Fas ve Togo katılmadılar. Davetli olan Fas, Moritanya ile aynı masaya oturmayı reddettiği için katılmazken, Togo, 13 Ocak 1963'te meydana gelen ve Devlet Başkanı Sylvanus Olympio'nun öldürüldüğü darbe nedeniyle Dışişleri Bakanları Konferansı ve Addis Ababa Zirve Konferansı'na davet edilmedi. Bkz. Biswaro, **op. cit.**, s. 39-40.

¹⁵³ Haile Selassie I, “Towards African Unity,” **The Journal of Modern African Studies**, Vol.1, No.3(1963), s. 285.

Selassie'nin üstlendiği arabuluculuk sayesinde kurucu anlaşmayı hazırlamak üzere bir komisyon oluşturuldu. Komisyonun hazırladığı “Afrika Birliği Örgütü Şartı”, konferansın üçüncü gününde oylamaya sunuldu. Şart, ABÖ'nün siyasal bir birlik olmayıp BM sistemi içerisinde bölgesel bir uluslararası örgüt olarak kurulmasını öngörüyordu. Dolayısıyla temelde Monrovia Grubu'nun istediği bir yapıyı yansıtıyordu. Ancak bir yandan da Nkrumah ve yandaşlarının tüm Afrika'da bağımsızlık mücadelelerinin desteklenmesi konusundaki düşüncelerini yansıtan Şart, iki grubun da desteğini aldı ve ABÖ, 25 Mayıs 1963'te kuruldu. Fas ve Togo'nun Kurucu anlaşmayı daha sonra imzalaması ile 32 Afrika devleti ABÖ'nün kurucu ülkeleri olurken, o tarihte bağımsız olmayan 20 Afrika ülkesine örgüt nezdinde gözlemci statüsü tanındı.

Addis Ababa Konferansı'nın başarılı olmasında Etiyopya'nın üstlendiği arabuluculuk rolünün yanı sıra başka etmenler de rol oynadı. Öncelikle konferans, uzun bir hazırlık döneminden sonra toplandı. Monrovia ve Casablanca Grupları, sürecin başından itibaren kendi yaklaşımlarını geliştirdiler. Diğer yandan Zirve Konferansı'ndan önce bir araya gelen dışişleri bakanları bir uzlaşmaya varamamış olsalar da bu toplantı, tarafların hangi konular üzerinde uzlaşamadıklarını ortaya koymuş oldu. Bu sayede sürecin daha fazla uzamaması ve ortak paydada buluşmanın gerekliliği, tarafların üzerinde oyaşmaya vardıkları ilk nokta oldu.

Diğer yandan Zirve Konferansı'nda ilk kez tüm bağımsız Afrika devletleri bir araya gelebildi. Siyahlar ve Araplar, Frankofonlar ve Anglofonlar, radikaller ve ılımlılar arasındaki ayrışma konferansın toplanmasına engel olmadı.¹⁵⁴ İlk kez bir araya gelmeyi başaran liderler, artık bir karara varmak gerektiğine inandılar.

---

¹⁵⁴ Biswaro, **op. cit.**, s. 41.

ABÖ'nün kuruluşu bu anlamda uzun süren Afrika'da birlik tartışmalarına nokta değilse de bir virgül koyarak, liderlere nefes alma imkânı tanıdı.

Konferansta Monrovia Grubu'nun sayıca üstünlüğü de karar alınmasını hızlandırdı. Monrovia Grubu'nda yer alan liderler aynı zamanda Fransız Batı ve Orta Afrika'sının dağılarak ulus devletlere bölünmesinde de öncü rol oynamış kişilerdi. Özellikle Mali Federasyonu'nun¹⁵⁵ dağılması, bütünleşmenin ulusal düzeyde dahi sağlanmasının güçlüğüne ortaya çıkararak Afrikalı liderlerin federal devlete inançlarının sarsılmasına neden oldu. Dışişleri bakanları toplantısı öncesinde Gana'nın Togo liderinin öldürülmesine verdiği destek¹⁵⁶ nedeniyle, Nkrumah'ın Batı Afrika'daki liderliğine şüpheyle yaklaşmaya başladılar. Bu gelişme de Nkrumah'ın federal devlet önerisinin destek bulmamasına neden oldu.

Bu ortamda, ABÖ Monrovia Grubu'nun istediği şekilde gevşek bir birlik olarak kuruldu. Casablanca Grubu, federal bir Afrika devleti düşüncesinden uzaklaşarak kıtadaki bağımsızlık mücadelelerine yoğunlaştı ve Şart'a kıtada sömürgeciliğin tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması ilkesinin eklenmesiyle yetinmek zorunda kaldı. Ancak ABÖ'nün kurulmasını sağlayan bu konferans, gerçek

---

¹⁵⁵1959 yılında Senegal ve Fransız Sudanı'nın bir araya gelmesiyle kurulan Mali Federasyonu, 20 Haziran 1960'ta Fransız Uluslar Topluluğu içerisinde bağımsızlığını kazandı. Ancak Haziran 1960'ta Senegal'in çekilmesiyle Federasyon dağıldı ve Fransız Sudan'ı Mali Cumhuriyeti adını aldı. Bkz. Ataöv, **op. cit.**, s. 230.

¹⁵⁶1958 yılında bağımsızlığını kazanan Togo'nun Devlet Başkanı olan Sylvanus Olympio, iktidara gelir gelmez muhalefet partilerini kapatıp liderlerini tutuklatarak ülkede bir baskı yönetimi kurdu. Ülkede ortam giderek gerilirken Olympio, 13 Ocak 1963'te darbeye yönetimden düşürüldü ve öldürüldü. Nkrumah ve Olympio'nun arası sınır sorunları nedeniyle bozuktu. Nkrumah, Togo'nun Gana'ya katılmasını açıkça savunurken Olympio, Gana topraklarında bulunan eski Alman sömürgesinin doğu kesimini kendi ülkesine katmayı istemekteydi. 1961 yılında iki lidere karşı gerçekleştirilen suikast girişimi nedeniyle birbirlerini suçlamışlardı. Bu nedenle Nkrumah'ın Olympio'ya karşı gerçekleştirilen ve ölümüyle sonuçlanan darbeye parmağı olduğu düşünülürdü. Biswaro, **op. cit.**, s. 42-43.

anlamda kıtasal bir uzlaşmayı sağlamaktan uzaktı ve sadece ayrılıkların ötelenmesi sonucunu doğurdu.

Bağımsızlığını yeni kazanmış Afrika devletlerinin egemenliklerini devretme konusundaki isteksizlikleri, Monrovia Grubu'nun sunduğu bütünleşme modelinin Afrika genelinde daha fazla destek görmesinde en etkili noktaydı. Diğer yandan, birden fazla etnik gruba içinde barındıran Afrika devletleri, ulusal düzeyde dahi bütünleşmeyi ve ulus inşa etmeyi başaramamışken federal bir Afrika devleti kurmak, tüm bu sorunların boyutlarının büyümesine ve kıtasal çapta çözümlerinin imkânsız hale gelmesine neden olacaktı. Nkrumah, tek bir devlet çatısı altına toplanmanın tüm bu ayrılıkların üstünü örtebileceğine inanıyordu, ancak tek tek devletler düzeyinde onlarca etnik grubun kendilerini tek bir devlete bağlı hissetmeleri sağlanamazken kıtasal düzeyde yüzlerce etnik grubun kendilerini tek bir devlete bağlı hissetmelerini sağlamak pek olası değildi.

Diğer yandan kıtasal düzeyde ekonomik planlama yapmak, tek bir dış politika belirleyip yürütmek ve tüm kıtayı tek bir askeri merkezden savunmak, ciddi bir örgütlenme gerektiriyordu. Uzun yıllar sömürge yönetimi altında kalmış ve bağımsızlık sonrası devlet örgütlenmelerini de sömürgeci devletlerden miras almış Afrika'da, kıtasal çapta böyle bir örgütlenmeyi kurup sürdürebilecek deneyim yoktu. Nkrumah, ABD'nin sürdürdüğü federal yapıyı örnek almıştı, ancak bu federal yapının Afrika'da nasıl kurulup sürdürülebileceğine dair somut bir modelleme yapamadı. Diğer yandan teknik ve mali yetersizlikler Nkrumah'ın hayalini kurduğu Afrika Birleşik Devletleri'nin hayata geçmesinin önünde önemli bir engeldi. Böyle bir ortamda da bütünleşmeyi siyasi, ekonomik ve toplumsal temeller üzerine kurmak mümkün olmadı ve Afrika'da ilk bütünleşme arayışı, belirsiz hedeflere ve işlevsel

olmayan organlara sahip ve BM yapılanmasını kendisine örnek alan zayıf bir örgütün kurulmasıyla sonuçlandı.

2. Afrika Birliği Örgütü'nün Yapısı ve Organları

ABÖ Şartı'nın ikinci maddesinde örgütün amaçları sıralanmaktadır. Bu amaçlar: Afrika devletleri arasında birlik ve dayanışmanın desteklenmesi; Afrika halklarına daha iyi bir yaşam sunma çabası ve işbirliğinin sağlanması; üyelerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının savunulması; Afrika'da sömürgeciliğin tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması; BM Şartı ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi uyarınca uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi ve bu amaçlara ulaşabilmek için siyasi ve diplomatik, iletişim ve ulaşım da dâhil olmak üzere ekonomik, eğitim ve kültür, sağlık, hıfzıssıhha ve beslenme, bilimsel ve teknik işbirliğinin geliştirilebilmesi için üyelerin politikalarının uyumlaştırılması olarak belirtiliyordu.¹⁵⁷ Bu amaçlar, BM'nin devletlerin egemen eşitliğine dayalı sistemine ABÖ'nün bağlılığını teyit eder niteliktedir. Ancak Şart'ta iyi tanımlanmamış bu amaçlara nasıl ulaşılacağına dair stratejiler yer almamaktadır. Şart ile oluşturulan organların görev tanımları tam olarak yapılamadığı ve amaçların sağlanması konusunda bir işbölümü belirlenmediği için bu amaçlar, gerçek birer amaçtan çok birer temenni niteliği taşımaktadır.

ABÖ Şartı'nın üçüncü maddesinde ise, örgütün ilkeleri sıralanmaktadır. Zamanla tüm Afrika devletlerinin dış politikalarının da bir parçası haline gelen bu ilkeler: üyelerin egemen eşitliği; devletlerin içişlerine karışmama; her devletin egemenlik, toprak bütünlüğü ve devredilemez nitelikteki bağımsız var olma hakkına saygı; anlaşmazlıkların müzakere, arabuluculuk, uzlaşma ve tahkim yoluyla barışçı

---

¹⁵⁷The Organization of African Unity Charter, Madde 2.

çözümü; tüm biçimleriyle siyasi suikastlar kadar bir devlete komşu ya da başka bir devlet tarafından yönelecek yıkıcı faaliyetlerin kınanması; hala bağımlı olan Afrika devletlerinin tümüyle bağımsız olmalarına mutlak adanma; bağlantısızlık politikasının sürdürülmesidir.¹⁵⁸ Bu ilkelerden ilk beş tanesi Monrovia Grubu'nun egemenliğe ilişkin kaygılarını, son ikisi ise Casablanca Grubu'nun bağlantısızlık ve bağımsızlığa ilişkin kararlılığını yansıtmaktadır.¹⁵⁹

Şart ile kabul edilen bu amaç ve ilkeler, temelde siyasi suikastların önlenmesi, yeni kazanılmış bağımsızlığın korunması, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması gibi liderlerin konjontürel kaygılarını gidermek üzere kaleme alınmıştı.¹⁶⁰ Ortaya çıkan yapı, Nkrumah'ın ısrarla üstünde durduğu ortak dış politika, merkezi ekonomik planlama ve ortak savunmayı içermemekle birlikte Monrovia Grubu'nun öngördüğü ekonomik işbirliğinden de fazlasıydı. Her iki bloğun da üzerine uzlaştığı bir hedef olan “Afrika’da birlik”, amaçlar arasında sayılmış olsa da, gelecekte gerçekleşmesi beklenen bu birliğin federal mi yoksa fonksiyonel mi olacağı sorusunun yanıtı Şart’ın maddeleri arasında yer almamaktadır.

ABÖ, gönüllülük esasına dayalı bir işbirliği üzerine kurulmuştur. Kurulan yapı içerisinde yaptırım gücü olan herhangi bir organ bulunmadığı gibi, herhangi bir organın kararlarının bağlayıcılığı da yoktur ve bir yaptırım mekanizması öngörülmemiştir.¹⁶¹ Şart ile belirlenen organlar: Devlet ve Hükümet Başkanları

---

¹⁵⁸ Organization of African Unity Charter, Madde 3.

¹⁵⁹ Adekeye Adebayo, **The Curse of Berlin: Africa After the Cold War**, Scottsville, University of KwaZulu-Natal Press, 2010, s. 265.

¹⁶⁰ Biswaro, **op. cit.**, s. 43.

¹⁶¹ Padelford, **op. cit.**, s. 535.

Meclisi; Bakanlar Konseyi; Genel Sekreterlik; Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Tahkim Komisyonu'dur.¹⁶²

a. Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi

ABÖ'nün en yüksek organı Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi'dir. Üye devletlerin devlet ve hükümet başkanlarından veya akredite temsilcilerden oluşmaktadır. Meclisin görevi, temel sorunları görüşmek, Örgüt'ün genel politikasını belirlemek, diğer organların faaliyetlerini denetlemek ve Şart tarafından gerekli görülen konularda özel komisyonlar kurmaktır.¹⁶³ Meclis gündemi, Genel Sekreterce sunulan taslak uyarınca Bakanlar Konseyi tarafından hazırlanmaktadır. Yılda bir kez bir araya gelen Meclis, üyelerin üçte ikisinin onaylaması halinde olağanüstü toplantı yapma hakkını da saklı tutar.¹⁶⁴ Meclisin toplanma yerine basit çoğunlukla karar verilir ve ev sahibi devletin başkanı Meclis başkanı olarak seçilir.¹⁶⁵ Mecliste her devletin bir oy hakkı bulunur ve kararlar prosedürel konular hariç üçte iki çoğunlukla alınır.¹⁶⁶

Örgütün yasama organı olarak tasarlanan Meclis'in bağlayıcı karar alma yetkisi bulunmamaktadır. Aldığı kararların üye devlet veya Örgüt'ün diğer organları tarafından uygulanmaması halinde herhangi bir yaptırım mekanizması da oluşturulmamıştır. Kararların uygulanması üye devletlerin işbirliği konusundaki isteklerine bağlıdır. Diğer yandan kararların üçte iki çoğunluğun oyuyla alınması, üye sayısının oldukça fazla olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bilhassa ihtilafli

---

¹⁶² The Organization of African Unity Charter, Madde 7.

¹⁶³ **Ibid.**, Madde 8.

¹⁶⁴ **Ibid.**, Madde 9.

¹⁶⁵ John Markakis, "The Organization of African Unity: A Progress Report," **The Journal of Modern African Studies**, Vol. 4, No.2(1966), s. 149.

¹⁶⁶ The Organization of African Unity Charter, Madde 10.

konularda karar alınmasını güçleştirdi. Bu da ihtilafli konuların sürekli ertelenmesine ve Meclis'in bir karar organından ziyade bir tartışma platformuna dönüşmesine neden oldu.

b. Bakanlar Konseyi

ABÖ'nün yürütme organı olan Bakanlar Konseyi, üye ülkelerin dışişleri bakanlarından veya hükümetleri tarafından görevlendirilmiş diğer bakanlardan oluşur ve üyeler Konsey'de hükümetlerini temsil eder. Yılda iki kez toplanan Konsey, Meclis'e karşı sorumludur. Temel görevi, Meclis toplantılarının gündemini hazırlamak, üyeler arasında işbirliği sağlamak ve Meclis tarafından alınan kararları uygulamaktır.¹⁶⁷ Bir diğer görevi ise, Genel Sekreter tarafından hazırlanan örgüt bütçesini onaylamaktır. Bütçenin onaylanması Bakanlar Konseyi'nin kendi yetkisine dayanarak karar alabildiği tek konudur.¹⁶⁸ Her devletin bir oy hakkının bulunduğu Konsey'de kararlar basit çoğunlukla alınır.¹⁶⁹

Karar alma yetkisi bulunmayan Konsey, ABÖ'nün en iyi işleyen organıdır.¹⁷⁰ Kararları çoğunlukla Meclis tarafından kabul edilmiştir ve bu sayede ABÖ'nün acil durumlara müdahalesini hızlandırmıştır. Ancak yürütme organı olarak tasarlanan Konsey, Meclis kararlarını uygulayacak mekanizmalardan yoksundur.¹⁷¹

---

¹⁶⁷ Organization of African Unity Charter, Madde 12-13.

¹⁶⁸ Gino Naldi, **The Organization of African Unity: An Analysis of Its Role**, Londra, Masell Publishing Limited, 1999, s. 19.

¹⁶⁹ The Organization of African Unity Charter, Madde 14.

¹⁷⁰ Kassim Mohammed Khamis, **Promoting the African Union**, Washington, Lillian Barber Publishers, 2008, s. 11.

¹⁷¹ Markakis, **op. cit.**, s. 145.

c. Genel Sekreterlik

Genel Sekreterlik'in başında, Meclis tarafından dört yıllığına atanan Genel Sekreter bulunmaktadır.¹⁷² Genel Sekreter, görevlerini ifa ederken herhangi bir hükümet ya da ABÖ dışında herhangi bir otoriteden talimat almamalı ve yalnızca ABÖ'ye karşı sorumlu olmalıdır.¹⁷³ Örgütün her üyesi de Genel Sekreter'in sorumluluklarının münhasır karakterine saygı duymalı ve onu etkilemeye çalışmamalıdır.

Genel Sekreter'in görev ve yetkileri Şart ile belirlenmemiştir. Bunun anlamı, Genel Sekreter'in Meclis'in kendisinden talep ettiği görevleri yerine getireceğidir.¹⁷⁴ Buna göre Genel Sekreterin temel görevi, Meclis tarafından alınan kararların Bakanlar Konseyi tarafından uygulanmasını denetlemek olarak belirlenmiştir. Ancak siyasi değil idari bir makam olarak tasarlanan Genel Sekreterlik, ABÖ'nün siyasi kararlarını denetleme yetkisine sahip değildir; sadece ekonomik, kültürel, sosyal ve yasal kararların uygulanmasını denetleyebilmektedir. Zaten Genel Sekreter, ABÖ'nün pek çok belgesinde "İdari Genel Sekreter" olarak anılmaktadır.¹⁷⁵ Bunun açık anlamı da, Genel Sekreter'in kendi otoritesine dayanarak karar alıp uygulayamayacağıdır.

Genel Sekreter'in bir diğer görevi, Bakanlar Konseyi, Özel Komisyonlar ve ABÖ'nün diğer organlarının toplantı gündemlerini hazırlamaktır. Prosedür kuralları

---

¹⁷² The Organizatinon of African Unity Charter, Madde16.

¹⁷³ The Organization of African Unity Charter, Madde 18.

¹⁷⁴ Padelford, **op. cit.**, s. 534.

¹⁷⁵ Markakis, **op. cit.**, s. 136.

gereği, Genel Sekreter, Konsey'in olağan toplantılarından 30, olağanüstü toplantılarından 15 gün önce gündemi hazırlamakla yükümlüdür.¹⁷⁶

d. Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Tahkim Komisyonu

ABÖ Şartı, üye devletler arasında çıkacak tüm anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözülmesini sağlayacak bir Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Tahkim Komisyonu kurulmasını öngörmektedir. Ancak Komisyon'un düzenlenmesi, ileride hazırlanıp üyelerin onayına sunulacak bir protokole bırakılmıştır.¹⁷⁷ Söz konusu protokol, Temmuz 1964'de 33 Afrika devletinin onayı ile yürürlüğe girdi. Buna göre Komisyon, üye devletler tarafından aday gösterilen ve Genel Sekreter tarafından onaylanan liste içerisinde Meclis tarafından seçilen 21 üyeden oluşmaktadır. Beş yıllığına göreve gelen Komisyon'un görev süresi, gerekli görüldüğünde uzatılabilmektedir. Komisyon üyeleri, Meclis'in üçte ikilik çoğunlukla aldığı karara dayanarak görevlerinden alınabilir.

Temel görevi, devletler arasında çıkacak anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesini sağlamak olan Komisyon, Şart tarafından kabul edilen içişlerine karışmama ilkesi uyarınca söz konusu çatışmalara doğrudan müdahale etme hakkına sahip değildir. Diğer yandan Komisyon'un, sınır çatışması gibi acil müdahaleyi gerektirecek durumlarda dahi, devletler arasında çıkacak anlaşmazlıklara doğrudan müdahale etme hakkı bulunmamaktadır, yalnızca çatışan tüm tarafların isteği ve Meclis'in onayı ile yetki edinmektedir.¹⁷⁸ Komisyon, çatışmaların çözümünde rol oynayacak diplomatik bir mekanizma olarak tasarlanmıştır, yargı ve yaptırım

---

¹⁷⁶ **Ibid.**, s. 137.

¹⁷⁷ Organization of African Unity Charter, Madde 19.

¹⁷⁸ Naldi, **op. cit.**, s. 24-27.

yetkisine sahip değildir.¹⁷⁹ Egemenliğe ilişkin kaygılar, ABÖ içerisinde etkili bir çatışmaların çözümü ve engellenmesi mekanizmasının oluşturulmasına engel olmuştur.

e. Özel Komisyonlar

ABÖ Şartı, gerekli görülmesi halinde üye ülkelerin ilgili bakanlarından veya özel yetkili temsilcilerinden oluşacak özel komisyonlar kurulmasını öngörmüştür. Ancak Meclis gerekli gördüğü her alanda özel komisyon oluşturamamaktadır; özel komisyonların çalışma alanları, ekonomik ve sosyal, eğitim, bilim, kültür ve sağlık ile savunma alanları olarak sayılmıştır.¹⁸⁰ Şart'ta kurulan komisyonların Bakanlar Konseyi'ne bağlı olarak faaliyet yürüteceği belirtilse de Bakanlar Konseyi komisyonların Genel Sekreterlik'in altında faaliyet yürütmesini uygun görmüştür.¹⁸¹ Dolayısıyla Şart'ta ortak savunma konusunda kararlar alıp uygulayacak bir organ oluşturulmamış, gerekli görülmesi halinde Meclis tarafından özel bir komisyon kurulması öngörülmüş ve yetkisi ilgili konu hakkında danışma görüşü sunmakla sınırlandırılmıştır.

Kıtasal Pan-Afrikanizm döneminde, Afrika'nın bütünleşme arayışı ABÖ'nün kurulması ile neticelendi. ABÖ, temelde egemenlik konusundaki hassasiyet nedeniyle, işlevlerin birlikte yerine getirilmesi, bu sayede yitirilen ya da zaten olmayan kendine yetme özelliğinin, bir bütün olarak kazanılması olarak tanımlayabileceğimiz, işlevsel işbirliği üzerine bina edildi ve siyasal bütünleşme hedefi ötelendi. ABÖ Şartı, amaç ve ilkeleri, işbirliği alanlarını belirledi, örgütün kurum ve komisyonları bu işbirliği alanlarına uygun olarak oluşturuldu. Tüm bunlar,

---

¹⁷⁹ Adebayo, **op. cit.**, s. 265.

¹⁸⁰ The Organization of African Unity Charter, Madde 20-21.

¹⁸¹ Naldi, **op. cit.**, s. 28-29.

Afrika’da işlevselci işbirliğinin çerçevesini çizdi. Afrika devletleri arasında birlik ve dayanışmanın desteklenmesi; Afrika halklarına daha iyi bir yaşam sunma çabası ve işbirliğinin sağlanması; üyelerin egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının savunulması; Afrika’da sömürgeciliğin tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması; siyasi ve diplomatik, iletişim ve ulaşım da dâhil olmak üzere ekonomik, eğitim ve kültürel, sağlık, hıfzıssıhha ve beslenme, bilimsel ve teknik işbirliğinin geliştirilebilmesi amaçları, bu çerçevenin içeriği oldu.

Diğer yandan, bütünleşme konusunda iki ayrı modelin savunuculuğu yapan Casablanca ve Monrovia gruplarının, ABÖ’nün kuruluşunda gönüllülüğü esas alarak şiddeti bir araç olarak görmemeleri de işbirliği düşüncesinin sağlam temeller üzerine oturduğunun bir göstergesidir. Haas, egemenliğin aşamalı olarak aşındırılacağı bir uluslararası toplumun kuruluşunda, aktörlerin gönüllü olarak aldıkları kararlar ve bu kararların beklenmeyen sonuçları etkilidir, ama bu aktörler güç kullanımına asla başvurmazlar demektedir.¹⁸² Afrika’da bütünleşme sürecinde güç kullanımından kaçınma, işbirliği tesisinin temelini oluşturmaktadır. Bu durum, ilerleyen yıllarda Afrika’da çatışmaların barışçı yoldan çözümünü esas alan işleyen barış sistemi kurma çabalarına da esas teşkil edecektir.

Egemenliğin devrini gerektirmediği için Monrovia grubunun desteklediği işlevselci işbirliği, aslında Casablanca grubunun düşüncesinden de uzak değildi. Nkrumah ve Touré’nin kurduğu GGU, tam bağımsız tüm Afrika devletlerinin katılımına açtı ve temel ilkesi, Afrika halklarının çıkarını gözeten özgür ve gönençli bir Afrika yaratmaktı. Bu ilke, Afrika devletlerinin tek başlarına muktedir

---

¹⁸² Ernst Haas, “International Integration,” **International Encyclopedia of Social Sciences**, David L. Sills (ed.), New York, Macmillan Company, 1968, s. 522–524.

olmadıkları özgür ve gönençli Afrika'nın, bir araya gelerek yaratılması temeline dayanıyordu. Ancak Casablanca grubunun işlevselci işbirliğine ters düşükleri nokta, işbirliği yapılmasını beledikleri alanlarda egemenliğin devrini gerektiren bir bütünleşme modeli sunmalarıdır. Sonuçta ortaya çıkan ABÖ, Casablanca grubunun da savunucusu olduğu işlevsel işbirliği ilkesi temelinde, ancak desteklemediği bir bütünleşme modeline uygun olarak kuruldu.

İşlevselci işbirliği mirası üzerine kurulan ABÖ, Pan-Afrikanizmin üçüncü dönemi olan ideolojik Pan-Afrikanizm döneminde, işbirliğinin koordine edilmesinin beklendiği alanlarda etkinliğini göstermeye çalıştı. Bu süreç ve örgütü dönüşüme zorlayan nedenler, sonraki bölümde ele alınacaktır.

III. AFRİKA'DA BÜTÜNLEŞMEYİ DERİNLEŞTİRME ARAYIŞI: AFRİKA BİRLİĞİ'NİN KURULUŞU

Afrika'da 1950'lerde başlayan sömürgeciliğe karşı mücadele, 1960'lı yıllarda meyvelerini vermeye başladı. Yeni bağımsız Afrika devletlerinin içine doğdukları bu dünya, Soğuk Savaş'ın dorukta yaşandığı bir dönemdi. Dolayısıyla yeni bağımsız olan bu devletler, iki kutuplu dünyanın süpergüçleri olan ABD ve SSCB arasındaki güç mücadelesinin bir nesnesi haline geldiler. Bu durum, eski sömürgecilerle ekonomik bağların sürdürülmesinin yanı sıra dış politikaların da uluslararası ortamın dayatmalarıyla belirlenmesi zorunluluklarını ortaya çıkardı. Buna rağmen Afrika, Ortadoğu ya da Doğu Avrupa gibi, bahsi geçen güç mücadelesinin doğrudan yaşandığı bir coğrafya olmadı. ABD, Afrika ülkelerinin sorumluluğunu, eski sömürgeci Batı Avrupa ülkelerine bırakmıştı. ABD için Afrika'da stratejik önemi haiz tek bölge, SSCB'yi çevrelemeye çalıştığı Ortadoğu'nun art bölgesi olan Boynuz bölgesiydi. Bunun dışında ABD, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ya da Angola gibi Moskova'nın etkili olmaya çalıştığı bölgelere yönelik kısa vadeli politikalar üretiyordu.¹⁸³ SSCB ise, özellikle Batı Bloğu karşıtı yönetimlerin ekonomik, siyasi ve kültürel olarak desteklenmesini, Afrika'ya yönelik dış politikasının önceliği haline getirmişti. Afrika ülkeleri, iki süpergüç arasındaki bu rekabetten siyasi destek ve ekonomik yardım alabilmek amacıyla yararlanma imkânına sahipti.

---

¹⁸³ Peter J. Schraeder, **United States Foreign Policy toward Africa: Incrementalism, Crisis, and Change**, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s. 11-15.

1980'lere gelindiğinde, bağımsızlığın ilk yıllarındaki “Afro-iyimserlik” havası giderek dağılmaya başladı. Soğuk Savaş rekabetinin Afrika için destekleyici etkisi ortadan kalktı ve Afrika devletleri ciddi bir ekonomik çöküşe sürüklendi. Bu durum Afrika’yı adı çökmüş ekonomilerle, tek parti yönetimleriyle, temelinde doğal kaynak mücadelesi yatan iç savaşlarla, soykırımlarla insan haklarının ağır ihlalleriyle anılan karanlık bir kıta haline getirdi.

ABÖ'nün kurulduğu ve etkin olmaya çalıştığı dönemin özellikleri kabaca budur. ABÖ, 1960-1990 arasında, yukarıda özetlenen uluslararası ortamın yarattığı temel sorunlarla mücadelede kıtasal işbirliğinin koordinasyonunu üstlendi. Dolayısıyla bu bölümde, ABÖ'nün geliştirdiği işbirliği mekanizmalarına ve örgütü dönüşüme zorlayan nedenlere değinilecektir. Dönüşüm konusundaki farklı tutumlar değerlendirilecek ve yeni işbirliğinin hangi temeller üzerine kurulduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

A. 1960–1990 DÖNEMİ: İDEOLOJİK PAN-AFRİKANİZM

Örgütler de tıpkı insanlar gibi bir kimlikle doğmazlar, kendi kimliklerini sosyal ve siyasal kökenlerine, içine doğdukları uluslararası ortama bağlı olarak inşa ederler.¹⁸⁴ ABÖ de, önüne koyduğu hedefleri gerçekleştirme ve karşısına çıkan sorunları çözme sürecinde kendi kimliğini inşa etti. 1960'larla başlayan ve kabaca 1990'lı yılların ilk yarısında sona eren ideolojik Pan-Afrikanizm dönemi, ABÖ için böyle bir kimlik inşa etme dönemini teşkil etmektedir.

---

¹⁸⁴ Immanuel Wallerstein, “The Early Years of The OAU: The Search for Organizational Preeminence,” **International Organization**, Vol.20, No.4(1966), s. 774.

İdeolojik Pan-Afrikanizm dönemi, Afrikalı düşünce adamlarının, kıtanın diğer devletlerle ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde rol oynadıkları ve siyasal özgürlüğün kalıcı hale gelebilmesi için sistematik düşünceler ortaya koydukları dönemdir. Bu dönem, ABÖ Şartı'nın ikinci ve üçüncü maddelerinde ifadesini bulan ve işbirliği alanlarını belirleyen amaçlar ve ilkeler¹⁸⁵ ışığında şekillendi. Dolayısıyla ideolojik Pan-Afrikanizm dönemi, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması, egemenlik ve toprak bütünlüğünün korunması, kalkınmanın sürekli hale getirilmesiyle Afrika'nın dünyada hak ettiği yeri alması çabalarına sahne oldu. Bu sayede Afrika'da işleyen bir barış sistemi oluşturulmak istendi ve ABÖ giderek kıtanın ihtiyaçlarına uluslararası düzeyde cevap verebilecek bir oluşuma doğru evrildi. Söz konusu dönemde Soğuk Savaş ortamı da Afrika'da bölgeselciliği etkileyen ve ABÖ'nün üstlenmesi gereken rolü temelde belirleyen bir etken oldu.¹⁸⁶ Bu dönemde Afrika, Doğu Avrupa, Latin Amerika ya da Güneydoğu Asya gibi büyük güçlerin doğrudan müdahale alanı haline gelmedi. Büyük güçlerin doğrudan müdahalesinden uzak kalan ABÖ, yabancı güçlerin kıtadan tamamen uzaklaştırılması ve Afrika sorunlarına Afrikalı çözümler bulunması konusunda etkin rol oynamak zorunda kaldı. Bu dönemde ABÖ'nün en çok politika ürettiği ve kıtasal işbirliğinin koordinasyonunu üstlendiği alanlar, sömürgeciliğin ve azınlık yönetimlerinin tüm biçimleriyle ortadan kalkması ve kıta içerisinde yaşanan çatışmaların yabancı güçlerin müdahalesine imkân tanımadan çözülmesi ve ekonomik kalkınma sorunları idi.

---

¹⁸⁵ **supra.**, s. 38-39.

¹⁸⁶ David Meyer, "Intraregional Conflict Management by the Organization of African Unity," **International Organization**, Vol.28, No.3(1974), s. 347.

1. Sömürgeciliğin Ortadan Kaldırılması

Afrika devletleri, bağımsızlık sürecinin başlamasıyla birlikte pek çok konuda keskin gruplaşmalardan muzdarip olsa da, uluslararası alanda bir “Afrika yaklaşımı”nın geliştirilebileceği ve işbirliğinin sağlanabileceği en önemli alan, sömürgecilik ve ırkçı rejimlere karşı mücadele oldu.¹⁸⁷ Şartın ikinci maddesinde yer alan Afrika’da sömürgeciliğin tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması amacı, ABÖ’nün kıtasal bir örgüt olarak etkinliğini kanıtlama ve kimliğini oluşturma sürecinde aktif politikalar yürütmesinin beklendiği alandı. Sömürgecilik ve ırkçı rejimlerin ortadan kaldırılması söz konusu olduğunda, hangi ideolojik gruplaşmanın içinde olduğu önemli olmaksızın, tüm Afrika devletlerinin tek ses olduğunu söylemek mümkündür. Bu sese soluk veren ise ABÖ’ydü. ABÖ, kıtanın hem uluslararası alanda temsilini hem de kıta içerisinde verilen bağımsızlık mücadelelerinin koordinasyonunu üstlendi. Ancak gerek konjonktürel gerekse kıta içerisindeki ayrılıkların yarattığı çeşitli nedenler, örgütün ilk yıllarındaki kararlı ve atak tutumunun, 1970’lerde Portekiz sömürgelerinde yürütülen silahlı mücadele döneminde giderek zayıflamasına neden oldu ve 1994 gibi çok uzak bir tarihe kadar ABÖ, tam olarak amacına ulaşamadı.

Diğer yandan, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması hedefi, ABÖ’nün önüne koyduğu diğer hedeflerin gerçekleşmesi için de bir önkoşuldu.¹⁸⁸ Kıtanın uluslararası alanda hak ettiği yeri alması ve kıta içerisinde işleyen bir barış sisteminin kurulması yoluyla kalkınmanın sağlanması hedefleri, tüm kıtanın bağımsız olmasına bağlıydı.

---

¹⁸⁷ Adogamhe, **op. cit.**, s. 11.

¹⁸⁸ Khamis, **op.cit.**, s. 21.

Dolayısıyla sömürgeciliğin ortadan kaldırılmasına yönelik yürütülecek etkin politikalar, ABÖ'nün diğer alanlarda da etkinliğini doğrudan belirleyecektir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin Afrika için en önemli sonucu İngiltere ve Fransa'nın emperyal otoritesine duyulan güvenin sarsılması ve bu otoriteye sömürgelerden karşı çıkışın olanaklı hale gelmesi oldu.¹⁸⁹ Savaş henüz sona ermeden toplanan Dumbarton Oaks, San Fransisco, Yalta ve Potsdam Konferansları'nda, savaş sonrası yeni bir düzenin ortaya çıkacağı ve bu düzen içerisinde self-determinasyon hakkının temel alınacağı işaretleri verilmişti. Her ne kadar BM Antlaşması'nda bu hakkın uluslararası hukuktaki anlam ve kapsamının ne olduğu açıklığa kavuşturulmamış olsa da 1950'li yılların sonundan itibaren dekolonizasyon hareketlerinin hız kazanmasıyla birlikte alınan Genel Kurul kararlarıyla bir hak haline geldi ve kapsamı belirlenmeye çalışıldı.¹⁹⁰ Bu sistem içerisinde ortaya çıkan iki süpergüç olan ABD ve SSCB, farklı nedenlerle de olsa, Afrika ve Asya'da bağımsızlık mücadelelerini desteklediler.

Uluslararası ortamın desteğini arkasına alan ABÖ, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması için üç temel yöntem belirledi. Buna göre, BM içerisinde uluslararası kamuoyu yaratılacak, Afrika'da varlığını sürdüren sömürgeci güçler olan Portekiz ve Güney Afrika ile diplomatik ilişkiler kesilecek ve ekonomik yaptırım uygulanacak, son olarak özel bir komite ve fon kurularak bağımsızlık mücadeleleri desteklenecekti.

---

¹⁸⁹ Cheikh Anta Babou, "Decolonization or National Liberation: Debating the End of British Colonial Rule in Africa," **The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 41, No.632(2010), s. 42.

¹⁹⁰ Abdullah Uz, "Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı," **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.3, S.9(2007), s. 65–72, Jorri Durumsa, **Fragmentation and International Relations of Micro-States: Self-Determination and Statehood**, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s. 7–37.

Addis Ababa Zirvesi'nin hemen ardından toplanan Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi'nin ilk olağan toplantısında, Afrika Bağımsızlık Komitesi (ALC-African Liberation Committee) adıyla anılan bir koordinasyon komitesi kurma kararı alındı.¹⁹¹ Tanzania'nın başkanlığında kurulan ALC'nin¹⁹² temel görevi, Afrika'nın çeşitli yerlerinde süren ulusal bağımsızlık mücadelelerine verilecek mali ve teknik yardımları düzenlemektir. Aynı toplantıda, bağımsızlık mücadelelerini desteklemek amacıyla ALC'nin tasarrufuna bırakılan ve üye devletlerin gönüllü katkılarından oluşan Özel Fon da kuruldu.¹⁹³ Kendisine ait bir sekreteryası olan ALC, Namibya, Angola, Mozambik, Gine-Bissau, Sao Tomé ve Príncipe, Cape Verde ve Güney Afrika'da süren mücadelelere destek olmak amacıyla kapsamlı politikalar yürütme yetkisine sahip kılındı.

ABÖ'nün, bağımsızlık mücadelelerine teknik ve mali her türlü desteği sağlama çabası bir yana bırakıldığında, ekonomik ve diplomatik yaptırımları içeren pasif bir mücadeleyi desteklediği görülmektedir. Silahlı mücadele, ne Bakanlar Konseyi'nin ne de Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi'nin herhangi bir kararında desteklenmedi, sömürgeci güce karşı kıtasal bir silahlı mücadelenin örgütlenmesi söz

---

¹⁹¹ Organization of African Unity, First Ordinary Conference of Assembly of Heads of State and Government 22–25 May 1963, CIAS/Plen.2/Rev.2, <http://www.au.int/en/sites/default/files/ASSEMBLY_EN_22_25_MAY_1963_ASSEMBLY_HEADS_STATE_GOVERNMENT_FIRST_ORDINARY_SESSION.pdf>, (Erişim tarihi 05.02.2013).

¹⁹² Komite'nin diğer üyeleri o tarihte bağımsız olan Afrika devletleri arasından seçilen Cezayir, Etiyopya, Gine, Kongo Cumhuriyeti, Nijerya, Senegal, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Uganda idi.

¹⁹³ Organization of African Unity, First Ordinary Conference of Assembly of Heads of State and Government, 22–25 May 1963, CIAS/Plen.2/Rev.2, <http://www.au.int/en/sites/default/files/ASSEMBLY_EN_22_25_MAY_1963_ASSEMBLY_HEADS_STATE_GOVERNMENT_FIRST_ORDINARY_SESSION.pdf>, (Erişim tarihi 05.02.2013).

konusu olmadı. Bu durum da savaşı, uluslararası ilişkilerin bir aracı olmaktan çıkarmayı amaçlayan BM sistemine sıkı sıkıya bağlı kalınacağına işaret etti.

Afrika’da bağımsızlık süreci, Cezayir istisnası dışında, tüm İngiliz ve Fransız sömürgelerinde neredeyse sorunsuz işlerken, 1970’lere kadar Portekiz sömürgelerinin bağımsızlığı söz konusu olduğunda tıkanıp kaldı. İkinci Dünya Savaşı’ndan beri süren kronik ödemeler dengesi açığına, Afrika’daki sömürgelerinden gelen artı değer ile kapatan Portekiz, denizaşırı eyaletleri olarak gördüğü sömürgelerine bağımsızlık vermek konusunda oldukça isteksiz davrandı.¹⁹⁴ Bağımsızlık Komitesi’nin raporları doğrultusunda, 22–25 Mayıs 1963’te toplanan Birinci Olağan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde, Portekiz ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve ikili ticaretin durdurulması kararı alındı. Karara göre, Portekiz’le ithalat durdurulacak, Afrika’nın hava ve deniz limanları Portekiz uçak ve gemilerine kapatılacak ve Portekiz uçaklarının Afrika ülkelerinin hava sahalarından geçişine izin verilmeyecekti.¹⁹⁵ Aynı yıl toplanan Bakanlar Konseyi’nin ilk olağan toplantısında Afrikalı liderler, uluslararası toplumu Portekiz’i Afrika halklarına karşı işlediği suçlar nedeniyle kınamaya çağırdı ve Portekiz’e siyasi ve ekonomik alanda doğrudan ve dolaylı boykot uygulanmasına karar verdi.¹⁹⁶ Söz konusu kararların

---

¹⁹⁴ Oscar Kambona, “Colonialism and the African Liberation Committee,” **African Studies Bulletin**, Vol.6, No.3(1963), s. 4.

¹⁹⁵ Organization of African Unity, First Ordinary Conference of Assembly of Heads of State and Government, 22–25 May 1963, CIAS/Plen.2/Rev.2, <http://www.au.int/en/sites/default/files/ASSEMBLY_EN_22_25_MAY_1963_ASSEMBLY_HEADS_STATE_GOVERNMENT_FIRST_ORDINARY_SESSION.pdf>, (Erişim tarihi 05.02.2013).

¹⁹⁶ Organization of African Unity, Resolutions and Recommendations of the Ordinary Session of the Council of Ministers, 2–11 August 1963, CM/Res. 6 (I), <http://www.au.int/en/sites/default/files/COUNCIL_EN_2_11_AUGUST_1963_COUNCIL_MINISTERS_FIRST_ORDINARY_SESSION.pdf>, (Erişim tarihi 07.02.2013).

etkili bir şekilde uygulanması çağrısı, 1964 ve 1965 yıllarındaki Devlet ve Hükümet Başkanları Zirveleri'nde de tekrarlandı.¹⁹⁷

Israrla alınan boykot kararlarına rağmen, uygulamada sıkıntılarla karşılaşıldı. Pek çok Afrika devleti, ekonomileri üzerinde yarattığı yük nedeniyle boykot kararını uygulayamadı. Bu devletlerin sözcülüğünü, ABÖ'nün 1964 yılında Kahire'de toplanan olağan zirvesinde, Malavi Devlet Başkanı Dr. Hastings Banda yaptı:

“Emperyalizm ve sömürgeciliğin her türlüsüne karşı olmama, komşu topraklarda hala sömürge yönetimi altında olan kardeşlerime, bu toplantıdaki herkes kadar yardım etmek istememe rağmen, Malavi'nin gücü, benim gücüm yetersizdir ve coğrafi konumumuz tarafından sınırlandırılmıştır.

...Bu toplantıda şuna açıklık getirmek isterim ki, coğrafi konumumuz, hala kıtanın önemli bir bölümünü kontrolü altında tutan belirli bir güçle (Portekiz) diplomatik, ekonomik ve kültürel bağlarımızı kesmeyi imkânsız hale getirmektedir. Burada kendim ve ülkem adına, bu güçle tüm ilişkileri kesmeyi, diplomatik, ekonomik ve kültürel bağları tümüyle koparmayı öngören herhangi bir kararı uygulayabileceğime dair söz veremem.”¹⁹⁸

---

¹⁹⁷ Organization of African Unity, First Ordinary Session of Assembly of Heads of State and Government, 17–21 July 1964, AHG/Res.9(I), <http://www.au.int/en/sites/default/files/ASSEMBLY_EN_17_21_JULY_1964_ASSEMBLY_HEADS_STATE_GOVERNMENT_FIRST_ORDINARY_SESSION.pdf>, (Erişim tarihi 05.02.2013); Organization of African Unity, “Second Ordinary Session of Assembly of Heads of State and Government,” 21–26 October 1965, AHG/Res.34(II), <http://www.au.int/en/sites/default/files/ASSEMBLY_EN_21_26_OCTOBER_1965_ASSEMBLY_HEADS_STATE_GOVERNMENT_SECOND_ORDINARY_SESSION.pdf>, (Erişim tarihi 05.02.2013).

¹⁹⁸ Godfrey L. Binaiasa, “Organization of African Unity and Decolonization: Present and Future Trends,” **ANNALS of the American Academy of Political and Social**

Malavi'nin bu tutumu şaşırtıcı değildir. Siyasi bağımsızlıklarını yeni kazanmış ancak ekonomik bağımlılıkları süren Afrika devletlerinin, hem Batılı güçlerle olan diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesmeleri hem de ayağa kalkmaya çalışan bu ekonomilerin bağımsızlık hareketlerine mali destek sağlamaları mümkün olmadı. Bu durum da Afrika'daki birlik ve dayanışma havasının zamanla dağılmasına neden oldu.

ABÖ'nün dekolonizasyon sürecinde tıkanma yaşadığı bir diğer konu ise, Güney Afrika'daki *apartheid*¹⁹⁹ yönetimine karşı mücadele oldu. Afrika'da bağımsızlık süreci, ekonomik anlamda olmasa da hukuksal anlamda eski sömürgeciyle eşit ve egemen devletler yaratırken, Güney Afrika'da eşitsizlik ve ayrımcılık temeline oturan *apartheid* rejimi, 1990'lı yılların ilk yarısına kadar varlığını sürdürdü.²⁰⁰

İşgal sonucu Güney Afrika'ya yerleşen ve hem Afrikalılara karşı hem de Boer Savaşı'nda görüldüğü gibi kendi aralarında savaşan beyaz nüfus, 300 yıldır buradaydı. Dolayısıyla beyaz-siyah karşıtlığı burada Afrika'nın diğer bölgelerine göre çok daha derin köklere sahipti. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uygulamaya konulan *apartheid* rejimi, zaten var olan bu ırk ayrımcılığını hem genişletti hem de

---

Science, Vol. 432, Africa in Transition (1977), s.59'dan Organization of African Unity, "Proceedings of the Summit Conference of Independent African States," Vol.1, sec.2, s. 140–141.

¹⁹⁹ *Apartheid* terimi bir Arfikaans sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır: "Güney Afrika'da a) birleşmenin karşıtı ırk ve/veya uygarlık düzeyi farklılığına uygun olarak fark gözetme; b) nüfusu meydana getiren değişik renk gruplarının kişiliğinin (niteliğinin) korunması ve geliştirilmesi ve bu grupların, birleşmenin karşıtı, kendi özel doğa, gelenek ve yeteneklerine uygun olarak ayrı gelişmesi gibi genel ilkelere dayalı siyasal eğilim ve/veya akım." Bkz. International Commission of Jurists, "South Africa and the Rule of Law," s. 5.

²⁰⁰ Adrian Guelke, **Rethinking the Rise and Fall of Apartheid**, Londra, Palgrave Macmillan, 2005, s. 4.

kurumsallaştırdı.²⁰¹ Güney Afrika’da siyahlarla beyazlar arasında ortaklık siyasetinin yürütülmesi, beyaz nüfusun ortadan kalkmasına yol açacak bir tehlike olarak görüldü ve azınlık yönetimi ile ırksal ayrımcılığın esasında beyaz nüfusu koruma siyaseti olduğu öne sürüldü.²⁰²

Diğer taraftan *apartheid* rejimi, savaş sonrası toparlanmaya çalışan Avrupa ekonomilerine önemli bir avantaj sağladı. Afrika’da en güçlü ekonomi olan Güney Afrika, Afrika’nın geri kalanıyla ticaret üzerinden kurulacak yeni sömürgeci bağlar için önemli bir üs oldu. 1964–68 yılları arasında Güney Afrika’nın Afrika’ya ihracatının iki kattan fazla artması bu durumun bir göstergesidir.²⁰³

Sömürgeciliğin ve ırk ayrımcılığının tüm biçimleriyle ortadan kaldırılmasını amaç edinen ABÖ, Güney Afrika’daki azınlık yönetimine karşı, Portekiz sömürgelerine karşı kullandığı yöntemleri kullandı. Dolayısıyla diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve ekonomik boykot temel mücadele araçları olarak belirlendi. 1994 yılına kadar hemen her Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi Zirvesi’nde Güney Afrika’ya ekonomik yaptırım uygulanması, silah arzının kesilmesi, konunun uluslararası kamuoyunun gündeminde tutulması yönünde kararlar yinelenildi. Ancak Güney Afrika’nın kıtanın en güçlü ekonomisi olması dolayısıyla, ekonomik yaptırımlar herhangi bir etki yaratmadı. 1963 yılında Güney Afrika’nın gayri safi milli hâsılası, 11.971 milyon Dolarken, Güney Afrika’dan sonra en büyük ekonomi

---

²⁰¹ **Idem.**

²⁰² Ataöv, **op.cit.**, s.481’den Walter Walbak, **Contemporary Africa: Continent in Transition**, Princeton, Van Nostrand, 1956, s. 167-171.

²⁰³ Oliver Tambo, “Apartheid: A Threat to Africa’s Survival,” **African Liberation Reader**, Aquino Bragaça ve Immanuel Wallerstein (ed.), Vol.3, London, Zed Press, 1982, s. 2–3.

kabul edilen Nijerya'nın 6.297 milyon Dolardı.²⁰⁴ Bu büyük fark, ekonomik yaptırım ve boykotların neden etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

ABÖ'nün *apartheid* rejiminin ortadan kaldırılması konusunda en etkili olduğu nokta, konunun BM gündeminde kalmasını sağlamak oldu. ABD, İngiltere ve Fransa'ya heyetler gönderen ABÖ, veto hakkına sahip bu devletlerin BM Güvenlik Konseyi'nde Afrika devletlerinin iddialarını desteklemeleri ve *apartheid* rejimine verdikleri destekleri kesmeleri için görüş alışverişinde bulundu.²⁰⁵ Sürdürülen başarılı müzakerelerin sonucunda, 1966 yılında BM Genel Kurulu *apartheid*'i insanlığa karşı suç ilan eden kararı aldı.²⁰⁶

BM ve ABÖ, 9–14 Nisan 1973 tarihleri arasında Oslo'da düzenlenen “Güney Afrika” başlıklı konferansta *apartheid* konusunu yeniden ele aldı.²⁰⁷ Apartheid rejiminin BM ilkelerinin ağır bir ihlali ve insanlığa karşı bir suç olduğunun yinlendiği konferansta, BM'nin Güney Afrika'ya karşı uluslararası ekonomik ve hukuki yaptırım mekanizmaları oluşturması yönünde görüş birliğine varıldı.²⁰⁸

---

²⁰⁴ Julius Emeka Okolo ve Winston E. Langley, “The OAU and Apartheid,” **World Affairs**, Vol.137, No.3(1974), s. 210.

²⁰⁵ Organization of African Unity, “Resolutions and Recommendations of the Ordinary Session of the Council of Ministers,” 2–11 August 1963, CM/Res. 6 (I)/3.

²⁰⁶ BM Genel Kurulu, 2202 A (XXI) sayılı karar, 16 Aralık 1966, <<http://daccess-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/005/05/IMG/NR000505.pdf?OpenElement>>, (Erişim tarihi 05.11.2012).

²⁰⁷ ABÖ, konferansa Bakanlar Konseyi dönem başkanlığını yürüten Moritanya Devlet Başkanı Ould Oaddah'ın liderliğinde Cezayir, Burundi, Kamerun, Kongo, Etiyopya, Gana, Gine, Kenya, Liberya, Libya, Mali, Moritanya, Fas, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Tunus, Uganda, Tanzanya, Zaire ve Zambiya devletlerinin temsilcilerinin yanı sıra halen sömürge yönetimi altında olan Afrika devletlerinde bağımsızlık mücadelesi yürüten örgütlerin ve hükümet dışı kuruluşların temsilcilerinden oluşan geniş bir heyetle katıldı.

²⁰⁸ **Southern Africa: The UN and OAU Conference Oslo 9–14 April 1973, Vol.1**, Olav Stokke ve Carl Witstrand (ed.), Uppsala, Scandinavian Institute of African Studies, 1973, s. 25.

Konferansın hemen ardından “*Apartheid* Suçunun Yasaklanması ve Cezalandırılması Hakkında Uluslararası Sözleşme”, 30 Kasım 1973’te 91 olumlu, 4 olumsuz oyla²⁰⁹ BM Genel Kurulu tarafından kabul edildi. *Apartheid* rejimini insanlığa karşı suç ilan eden ve bu suçun faillerinin uluslararası hukuka uygun şekilde cezalandırılmaları konusunda imzacı devletleri yükümlülük altına sokan bu sözleşme, 18 Temmuz 1976’da yürürlüğe girdi.²¹⁰

Dolayısıyla ABÖ, *apartheid* rejimine karşı uluslararası kamuoyunun oluşturulması ve bu mücadelenin çerçevesini çizecek uluslararası hukuk düzenlemelerinin yapılmasında etkili rol oynadı. 1994 yılında *apartheid* rejiminin sona ermesi, Afrika devletleri arasında birlik ve dayanışma duygusunun ve işbirliği zemininin yitirilmesine neden olarak Afrika Birliği’ne dönüşüm sürecinin hızlandırıcılarından birisi oldu.

2. Afrika Devletleri Arasında Sınır Sorunları

ABÖ’nün ilk on yılında, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması hedefinin yanı sıra, faaliyetlerinin çoğunluğunu üye devletler arasında yaşanan sınır sorunları oluşturdu. Soğuk Savaş dinamikleri ve Afrika devletlerinin yabancı müdahalesini kıtıdan uzak tutmak için vardıkları görüş birliği nedeniyle Afrikalı liderler, karşılaşılan “Afrika sorunlarına Afrika çözümleri” üretmek istediler. Farklı gruplar arasında bir uzlaşımın neticesinde ortaya çıkan ABÖ, bu dönemde kıtada işleyen bir barış sistemi oluşturma görevini üstlendi. ABÖ Şartı’nın üçüncü maddesinde yer alan

---

²⁰⁹ Sözleşmeye olumsuz oy veren devletler, Portekiz, Güney Afrika, Birleşik Krallık ve ABD’dir. 26 devlet de oylamaya katılmamıştır.

²¹⁰ UN International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid, md.1, md.4–5.

ilkeler, kurulması amaçlanan bu sistemin çerçevesini çizdi.²¹¹ Buna göre ABÖ, devletlerin egemen eşitliği, toprak bütünlüğü ve iç işlerine karışmama ilkeleriyle bağlıydı. Dekolonizasyonun öncelikli hedef olması, Afrika devletleri için bu ilkeleri gerekli kılmaktaydı, çünkü bu sayede BM sistemi içerisinde egemen ve sınırları belli birer devlet olarak yer alabilecekler ve gerek kıta içerisinde gerekse kıta dışından yabancı devletlerin müdahalesine engel olabileceklerdi.²¹²

Ulusal bağımsızlık mücadelelerinin ilk yıllarında, sömürgeci güçler tarafından çizilen, harita üstünde ve yalnızca coğrafi şekiller esas alınarak oluşturulan yapay sınırlar, sömürgecilik karşıtı ulusalcılığın temel konusuydu. Sömürgecilik öncesi dönemde Afrika'da var olan birliğe vurgu yapılarak bu yapay sınırlar, aynı kökenden olan insanları birbirinden ayırdığı gerekçesiyle reddediliyordu.²¹³ Dolayısıyla bu dönemde sınırlar, sömürgecilik ile aynı anlama geliyordu. Ancak bağımsız devletler ortaya çıkmaya başladıkça, Afrikalı hükümetler bu tutumlarından vazgeçti ve sınırların reddi gündemden düştü. Yeni bağımsız Afrika devletleri, zaten yeni kazandıkları egemenliklerini devretmek konusunda oldukça hassastı. 1963 yılındaki Addis Ababa Zirvesi'nde, federal bir Afrika devletinin hayalini kuran Nkrumah, tüm sınırları reddeden bir "Afrika Birliği"nin kesin çözüm olacağını savunduğunda, ciddi bir muhalefetle karşılaştı. Mevcut sınırların korunması gerektiğini savunan Mali Devlet Başkanı Modibo Keita, Monrovia grubunun kaygılarını şu sözlerle dile getirdi:

---

²¹¹ **supra.**, s. 40.

²¹² Markus Kornprobst, "The Management of Border Disputes in African Regional Systems: Comparing West Africa and the Horn of Africa," **Journal of Modern African Studies**, Vol.40, No.3(2002), s. 374.

²¹³ Saaïda Touval, "The Organization of African Unity and African Borders," **International Organization**, Vol. 21, No. 1(1967), s. 102.

“Afrika’da siyahların emperyalizmine davetiye çıkarmak istemiyorsak, Afrika’da sınırları olduğu gibi tutmalı ve toprak iddialarından vazgeçmeliyiz....

Afrika’nın birliği, hepimizden sömürgecilik sisteminden miras aldığımız bir şeye saygıyı talep ediyor: kendi devletlerimizin mevcut sınırlarının korunması.”²¹⁴

Zirvede gündeme gelmiş olmasına rağmen, ne ABÖ Şartı’nda ne de konferansın diğer kararlarında sınırlara değinilmedi. Zirvede, ABÖ’nün kurulması öncelikli amaçtı, dolayısıyla keskin ayrılıkların söz konusu olduğu bu konu ötelendi. Böylece Afrika’da birlik hayalleri canlı tutuldu ama her devletin egemenlik ve toprak bütünlüğü de garanti altına alındı.²¹⁵ Ancak 1963 yılında Fas ve Cezayir arasında patlak veren sınır sorununun silahlı çatışmaya dönüşmesinin ardından, 1964 yılında Kahire’de toplanan Birinci Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde konunun daha fazla ötelenemeyeceği anlaşıldı. Zirve’nin karar metninde, sınır çatışmalarının Afrika devletleri arasında derin ve kalıcı bir ayrılığa yol açtığı, Afrika devletlerinin kesin sınırlarının bağımsızlıklarını kazandıkları çünkü sınırlar olduğu ve tüm üye devletlerin ulusal bağımsızlık kazanıldığında mevcut olan sınırlara saygı göstermekle yükümlü oldukları ifade edildi.²¹⁶

Bu karar, bir yandan mevcut sınırların korunacağına, dolayısıyla bir devletin başka bir devletten toprak talebinin meşru sayılmayacağına işaret ederken, diğer yandan tüm sınırları ortadan kaldırmayı amaçlayan bir adımın atılmayacağını da

---

²¹⁴ **Proceedings of the Summit Conference of Independent African States**, Addis Ababa, May 1963, Vol. I, Section 2, Document CIAS/GEN/INF/36, s. 2.

²¹⁵ Kornprobst, **op. cit.**, s. 375.

²¹⁶ Organization of African Unity, First Ordinary Session of Assembly of Heads of State and Government, 17–21 July 1964, AHG/Res. 16(I), <http://www.au.int/en/sites/default/files/ASSEMBLY_EN_17_21_JULY_1964_ASSEMBLY_HEADS_STATE_GOVERNMENT_FIRST_ORDINARY_SESSI ON.pdf>, (Erişim tarihi 05.02.2013).

gösterdi. Kararın alınmasında temel amaç, Pandora'nın kutusunu açmamaktı, zira sömürgecilik döneminden miras kalan sınırlar, neredeyse her bir devletin azınlığının bir diğer devletin sınırları içinde kalmasına neden oldu. Bu durum, Afrika devletlerinin tarihsel hak iddia ederek bir diğerinden toprak talep etmesine olanak tanıyacak bir karmaşaya yol açabilirdi. Bu nedenle, kolonyal sınırların tadil edilmesi ve her devletin kendi ulusal azınlıklarını içine alacak yeni sınırlara kavuşturulması mümkün değildi. Ancak retrospektif bakış açısıyla bu yapay sınırlar, Afrika'da "kimin kim olduğu" ile ilgili bir kafa karışıklığı yarattı, neticesinde hem ulusal düzeyde bütünleşme sağlanamadı, etnik çatışmalar hız kazandı hem de Afrika devletleri arasında sınır sorunları günümüze dek uzandı. Dolayısıyla bu sınır çatışmaları, yapay sınırlar hakkında değil, bu sınırlar yüzünden çıktı.²¹⁷

ABÖ'nün çatışmaların barışçı yollardan çözülmesi amacıyla oluşturduğu sistem, genellikle pasif bir tutum takınmasına neden oldu. 1964 yılında yürürlüğe giren protokolle kurulan Uzlaştırma, Arabuluculuk ve Tahkim Komisyonu, Şart tarafından kabul edilen içişlere karışmama ilkesi uyarınca söz konusu çatışmalara doğrudan müdahale etme hakkına sahip değildi. Diğer yandan Komisyon'un, sınır çatışması gibi acil müdahaleyi gerektirecek durumlarda dahi, devletler arasında çıkacak anlaşmazlıklara doğrudan müdahale etme hakkı bulunmamaktaydı; yalnızca çatışan tüm tarafların isteği ve Meclis'in onayı ile yetki edinmekteydi. Dolayısıyla egemenliğe ilişkin kaygılar, etkili bir mekanizma oluşturmanın önünde bir engel teşkil etti.

1960'ların ikinci yarısı ve 1970'li yıllarda, ABÖ, Mali-Burkina Faso, Senegal-Gambiya, Somali-Kenya ve Etiyopya-Somali arasında yaşanan sınır

---

²¹⁷ Adebayo, **passim**.

sorunlarına, yukarıda bahsedilen zaaf lar nedeniyle, doğrudan müdahale etmese de, etkili arabuluculuklar yürüttü ve sorunların bertaraf ederek karmaşık küresel çatışmalara eklenmesine engel olmayı başardı. Ancak Fas ve Cezayir arasında yaşanan sınır çatışması, ABÖ'nün oluşturduğu uzlaşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesini amaçlayan sisteminin eksikliklerini ortaya çıkardı.

Fas ile Cezayir arasında en kuzeydeki sınırın, sömürgecilik döneminde hiçbir zaman tam olarak çizilmemiş olmasından destek alan Rabat, “Büyük Fas” idealini gerçekleştirmek amacıyla Cezayir sınırları içinde yer alan ve doğal kaynakların bulunduğu Bechar ve Tindouf bölgelerine yönelik olarak yayılmacı politikalar geliştirdi. Bu durum, iki ülke arasında silahlı çatışmaların yaşanmasına neden oldu.²¹⁸ Fas, ABÖ'nün sınırlarda statükoyu gözetin politikası nedeniyle, konuyu BM Güvenlik Konseyi önüne getirmeye çalışırken, Cezayir aynı nedenle ABÖ'yü devreye sokmak istedi. Fransa ve ABD'nin, sorunun kıtasal düzeyde çözülmesini desteklemeleri sonucunda, ABÖ devreye girmek zorunda kaldı.²¹⁹ 1964 yılında Bakanlar Konseyi'nin ilk olağanüstü toplantısında, Arabuluculuk, Uzlaştırma ve Tahkim Komisyonu henüz kurulmadığı için, *ad hoc* bir komisyon kurularak inceleme yapılması ve çözüm önerileri geliştirmesine karar verildi.²²⁰ Takip eden yıllarda *ad hoc* komisyon, pek çok toplantı yaptı, ancak soruna kalıcı bir çözüm üretmedi.

---

²¹⁸ Touval, **op. cit.**, s. 105-107, Patricia Berko Wild, “The Organization of African Unity and the Algerian-Moroccan Border Conflict: A Study of New Machinery for Peacekeeping and for the Peaceful Settlement of Disputes Among African States,” **International Organization**, Vol.20, No.1(1966), s. 19-23.

²¹⁹ Meyer, **op. cit.**, s. 354.

²²⁰ Organization of African Unity, Resolutions of the First Extra-ordinary Session of the Council of the Ministers, 15–18 November 1963, CM/Res. 1, <http://www.au.int/en/sites/default/files/COUNCIL_EN_15_18_NOVEMBER_1963_COUNCIL_MINISTERS_FIRST_EXTRA_ORDINARY_SESSION.pdf>, (Erişim tarihi 02.02.2013).

Etiyopya ve Mali devlet başkanlarının şahsi girişimleri sonucu Cezayir ve Fas, tartışmalı bölgede ortak bir maden şirketinin mineral kaynaklarını işletmesi üzerinde uzlaştı ve sorunu ikili düzeyde çözüme kavuşturdu.

ABÖ, ikinci on yılında hem sınırların belirsizliği hem de self-determinasyon ilkesinin kullanımı ile bağlantılı en büyük krizini, Batı Sahra'da yaşadı. Eski kuzeydoğu komşusu Fas ile güneydoğu komşusu Moritanya, İspanyol Sahrası olarak adlandırılan Batı Sahra'yı, İspanyolların burayı terk etmelerinin ardından paylaşmaya çalıştılar. Bu ortamda Batı Sahra, 27 Şubat 1976'da bağımsızlığını ilan etti. ABÖ ise, BM Genel Kurulu'nun Batı Sahra'da self-determinasyon hakkının kullanımı için yaptığı tavsiyenin dışında bir tutum takınmadı ve Batı Sahra'nın, Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti (SDAR- Sahrawi Democratic Arab Republic) adıyla yaptığı bağımsızlık ilanını onayladı.²²¹ 1976–1983 yılları arasında Fas ve Batı Sahra arasında çatışmalar artarken 1984 yılında 26 Afrika ülkesi, SDAR'ı tanıdı ve ABÖ'ye üye olması tavsiyesinde bulundu.²²² ABÖ Genel Sekreteri, Şart'ın 28. maddesi uyarınca Batı Sahra'nın üyeliğini onayladı. Bu karar üzerine Fas, örgütten çekildi; Batı Sahra ise, tüm Afrika devletleri tarafından tanınan bir uluslararası hukuk kişiliği kazanamadı.²²³

Batı Sahra sorunu, ABÖ'nün zayıflığını ortaya koyan bir gelişme oldu. Sınırların değişmezliğini savunan, sömürgeciliğin her türlüsüne karşı çıkarak

---

²²¹ William I. Zartman, **Ripe for Resolution: Conflict and Intervention in Africa**, New York, Oxford University Press, 1989, s. 4.

²²² Abegunrin, **op. cit.**, s. 149.

²²³ SDAR'ı tanıyan 38 Afrika devletinden 13'ü çeşitli gerekçelerle tanıma beyanlarını geri çekmiş veya dondurmıştır. 2013 yılı itibarıyla SDAR'ı tanıyan Afrika devletleri: Cezayir, Angola, Mozambik, Ruanda, Tanzanya, Etiyopya, Cape Verde, Gana, Uganda, Lesotho, Zambiya, Sierra Leone, Libya, Botswana, Zimbabve, Çad, Mali, Mauritius, Nijerya, Moritanya, Liberya, Namibya, Malavi, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Güney Sudan'dır.

Afrika’da self-determinasyon ilkesinin kullanımını destekleyen, üyeler arasında yaşanan sorunların barışçı yollardan çözülmesini amaçlayan ABÖ, bu sorunda üç amacında da başarısız oldu. ABÖ, bir yandan önüne koyduğu hedefleri gerçekleştirerek etkinliğini arttırmak isterken diğer yandan da BM ile gelecekte yapacağı işbirliğini tehlikeye atmak istemedi. ABÖ’nün inisiyatif alamaması nedeniyle çözülemeyen bu sorun nedeniyle Fas’ın üyelikten ayrılması, Afrika’da bütünleşme hedefinin önünde önemli bir engel teşkil etti.

Soğuk Savaş’ın sona ermesi, Afrika’da barış ve güvenliği koruyacak etkin bir mekanizma oluşturulması çabalarına hız verdi. İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi ve neo-liberalizmin hâkim sistem haline gelmesi, Afrika’da bir paradoks yarattı. Bir yandan demokratik rejim talebi, Afrika’da çatışmalarının şiddetini arttırırken, diğer yandan kıtanın stratejik önemini yitirmesi uluslararası toplumun Afrika ilgisini yitirmesine neden oldu.²²⁴ Bu ortamda Çatışmaların Önlenmesi, Yönetimi ve Çözümü Mekanizması, 1993 yılında Kahire’de toplanan Zirve’de oluşturuldu. Temel amaç, çatışmaları çıkmadan engelleyecek, engellenemeyen çatışmalara ise etkin bir şekilde müdahale edebilecek bir sistem oluşturmaktır. Söz konusu sistem, örgütün Afrika Birliği’ne dönüşmesiyle birlikte tadil edildi ve etkin hale getirilmeye çalışıldı.

3. Ekonomik Kalkınma Sorunları

Afrika’da siyasal bağımsızlığa ilişkin sorunların kısmen çözüldüğü 1980’li yıllar, ekonomik kalkınmaya ilişkin sorunların gün yüzüne çıktığı bir dönem oldu. Bu tarihe gelindiğinde, Afrika ekonomilerinin neredeyse tamamı tek kaynağın

---

²²⁴ Funmi Olanisakin, “African ‘Homemade’ Peacekeeping Initiatives,” **Armed Forces and Society**, Vol.23, No.3(1997), s. 350.

ihracına dayalı ekonomilerdi ve bu ihracattan elde edilen gelir, hem eski sömürgecilerle sürdürülen neo-kolonyal bağlardan kaynaklanan adaletsiz ticaret hem de Afrika’da rejimlerin yozlaşması nedeniyle, kalkınmaya aktarılamıyordu.

Bu soruna işaret eden Afrikalı liderler, 1980 yılında Lagos’ta ABÖ Zirvesi’nde bir araya geldiler. Zirvede, Afrika’da dış ekonomik bağımlılığı ortadan kaldıracak ve Afrika’nın kendi kaynaklarına dayanarak kalkınmasını sağlayacak bir strateji geliştirildi ve “Afrika’da Ekonomik Kalkınma İçin Lagos Eylem Planı” (LPA-Lagos Plan of Action for the Economic Development of Africa) adlı belge kabul edildi. Afrika’daki ekonomik görünümün ayrıntılı bir tablosunu çıkaran LPA’ya göre, sömürgecilik döneminde zalimane sömürünün mağduru olan Afrika kıtasında bu sömürü, son yirmi yıldır neo-kolonyal bağlar yoluyla sürdürülüyor ve bu durum Afrika’nın kalkınmasının önündeki en büyük engeli teşkil ediyordu.²²⁵ Bu tarihsel adaletsizliği ortadan kaldırmak için belirlenen strateji, “kolektif *self-reliance* (kolektif kendine yetme)” ilkesine dayandırıldı. Buna göre, kıtasal ve bölgesel ekonomik bütünleşmeye ve endüstrileşmeye hız verilecek ve yüzyıl sona ermeden Afrika Ortak Pazarı’nı hayata geçirebilmek için bir Afrika Ekonomik Topluluğu kurulacaktı.²²⁶

Bu kalkınma stratejisiyle amaçlanan, ekonomik bağımlılığı ortadan kaldırmak ve dünyanın ekonomik süper güçleriyle pazarlık kabiliyetini kolektif olarak arttırmaktı. Nkrumah’ın yeni sömürgeciliğe ilişkin görüşlerine geri dönüşe, ekonomik süpergüçlerin cevabı hızlı geldi. 1981 yılında Dünya Bankası tarafından

---

²²⁵ Organization of African Unity, Lagos Plan of Action for the Economic Development of Africa, July 1980, s. 5, md.6.

²²⁶ **Ibid.**, s. 98–99.

yayımlanan “Sahra-altı Afrika’da Hızlandırılmış Kalkınma: Eylem Planı” başlıklı rapor, LPA ile belirlenen stratejinin dezavantajlarından dem vurarak, ekonomik reformlara ve özel sektörün gelişmesine önem verilmesini salık verdi. Raporla belirlenen ve yapısal uyum programları olarak anılan stratejiye göre, ulusal ekonomilerde hükümetin rolünü azaltan piyasa ekonomisine geçişin sağlanması için, yabancı güçler Afrika ekonomilerine yardım yapmaya çağrıldı. Böylece Afrika, yabancı ekonomik güçlerle yeni bir borç/yardım bağımlılığı ilişkisine girdi.

İdeolojik Pan-Afrikanizm döneminde, ABÖ’nün siyasi ve diplomatik ama daha ziyade ekonomik alanda işlevsel işbirliğinin sağlanması için çalıştığı görülüyor. Bu işlevselci işbirliği kendini ilk elde egemenliğe saygı ve içişlere müdahale etmeme şekline gösterdi, bunun dışında kalan alanlarda siyasi, ekonomik ve kültürel vs. politikaları uyumlaştırma eğilimi görüldü. Ancak içişlerine karışmama ilkesi, ABÖ’nün aktif politika izlemesini engelledi. Örgütün nihai hedefi, etnik ve ulusal farklılıkların üstünde bir birlik anlayışı içinde Afrika’da işlevselci işbirliğini desteklemek için ortak kararlılığı güçlendirmektir.²²⁷ Bu hedefle vurgulanmak istenen, Mitrany’nin işaret ettiği gibi, “işleyen barış sistemi” kurmaktır. Şart’ta ifade edilen, Afrika’da barış ve güvenliğin korunması, Afrika devletlerinin birleşmesi yoluyla halkın refahının sağlanması ve Afrika devletleri arasında ortak kurumların kurulması yoluyla bağların kuvvetlendirilmesi gereklilikleri bu sistemin temelini teşkil etti. Bu gereklilikler, hem bütünleşmenin teorize edilmesini sağlayan temel varsayımlardı hem de Afrika devletlerinin içine doğdukları uluslararası sistemde karşılaştıkları sorunlarla ilgili pratik kaygılara işaret ediyorlardı. Ortak sömürgecilik

---

²²⁷ G. Aforika Nweke, “The Organization of African Unity and Intra-African Functionalism,” **ANNALS of the American Academy of Political and Social Science**, Vol.489, International Affairs in Africa Special Issue(1987), s. 138.

mirası da bu işlevsel işbirliğine uygun bir zemin hazırladı. Sömürgeciliğin fiilen ortadan kalkmaya başladığı, ancak etkilerinin ekonomik alanda daha fazla hissedildiği dönemde, “kolektif kendine yetme (*self-reliance*)” ilkesi temelinde işlevsel işbirliğinin ekonomik alanda öne çıkarılması gerekliliği doğdu. Ancak gerek ABÖ’nün inisiyatif almadaki isteksizliği gerekse ortaya çıkmaya başlayan yeni dünya düzeninden kaynaklanan konjonktürel nedenler, Afrikalı liderleri kıtasal birlik için yeni arayışlara yönlendirdi ve 1990 yılından itibaren Afrika’da bütünleşme sorunu yeni bir döneme girdi.

B. 1990 SONRASI DÖNEM: EKONOMİK PAN-AFRİKANİZM

1990’lı yıllar Afrika için “Afro-kötümserlik” yılları olarak anılır. Bu dönem, Afrika’da ve dünyada sömürgecilikle mücadele ruhunun artık söndüğü, Afrika’nın adının iç savaşlar, anti-demokratik rejimler, kalkınma sorunları ve ağır dış borç yükleriyle anıldığı bir dönemdi. Uluslararası ortam da afro-kötümserliği körükler nitelikteydi. SSCB’nin dağılmasıyla ABD’nin Soğuk Savaş’tan galip çıkması, neo-liberal düzenin tüm dünyaya hâkim olması anlamına geliyordu. Oysa Afrika, bu dönemde neo-liberal düzenin demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim gibi temel normlarından yoksundu. SSCB’nin dağılması, dolayısıyla iki kutuplu sistemin yıkılması, Afrika’nın Soğuk Savaş döneminde sahip olduğu kısmi pazarlık şansını da ortadan kaldırdı, yani Afrika bu dönemde bir anlamda hazırlıksız yakalandı.

1990 yılında ABÖ, “Afrika’daki Siyasal ve Ekonomik Durum, Dünyada Meydana Gelen Köklü Değişiklikler ve Afrika İçin Sonuçları Hakkında Bildiri: Bir Afrika Yanıtı İçin Öneriler” (Declaration on the Political and Economic Situation in

Africa and the Fundamental Changes Taking Place in the World and the Implications for Africa: Proposals for an African Response) adlı belgeyi yayımladı. Afrika'ya küreselleşmenin tehditlerine karşı hazırlamak amacıyla kaleme alınan bu belge, yeni dünya düzeninin Afrika için fayda ve zararlarını ortaya koydu.²²⁸ Buna göre, yeni dünya düzeninde Afrika'nın çıkar ve güvenliğini mevcut kurumlarıyla koruyamayacağı belliydi ve hedef uluslararası pazarlıkta ve küresel ekonomide Afrika'nın hak ettiği rolü oynamasını sağlayacak koşulları oluşturmaktı. Afrika kendi siyasi ve ekonomik kaderini eline almak, büyüme ve kalkınma stratejileri üstünde kendisi söz sahibi olmak istiyordu. Müdahale etmeme geleneğine sahip, dayanışma ruhunu sömürgeciliğin varlığına dayandıran ABÖ'nün Afrika'nın bu ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği açıktı, üstelik bu dönemde bütünleşmenin ekonomi alanında derinleşmesi ihtiyacı söz konusuydu. Afrika'nın uluslararası alanda hak ettiği yeri alması ancak ekonomik pazarlık şansını arttırmasına bağlıydı. Bu nedenle bu dönemde bütünleşmenin özellikle ekonomi alanda derinleştirilmesi amacı ön plana alındı. Afrika Ekonomik Topluluğu'nun (AEC-African Economic Community) kurulmasıyla başlayan bu süreç, ABÖ'nün AfB'ye dönüşmesi ile sonuçlandı.

1. Ekonomik Bütünleşme Çabaları: AEC'nin Kuruluşu

Bu ortamda Afrika bütünleşmesinde yeni dönem, AEC'ni kurulmasıyla açıldı. LPA ile planlanan kolektif kendine yetme temelinde ve kıtasal düzeyde kalkınmayı hızlandırma amacıyla AEC, 49 devlet tarafından imzalanan Abuja Anlaşması ile 1991 yılında kuruldu. Amaç, aşamalı olarak tüm Afrika ekonomilerinin bütünleşmesiydi ve AEC, bu düzeyde bir ekonomik bütünleşmenin ihtiyaç duyduğu

---

²²⁸ Wafula Okumu, "The African Union: Pitfalls and Prospects for Uniting Africa," *Journal of International Affairs*, Vol. 62, No.2(2009), s. 95.

güçlü kurumsal yapıyı sağlamak amacıyla formüle edildi. Ulaştırma, haberleşme, endüstri, tarım, enerji, eğitim, bilim ve teknoloji, ticaret ve finans gibi belli sektörlerde bütünleşme için 30–39 yıllık bir dönem öngörüldü.²²⁹ Bu 40 yıllık dönem, altı aşamaya ayrıldı. İlk beş yıllık dönemde mevcut bölgesel ekonomik örgütler güçlendirilecek ve gerekli bölgelerde yenileri kurulacaktı.²³⁰ Sekiz yılda tamamlanması planlanan ikinci aşamada, gümrük tarifeleri sabitlenecek, ticaretin önündeki engeller kaldırılacak, bölgesel örgütlerin sektörel bütünleşmesi ve uyumu sağlanacak ve üçüncü ülkelere uygulanacak gümrük tarifeleri tekleştirilecekti. On yıllık üçüncü aşamada, serbest ticaret bölgesi oluşturularak ticaret engelleri kaldırılacak ve ortak gümrük tarifesine geçilecekti. Dördüncü aşamada, iki yıl içerisinde Afrika Gümrük Birliği kurulacaktı. Beşinci aşama, Afrika Ortak Pazarı'nın kurulacağı dört yıllık bir dönemi kapsıyordu. Bunun için Afrika Merkez Bankası'nın kurulması ve ortak para birimine geçiş öngörülüyordu. Beş yıllık son aşamada ise, malların, insanların, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanması için Afrika Ortak Pazarı'nın konsolidasyonu sağlanacak ve tüm Afrika ekonomilerini bütünleştiren tek bir iç piyasa kurulacaktı.²³¹

AEC ile başlayan bu dönem, siyasal bütünleşmenin bir yana bırakılarak, ekonomik bütünleşmenin gündeme alındığı bir dönem oldu. Afrika'nın

---

²²⁹Rene N'Guettia Kouassi, "The Itinary of the African Integration Process: An Overview of the Historical Landmarks," **African Integration Review**, Vol. 1, No.2(2007), s. 5.

²³⁰ AEC çatısı altında ekonomik bütünleşmeyi sağlamak için faaliyet gösteren bölgesel ekonomik örgütler şunlardı: Batı Afrika Ekonomi Topluluğu (ECOWAS), Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Orta Afrika Ekonomi Topluluğu (CEEAC), Arap-Mağrip Birliği (AMU), Kalkınma İçin Hükümetlerarası Otorite (IGAD), Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), Sahel Devletleri Topluluğu (CEN-SAD), Doğu Afrika Topluluğu (EAC).

²³¹ Kouassi, **op. cit.**, s. 6-7.

az gelişmişliği, büyük güçlerin kıtada ekonomik bağlar üzerinden yürütmekte olduğu neo-kolonyal ilişki biçimine bağlandı ve bu bağların koparılmasının yolu, Afrika'nın dayanışma içinde kendi kaynaklarına güvenmesi olarak görüldü. Dolayısıyla Kuzey'in çıkarlarına karşı bir ekonomik savaş ilanı söz konusuydu, bu anlamda siyasal bütünleşme aşağı yukarı on yıl kadar rafa kaldırılmıştı. Ancak Abuja Anlaşması'nda öngörülen aşamalarda başarı kaydedilememesi, temelde politikaların uyumlulaştırılması gerekliliğini gözler önüne serdi. Bunun için, bir şemsiye örgüt olan ABÖ'nün yeni dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek, etkin politikalar yürütebilecek, üyelerini etkileme ve yönlendirme yetisine sahip bir örgüte evrilmesi gerekliliği ortaya çıktı

2. Sirte Deklarasyonu, Lomé Zirvesi ve Afrika Birliği'nin Kuruluşu

Afrika'nın hem kıta içerisinde hem de uluslararası alanda karşılaştığı sorunlar neticesinde, değişen dünyaya uyum sağlamak amacıyla, ABÖ Şartı'nın tadil edilmesi ilk kez 1979 yılında gündeme geldi. Bu amaç için kurulan Şartın Gözden Geçirilmesi Komisyonu sayısız toplantı yaptı, ancak Şart'ın özünü değiştiren önemli değişiklikler yapılmadı. Değişiklikler, daha çok çatışmaların çözümü mekanizmasını değiştiren Kahire Deklarasyonu gibi, zirvelerde alınan *ad hoc* kararlar ve açıklamalarla yapıldı.²³² Diğer yandan esas olarak 1990'lı yılların başında ekonomik bütünleşmenin gündeme alınması, ABÖ'nün geri plana atılmasına neden oldu.

Bu dönüşüm sürecini başlatan ve hızlandırılması konusunda diğer Afrikalı liderleri ikna eden Kaddafi oldu. 1997'den beri Afrika'da birliği güçlendirme

---

²³² Susane Waiyego Mwangi, "From the OAU to AU: The Experience, Promise and Expectations," **The African Union and New Strategies for Development in Africa**, Said Adejumo ve Adebayo Olukoshi (ed.), New York, Cambria Press, 2009, s. 47.

amacında olan Kaddafi, bu dönemde Arap devletlerinden beklediği desteği bulamadı. Arap Ligi, Lockerbie bombalamasının²³³ Libya'ya ardından uygulanan yaptırımlara sessiz kalınca Kaddafi, yüzünü yeniden Afrika'ya döndü. Libya'nın, nüfusunun çoğunluğunu Araplar oluştursa da, siyasi ve coğrafi açıdan bir Afrika ülkesi olduğunu dile getirmeye başlayan Kaddafi, bu söylemi Afrika'da birlik için verilen mücadeleyi yeniden canlandırma çabalarını desteklemek amacıyla kullandı.²³⁴ Afrika devletlerinin Kaddafi'nin bu arayışına cevap vermeleri onu cesaretlendirdi. Zira 1998'de Burkina Faso'da toplanan ABÖ Zirvesi'nde, Lockerbie bombalaması nedeniyle BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya uyguladığı yaptırımları kaldırması çağrısı yapıldı.²³⁵ Afrika'da dayanışma ruhunun yeniden canlanması açısından tarihi bir olay olarak anılan bu zirve, Kaddafi'ye Nkrumah'ın Afrika Birleşik Devletleri'ni kurma düşüncesini yeniden canlandırma konusunda cesaret verdi.

12–14 Temmuz 1999'da Cezayir'de yapılan 14. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Kaddafi, olağanüstü bir zirve toplanmasını ve ABÖ'nün geleceğinin tartışılmasını teklif etti. Zirve'nin karar metninde, ABÖ'yü dünyada

---

²³³ Lockerbie olayı, 21 Aralık 1988'de Pan-Amerikan Havayolları'na ait bir yolcu uçağının İskoçya'nın Lockerbie kasabası üzerinde düşmesi ve 270 kişinin yaşamını yitirmesi ile sonuçlanan olaydır. Uçağın düşme sebebi, Libya asıllı Abdelbaset El Megrahi'nin uçağa bomba yerleştirmesi olarak açıklandı. Libya ise, olayın sorumluluğunu üstlenmeyerek sanığı yargılanması için teslim etmedi. BM Güvenlik Konseyi'nin 748 sayılı kararla Libya'ya uyguladığı silah ambargosu 2003 yılında 1506 sayılı kararla kaldırıldı ve Libya Devlet Başkanı Kaddafi, ölenlerin ailelerine toplamda 2.700.000.000 Dolar tazminat ödedi. Megrahi ise, 2001'de Hollanda'da özel bir mahkemede mahkûm edildi, ancak kanser teşhisi koyulduktan sonra 2009 yılında serbest bırakıldı.

²³⁴ Khamis, **op. cit.**, s. 71.

²³⁵ Organization of African Unity, Decisions of the Thirty-Four Ordinary Session of the Assembly of Heads of State and Government, 8–10 June 1998, AHG/Dec.127 (XXXIV),

<http://www.au.int/en/sites/default/files//tmp/ASSEMBLY_EN_8_JUNE_1998_ASSEMBLY_HEADS_STATE_GOVERNMENT_THIRTY_FOURTH_ORDINARY_SESSION.pdf>, (Erişim tarihi 14.01.2013).

meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmelerle baş edebilmesi konusunda daha etkin kılmanın yol ve araçlarını tartışmak, Afrika'yı küreselleşmenin tehditleri karşısında kendi siyasi, sosyal ve ekonomik potansiyellerini korumak amacıyla en kısa zamanda olağanüstü zirvenin toplanması gerektiği ifade edildi.²³⁶

Libya'nın dışında ABÖ'nün dönüşümünü bir başka açıdan destekleyen ülke, Güney Afrika Cumhuriyeti'di. Afrika Birliği fikri, 1994'te iktidara gelen Afrika Ulusal Konseyi'nin (ANC-African National Congress), Afrika'nın imajının, doğrudan yabancı yatırımların ilgisini çekecek şekilde düzeltilmesi ve Güney Afrika'yı küresel bir ticaret devleti ve Afrika'nın en büyük ekonomik gücü yapma çabalarının temelini oluşturdu. Güney Afrika'nın ulusal kurtuluş lideri olarak anılan Nelson Mandela, iktidara gelir gelmez Güney Afrika'nın dış politikasının liberal uluslararasılık ilkeleri ışığında yürütüleceğinin sinyalini vermişti.²³⁷ Mandela, 1996 yılında yaptığı konuşmada, hükümet politikalarının büyüme, istihdam ve yeniden dağıtım temelinde neoliberal bir strateji ile doğrudan yabancı yatırımların ilgisini çekecek şekilde yürütüleceğini söyledi.²³⁸ Bu amaç için de insan hakları, demokrasi ve iyi yönetişimin geliştirilmesi Afrika'ya yönelik dış politikanın temelini oluşturdu. Bu durum, ANC'ye *apartheid* rejimine karşı mücadelede destek veren ancak şimdi kendi yönetimleri ANC tarafından hedef alınan Afrikalı diktatörlerin tepkisini çekti.

---

²³⁶ Organization of African Unity, Decision on the Convening of an Extraordinary Session of the OAU Assembly of Heads of State and Government, 12–14 July 1999, AHG/Dec.140(XXXV), <http://www.au.int/en/sites/default/files//tmp/ASSEMBLY_EN_12_JULY_1999_ASSEMBLY_HEADS_STATE_GOVERNMENT_THIRTY_FIFTH_ORDINARY_SESSION_OAU.pdf>, (Erişim tarihi 02.02.2013).

²³⁷ Abegunrin, *op. cit.*, s. 153.

²³⁸ *Idem.*

1999 yılında Thbao Mbeki iktidara geldiğinde ANC, Afrika’da demokratik olmayan rejimlerle dahi ilişkilerin sürdürülmesini destekleyen popülistler; neoliberal ilkelerin savunuculuğunu yapan uluslararasılar ve dış politikanın ahlaki ya da ideolojik değerlerden ziyade ulusal çıkarıya göre belirlenmesini isteyen pragmatistler arasında üçe bölünmüştü. Mbeki, liberal doktrine karşı çıkan tüm muhalefeti bastırmak istedi ve dış politikasının önceliği, yabancı yatırımların odağı olabilmek için Afrika’da demokrasinin desteklenmesi oldu. “Afrika Rönesansı” olarak anılan bu vizyon, barışın desteklenmesi, refahın sağlanması, demokrasinin güçlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması ve iyi yönetim gibi neoliberal ilkeleri içeren bütünsel bir vizyondur. Bu amaç için Mbeki, Cezayir Zirvesi’nde “Diktatörler Kulübü” olarak anılan ABÖ’nün yeniden organizasyonunu destekledi. Onun önceliği, güçlü ve demokratik kurumlarla ABÖ’nün yeniden organizasyonu, demokratik olmayan yollarla iktidara gelen hükümetlerin bu yeni oluşumdan dışlanması ve askeri rejimlerin demokratik sisteme geçmeleri için desteklenmesiydi.²³⁹ Böylece Afrika’nın küresel ekonomiye eklemlenmesinin yolunu açmak ve bu yolun başlangıç noktasının Güney Afrika olmasını sağlamak istiyordu. Dolayısıyla Mbeki’nin yaklaşımı, Kaddafi’nin uluslararası alanda kendisine destek zemini yaratma çabasından farklı olarak, Afrika’nın yeni dünyadaki konumu ve kimliğinin yeniden tanımlanması ile ilgiliydi. Bu anlamda Pan-Afrikanizmin bilinen değerlerinden ziyade neofonksiyonalist yaklaşımın varsayımlarından hareket ediyordu.

Kaddafi ve Mbeki’de vücut bulan bu iki yaklaşım etrafında gruplaşan Afrika devletleri, ABÖ’nün geleceğini tartışmak üzere 8–9 Eylül 1999’da Sirte’de bir araya

---

²³⁹ **Ibid.**, s. 154.

geldi. Bu noktada sorulması gereken soru, Kaddafi'nin Afrika Birleşik Devletleri fikrine tamamen karşı olan Mbeki ve yandaşlarının, Libya liderlerinin olağanüstü zirve teklifini neden kabul etmiş olduklarıdır. Özellikle Nijerya'nın desteğini arkasına alan Mbeki, Kaddafi'nin teklifinin, Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde kabul edilmesine engel olabilirdi. Belli ki Mbeki, bu zirveyi ABÖ'yü kendi istediği biçimde dönüştürmek için bir fırsat olarak gördü ve 1963 deneyiminde yaşanan keskin gruplaşmadan kaçınmak istedi.

Kaddafi Zirve'ye Afrika Birleşik Devletleri'nin kurulmasına yönelik 28 maddelik bir taslakla katıldı. Kaddafi'nin taslağı, Nkrumah'ın 1963 yılında savunduğu federal bir Afrika Birleşik Devletleri'nin kurulmasına yönelik taslağı ile benzer şekilde, tek bir Afrika vatandaşlığı altında tüm devletlerin birleşmesini ve dış politika, savunma ve ekonomi politikalarının kıtasal bir hükümet tarafından yürütülmesini öngörüyordu. Kaddafi, Nkrumah'tan farklı olarak, bu üç alanla ilgili yargısal mekanizmanın da kıtasal düzeyde örgütlenmesini savunuyordu. Bunların dışında kalan alanlarda, devletler iç işlerinin düzenlenmesinde serbest olacak ve kıtasal hükümetin bu düzenlemelere müdahale hakkı bulunmayacaktı.²⁴⁰ Kaddafi, yapısal olarak Afrika Birleşik Devletleri'nin üç temel organı olmasını öngörüyordu. Buna göre, bir parlamento işlevi görecek olan Afrika Kongresi, dış politikayı hazırlamak, bütçeyi onaylamak, vergileri belirlemek, af ilan etmek, savaş, savunma ve silahlı kuvvetleri düzenlemek, yeni üyeleri kabul etmek ve uluslararası anlaşmaları onaylamakla yükümlü olacaktı. Bir başkan ve başkan yardımcısı altında örgütlenecek olan yürütme organı, temelde dış politikanın yürütülmesinden sorumluydu. Hakemler heyetinden oluşacak yargı organı ise, Afrika Kongresi

---

²⁴⁰ Khamis, **op. cit.**, s. 78-79.

tarafından belirlenen politikaların, yürütme organı tarafından hayata geçirilmesini denetleme yetkisine sahipti. Dolayısıyla Kaddafi'nin sunduğu teklif, tüm Afrika'nın merkez devlet ve çevre devletler olarak yeniden örgütlenmesini öngören federal bir yapıya işaret ediyordu. Merkez devleti, yani federal birimi kendisinin domine edeceği bir örgütlenmeyi planlıyordu. Araplardan umduğunu bulamayan Kaddafi'nin yüzünü yeniden siyah Afrika'ya döndüğü bu dönemde, bu örgütlenme hem uluslararası destek bulmasını kolaylaştıracak hem de ambargolar neticesinde yaşadığı ekonomik tıkanmayı aşma yolu sağlayacaktı.

Zirve'de Kaddafi'nin Afrika Birleşik Devletleri düşüncesine özünde bir itiraz gelmemesi dikkat çekicidir. Mbeki'nin varlığında temsil bulan şüpheciler için düşünce iyi olsa da sorun teşkil eden zamanlamaydı. Onlara göre, kıtada bitmeyen çatışma ve istikrarsızlıklar, düşük düzeyde ekonomik bütünleşme, yetersiz yönetim organizasyonu böyle yüksek düzeyde bir bütünleşmeyi imkânsız kılıyordu. Bu tutum, Mbeki'nin kıtayı yeniden bir fikirsel bölünmeye sürüklemeyen amaçlarına ulaşma çabasının bir sonucuydu. Sonuç olarak Zirve'de, henüz Afrika Birleşik Devletleri'nin kurulması için uygun ortam oluşmadığı, ancak hedeflerine ulaşmada yetersiz kalan ABÖ'nün AfB'ye dönüşmesi gerektiği kabul gördü. Buna göre, ABÖ'nün ve AEC'nin temel amaçlarına bağlı kalarak AfB'nin kurulmasına, Abuja Anlaşması'nın uygulama süresinin kısaltılmasına ve bu kararların bir an önce hayata geçirilmesi için Bakanlar Konseyi'nin gereken düzenlemeleri yapmasına karar verildi.²⁴¹

Kaddafi, Sirte Deklarasyonu'nu kendi zaferi ilan etmiş olsa da aslında zafer Mbeki'nindi. Sirte ile başlayan süreç, ABÖ'nün Afrika'nın neoliberal dünyaya

---

²⁴¹ Organization of African Unity, "Fourth Extraordinary Session of the Assembly of Heads of State and Government," 8–9 September 1999, EAHG/Draft/Decl. (IV) Rev.1.

eklemlenmesini sağlayacak, ekonomik bütünleşmenin siyasi bütünleşmeyi önceleyeceği bir örgüte dönüşmesi süreciydi.

Bakanlar Konseyi, Zirve'nin hemen ardından kararların uygulanması amacıyla Birimlerarası Görev Gücü'nü (ITF-Interdepartmental Task Force) oluşturdu. Bir yol haritası çizmek ve AfB'nin kurucu anlaşmasını ve yasal çerçevesini hazırlamakla görevli olan ITF'nin önünde cevap bekleyen ilk soru, AfB ile AEC arasındaki ilişkinin ne olacağıydı. Üç olasılık söz konusuydu: ABÖ ve AEC'nin AfB adıyla füzyonu, ABÖ'nün AfB'ye dönüşmesi ancak AEC'nin ayrı bir örgüt olarak korunması ve son olarak ABÖ'nün bir çerçeve örgüt olarak korunması ve AfB ile AEC'nin bu yapının siyasi ve ekonomik sütununu oluşturması.²⁴² Üçüncü seçenek üstünde duran ITF'nin hazırladığı taslak ve diğer seçenekler, 17–21 Nisan 2000 ve 27–29 Mayıs 2000'de düzenlenen parlamenterler ve uzmanlar toplantılarında ele alındı. Sirte'de yaşanması beklenen ayrışma, bu toplantılarda gün yüzüne çıktı. Libya, Sirte'de sunduğu taslağın gündeme getirilmesini talep etti. Diğer liderler, ABÖ, AEC ve AfB arasındaki ilişkinin ne olacağı konusunda farklı görüşler sundu.²⁴³ Her iki toplantının sonuç raporlarında belli başlı sorunlar ortaya kondu. Buna göre, Sirte Deklarasyonu, AfB'nin kurulması gerektiği konusunda son derece açıktı, ancak açıklığa kavuşturulmayan nokta, nasıl bir yapı üzerine kurulacağıydı. İkinci toplantının ardından, her üç örgütün de korunduğu bir düzenlemeden vazgeçildi ve AfB'nin hem siyasi hem de ekonomik bütünleşmeyi içinde barındıran

---

²⁴² Khamis, **op. cit.**, s. 85.

²⁴³ Bu görüşler, ABÖ ve AEC'nin AfB çatısı altında birleştirilmesi, ABÖ'nün çerçeve örgüt olarak korunması ve kurulacak AfB ile AEC'nin bu çerçeve içinde faaliyet göstermesi ve ABÖ'nün AfB'ye dönüşmesi ancak AEC'nin ayrı bir örgüt olarak korunmasıdır. Bkz. Khamis, **op. cit.**, s. 83-85.

bir örgütlenme olarak formüle edilmesi karara bağlandı.²⁴⁴ Bu formülasyonun sağlıklı işleyebilmesi için makul bir geçiş döneminin belirlenmesi gerektiğine karar verildi. Kurulacak yeni örgütün organlarının geçiş dönemini kolaylaştıracak, dolayısıyla herhangi bir yetki ve kural çatışmasına imkân vermeyecek şekilde düzenlenmesi gerekiyordu. Bu şartlar altında, bir yıl olarak kararlaştırılan geçiş dönemi süresince, ABÖ ve AEC'nin kurucu anlaşmaları yürürlükte kalacaktı. Bu kararlar doğrultusunda, 4–8 Temmuz 2000'de Lomé'de toplanacak olağan zirveye kadar, kurucu anlaşmanın nihai taslağını hazırlamak üzere Mali başkanlığında bir çalışma grubu oluşturuldu.²⁴⁵

Parlamenteerler ve uzmanlar toplantılarının hemen ardından 31 Mayıs–2 Haziran 2000'de Trablus'ta Bakanlar Toplantısı düzenlendi. Parlamenteerler ve uzmanlar toplantısının raporlarını değerlendirmek üzere tertiplenen ve devlet başkanlarının da katıldığı bu toplantıda, ABÖ'nün artık misyonunu tamamladığı ve gerek kıta içerisinde gerekse uluslararası alanda yaşanan gelişmelerin AfB'nin kurulmasını gerekli kıldığı genel kabul gördü. Bu genel kabule en büyük karşı çıkışı, Mali Devlet Başkanı Alpha Omar Konaré yaptı. Konaré, yeni bir örgüt kurulmasına gerek olmadığını, ABÖ ve AEC'nin mevcut kural ve organlarıyla birleştirilerek siyasi ve ekonomik boyutu olan tek bir örgüt haline gelmesinin yeterli olacağını söyledi.²⁴⁶ Kaddafi'nin Afrika Birleşik Devleti fikrinin destekçisi olan, dolayısıyla

---

²⁴⁴ Biswaro, **op. cit.**, s. 82.

²⁴⁵ Çalışma Grubunun diğer üyeleri; Libya, Lesotho, Gana, Uganda, Kongo Cumhuriyeti, Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti, Nijerya, Çad, Ekvator Ginesi, Gabon, Mozambik, Güney Afrika Cumhuriyeti, Gambiya, Mauritius, Togo, Tanzania, Zambia, Tunus, Sudan ve Etiyopya'dır.

²⁴⁶ Biswaro, **op. cit.**, s. 79'dan Konaré, CM/2162(LXXII), s.10.

AfB'nin kurulmasının bu süreci yavaşlatacağını düşünen Konaré'nin bu önerisi, Kaddafi'den başka yandaş bulmadı.

4–8 Temmuz 2000'de Lomé'de düzenlenen 72. Olağan Bakanlar Konseyi Zirvesi'nde kabul edilen AfB'nin kurucu anlaşma taslağı, 10–12 Temmuz'da düzenlenen 36. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde imzaya açıldı.²⁴⁷ Zirvede madde madde incelenen kurucu anlaşmaya tek itiraz, Tanzanya'dan geldi. Tanzanya, örgüte iç işlere müdahale hakkı veren maddede değişiklik önerdi. Tanzanya'nın müdahaleyi gerektirecek durumların tek tek sayılıp tüketilmesi önündeki talebi olumlu karşılandı ve söz konusu maddede gerekli değişiklik yapıldı. Zirve sonunda 27 devlet anlaşmaya imza koydu, anlaşmanın yürürlüğe girmesi için gerekli onay sayısı olan ve ABÖ üyelerinin üçte ikisine tekabül eden 36 onaya, 2001 yılında ulaşıldı ve anlaşma yürürlüğe girdi.

Geçiş döneminde, 1963'te yaşanan keskin gruplaşma yaşanmadı. Bu dönemde uluslararası alanda meydana gelen köklü değişiklikler, özellikle yapısal uyum programlarının ardından yaşanan ekonomik çöküş ile başlayan Afro-kötümserlik dönemi, tüm devletleri küresel ekonomiye tam anlamıyla eklemlenme ihtiyacına soktu. Bu şartlar altında, iç siyasete aktarılın ya da aktarılmasın, yeni dünya düzeninin kurum ve kurallarına dayanan bir örgütü acilen kurma ihtiyacı konusunda herkes hemfikirdi. Bu sürecin lokomotifleri de küresel ekonomiyle en çok

---

²⁴⁷ Söz konusu zirveye 30 devlet katıldı. Komorlar ve Fildişi Sahilleri, uzun süredir askeri yönetim altında oldukları gerekçesiyle zirveye davet edilmedi. Bu durum, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin anti-demokratik rejimlerin AfB'den dışlanması yönündeki hassasiyetini yansıtırken, uzun yıllardır diktatörlükle yönetilen diğer pek çok Afrika devletinin bu yasaktan neden etkilenmediği açıklığa kavuşturulmadı. Angola, Namibya ve Kongo ise Togo'nun Angolalı isyancı örgüt UNITA'ya verdiği desteği protesto etmek amacıyla zirveye katılmadı. Diğer ülkeler ise yıllık katkı borçları nedeniyle zirveye davet edilmedi.

hemhal olan ülkeler oldu. Bir yandan mali yardımlar ve dış yatırımlar için cazip hale getirmek amacıyla Afrika imajının düzeltilmesi kaygıları ağır basarken, diğer yandan da Afrika içinde bir pazar oluşturma ve ekonomik bütünleşmenin derinleştirilmesiyle Afrika'nın kendi kaynaklarına dayanarak kalkınmasını sağlama çabası bu sürecin hızlandırıcıları oldu. Tüm Afrika devletlerini tek bir devlet çatısı altında toplayacak bir bütünleşme fikrinin özüne yine bir itiraz gelmemiş olması dikkat çekicidir. Her bir Afrika devleti, bu düzeyde bir bütünleşmenin er ya da geç gerçekleşmesi gerektiğine inanırken itirazlar, yine egemenliğe ilişkin kaygılar nedeniyle, zamanlama ve yöntemle ilgiliydi. Nitekim ileride değinilecek olan ve Afrika'yı bu düzeyde bir siyasal bütünleşmeye götürmesi beklenen kıtasal hükümet konusu gündeme geldiğinde, 1963'tekine benzer gruplaşmalar gün yüzüne çıkacaktır.

3. Afrika Birliği'nin Yapısı ve Organları

AfB Kurucu Anlaşması'nın üçüncü maddesinde örgütün amaçları sayılmaktadır. ABÖ'den farklı olarak sayıca artan amaçlar artık BM sistemi içinde kalacağına işaretlerini vermek ve sömürgeciliğin ortadan kaldırılması hedefiyle dayanışmacı ruhu ön plana almak yerine kıtanın uluslararası alandaki konumunu güçlendirmeyi ve yeni dünya düzeninin temellerini esas almaktadır. Bu amaçlar, hem kıtada siyasi işbirliğini ve ekonomik bütünleşmenin güçlendirilmesini hem de Afrika'nın uluslararası alanda konumunun yükseltilmesini ve küresel ekonomiyle bütünleşmesini öngörmektedir.²⁴⁸ ABÖ Şartı'nda yer alan sömürgeciliğin tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması dışında, ABÖ'nün diğer tüm amaçları korundu. Bunlara ek olarak, siyasi ve sosyo-ekonomik bütünleşmenin hızlandırılması, kıta ve

---

²⁴⁸ Konstantionos D. Magliveras ve Gino j. Naldi, "The African Union-A New Dawn For Africa?," **International and Comparative Law Quarterly**, Vol.51, No.2(2002), s. 416.

halkın çıkarlarıyla ilgili konularda ortak Afrika tutumunun desteklenmesi ve korunması, barış, güvenlik ve istikrarın geliştirilmesi, demokratik ilke ve kurumların, halk katılımının ve iyi yönetişimin desteklenmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ve diğer insan hakları belgelerine uygun olarak insan ve halkların haklarının korunması ve desteklenmesi, kıtanın küresel ekonomide ve uluslararası pazarlıkta hak ettiği yeri almasını sağlayacak uygun koşulların yaratılması amaçları anlaşmaya girdi.²⁴⁹

AfB önüne daha ilerici ve cesur hedefler koymuş olmasına rağmen 1963'te olduğu gibi, yine ne bu amaçlara ulaşılmasını sağlayacak stratejiler belirlendi ne de örgütün organları arasında bu amaçlara ulaşılmasını sağlayacak bir işbölümü yapıldı. Dolayısıyla bu amaçlar bir "iyi dilek" listesinden öteye gidemedi, dünyanın geri kalanına demokrasi, insan hakları, barış, istikrar için ilke ve kuralların gündemde tutulduğu mesajı iletilemedi.

Anlaşmanın dördüncü maddesinde sayılan ilkelerde ise, önemli değişikliklere gidildi. 1963 kararına uygun olarak bağımsızlığın kazanıldığı andaki sınırlara saygı, Afrika halklarının Birlik faaliyetlerine katılımı, Afrika kıtası için ortak savunma politikası geliştirme, üye devletlerin barış ve güvenliğin sağlanması için Birlik'in müdahalesini talep etme hakkı, Birlik çerçevesi içinde kendine yetme düşüncesinin (*self-reliance*) ve cinsiyet eşitliğinin desteklenmesi, demokratik ilkeler, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetişime saygı, dengeli ekonomik kalkınma için sosyal

---

²⁴⁹ Constitutive Act of the African Union, Madde 3.

adaletin desteklenmesi, anayasal olmayan yollardan hükümet değişikliklerinin reddedilmesi ve kınanması²⁵⁰ ilkeleri anlaşmada yer aldı.

Bu ilkeler, Mbeki'nin "Afrika Rönesansı" yaklaşımının temel kaygılarını yansıtır niteliktedir. Ancak anlaşmada üstünkörü sayılan bu ilkeler, tüm üyelerinin iç ve dış politikalarının temel ilkeleri haline gelmediği ve AfB de kurumsal yetersizliklerden muzdarip olduğu için hayata geçmeleri mümkün olmadı. İlkelerde yapılan değişikliklerde ilk göze çarpan, bağımsızlıktan bu yana kıtanın her yerine yayılan iç savaşların ve demokratik olmayan rejimlerin yarattığı olumsuz imaj nedeniyle, Birlik'in müdahaleden kaçınan pasif tutumu değiştirme amacıyla olduğudur. İçişlerine karışmayı kesin bir şekilde reddeden tutumdan, üyelerin talebi doğrultusunda ve barış ve istikrarın tesisi amacıyla, Birlik'e müdahale hakkı tanınması önemli bir adımdır. Diğer yandan aynı maddenin h fıkrasında Tanzania'nın talebiyle yapılan değişiklik sonucu savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçların yanı sıra yasal düzeni tehdit eden önemli durumlarda barış ve güvenliğin sağlanması için Birlik'e müdahale hakkı verildi. Ancak bu suç kategorilerinin tanımları ve kapsamaları anlaşmada belirlenmediği gibi herhangi bir uluslararası belgeye de atıf yapılmadı. Nitekim hem bu eksiklikler hem de Birlik'in muzdarip olduğu kurumsal ve mali yetersizlikler, günümüze kadar herhangi bir etkin müdahale örneğinin olmamasına neden oldu.

Bir diğer önemli nokta ise, askeri rejimler ve darbeler konusunda hatırı sayılır tecrübesi olan Afrika'da, bu yönetimlerin Birlik faaliyetlerinden men edilmesini amaç edinen ilkenin anlaşmada yer almasıdır. Ancak burada "anayasal olmayan yollar" ifadesi dikkat çekicidir. Hukukun her türlü boşluğu değerlendirme eğilimi

---

²⁵⁰ Constitutive Act of African Union, Madde 4.

göz önünde bulundurulduğunda, herhangi bir ülkenin anayasasında diktatoryal rejimi ön gören bir madde bulunması halinde bu ilke anlamını yitirecektir.

AfB'nin yapısı, ABÖ'ye göre büyük farklılıklar göstermektedir. Eski örgütün organlarından sadece Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi korunmuş, onun dışında tamamen yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Anlaşmaya göre yeni yapının organları; Meclis, Yürütme Konseyi, Pan-Afrikan Parlamento, Adalet Divanı, Komisyon, Daimi Temsilciler Komitesi, Özel Teknik Komiteler, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Konsey ve Finansal Kurumlardır.²⁵¹

a. Meclis

Üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarından oluşan ve ABÖ ile benzer şekilde, örgütün en yüksek karar alma organı olan Meclis'in yetki ve görevlerinde önemli değişiklikler yapıldı. Birlik'in genel politikasını belirleme, diğer organların faaliyetlerini denetleme ve Şart tarafından gerekli görülen konularda özel komisyonlar kurma görevlerinin yanı sıra, savaş ve benzeri acil durumlarda Yürütme Konseyi'ne direktif verme, Adalet Divanı yargıçlarını ve Komisyon başkanını atama, bütçeyi kabul etme Meclis'in görev ve yetkileri arasında sayılmıştır. Bir diğer önemli nokta, Meclis'in gerekli gördüğü durumlarda görev ve yetkilerini Birlik'in herhangi bir organına devretme hakkının olmasıdır.²⁵² Bu devir hakkı, acil durumlarda karar alınmasını hızlandırmak üzere organlar arasında görev dağılımının tam olarak yapılabilmesi için düzenlendi. Toplanma ve karar alma usulünde herhangi bir değişiklik yapılmadı. En önemli değişiklik ise, ABÖ döneminde bağlayıcı karar alma

---

²⁵¹ Constitutive Act of the African Union, Madde 5.

²⁵² Constitutive Act of the African Union, Madde 9.

yetkisi bulunmayan Meclis'in artık Adalet Divanı sayesinde kararların uygulanmasını sağlamak amacıyla bir yaptırım mekanizmasına kavuşmasıdır.

b. Yürütme Konseyi

Yürütme Konseyi, ABÖ'nün yürütme organı olan Bakanlar Konseyi ile aynı şekilde örgütlendi. Ancak Birlik çatısı altında sadece Meclis tarafından alınan kararların uygulanmasından sorumlu bir yürütme organı olmaktan çıkarılarak belli alanlarda karar alma yetkisi ile de donatıldı. Konsey, özellikle ekonomik bütünleşme alanında politikaların uyumlulaştırılmasının beklendiği alanlar olan dış ticaret, enerji, endüstri ve mineral kaynaklar, gıda, tarım, hayvancılık ve ormancılık, su kaynakları ve sulama, çevre koruma, insani müdahale ve felaketlere cevap, ulaşım ve haberleşme, sigortacılık, eğitim, kültür ve insan kaynakları gelişimi, bilim ve teknoloji, vatandaşlık, ikamet ve göçle ilgili konular, ana ve çocuk sağlığı ve engelliler de dâhil olmak üzere sosyal güvenlik alanlarında bağlayıcı karar alma yetkisine sahiptir.²⁵³ Bu kadar geniş alanda karar alma ve uygulama yetkisine sahip olan Konsey, Meclis ile benzer şekilde yetki ve görevlerini herhangi bir özel ve teknik komiteye devretme hakkına da kavuşturuldu.²⁵⁴ Bu hak, hem işbölümünün sağlanması için hem de Konsey'in Meclis kararlarını uygulayabilecek mekanizmalara kavuşturulabilmesi için tanındı. Diğer yandan Birlik'in temel organları arasında sayılan Daimi Temsilciler Komitesi, Yürütme Konseyi'nin çalışmalarını hazırlamakla yükümlüdür. AfB'ye akredite büyükelçilerden müteşekkil olan Komite, Konsey'in yükünü azaltmak amacıyla onun direktifleri doğrultusunda

---

²⁵³ Constitutive Act of the African Union, Madde 13/1.

²⁵⁴ Constitutive Act of the African Union, Madde 13/3.

çalışmaktadır.²⁵⁵ Dolayısıyla ABÖ döneminde devletlerinin siyasi ve ekonomik çıkarlarını örgüt nezdinde koruma işlevi gören büyükelçiler, AfB çatısı altında yürütme mekanizmasının bir parçası haline geldi ve Konsey'in direktiflerine bağlı kılındı.

c. Pan-Afrikan Parlamento

Abuja Anlaşması'nda AEC'ye bağlı olarak kurulması tasarlanan Pan-Afrikan Parlamento, AfB'nin kurucu anlaşmasında, Birlik'in temel organlarından birisi olarak sayıldı ve 2004 yılında Abuja Anlaşması'na ek bir protokolle kuruldu. Avrupa Parlamentosu'nun bir örneği olarak tasarlanan bu parlamento, kalkınma ve ekonomik bütünleşme konularına Afrika halklarının tam katılımını sağlamak amacıyla oluşturuldu.²⁵⁶ Bu sayede kıtada demokratik siyasi kültürün ve kıtasal bütünleşmenin gelişmesi hedeflendi.²⁵⁷ Kuruluşunu takiben ilk beş yılda bir danışma organı gibi iş gören parlamentonun, bir geçiş döneminin ardından temel yasama organına dönüştürüleceği²⁵⁸ ifade edildiyse de henüz bu konuda somut bir adım atılmadı.

Protokolde, Parlamentonun amaçları, bir yandan özellikle insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi alanlarda Meclis'in aldığı kararların ülkeler düzeyinde uygulanmasını kolaylaştırmak, diğer yandan da Afrika halkları arasında daha yakın bir ilişki kurmak olarak sayıldı. Bu amaçlar, Afrikalı liderlerin vazgeçemedikleri daha üst düzey bir bütünleşme için halkların birbirine

---

²⁵⁵ Constitutive Act of the African Union, Madde 21.

²⁵⁶ Constitutive Act of the African Union, Madde 17/1.

²⁵⁷ Baleka Mbete, "The Pan-African Parliament: Progress and Prospects," **The African Union and Its Institutions**, John Akokpari, Angela Ndinga-Muvumba ve Timothy Murithi (ed.), Sunnyside, Center for Conflict Resolution, 2008, s. 307.

²⁵⁸ African Union, Report on the Inaugural Session of the Pan-African Parliament, 18–20 March 2004, Assembly/AU/4(III).

yakınlaşmasını sağlayacak bir hazırlık süreci olarak belirlendi. Parlamentonun bir yasama organına dönüşmesini sağlamak amacıyla Meclis ile eşgüdümlü çalışması da öngörüldü.

Parlamento, en az bir kadın olmak üzere her ülkeden belirlenecek beş seçilmiş parlamenterden oluşmaktadır. Parlamenterlerin seçiminde her ülke meclisinde farklı siyasi görüşlerin temsili zorunludur.²⁵⁹ Avrupa Parlamentosu ile benzer şekilde parlamenterler ülkelerinin temsilcileri değildir ve oylamalara ülkeleri adına değil şahsi olarak katılmaktadırlar. Bu sistemin işleyebilmesi için, Pan-Afrikan parlamenterlerinin kendi ülkelerinde her türlü bağışıklıktan yararlanmaları garanti altına alınmıştır.²⁶⁰

d. Komisyon

Komisyon, ABÖ'deki Genel Sekreterlik makamına denk düşen organdır. Birlik'in sekretaryası işlevi gören Komisyon, başkan, başkan yardımcıları ve komisyonerlerden oluşmaktadır.²⁶¹ ABÖ'de Genel Sekreter Meclis tarafından atanırken, Komisyon Başkanı, üye ülkelerin birer oy hakkının bulunduğu seçimle göreve gelir. Birlik'in uluslararası alanda temsilini gerçekleştiren komisyon başkanının özellikle demokratik yönetimlerin iş başında olduğu ülkelerden seçilmesi konusunda bir hassasiyet vardır. Ancak adaylık konusunda yazılı kriterler olmaması, adayları değerlendiren ve bir ön elemeyden geçiren bir kuruldan yoksun olunması, seçim kampanyasına en çok bütçe ayırabilen adayın komisyon başkanlığına

---

²⁵⁹ African Union, Protocol to the Treaty Establishing the African Economic Community Relating to the Pan-African Parliament, Madde 4/2, 4/3.

²⁶⁰ Protocol to the Treaty Establishing the African Economic Community Relating to the Pan-African Parliament, Madde 9.

²⁶¹ Constitutive Act of the African Union, **op. cit.**, Madde 20/2.

yükselmeye neden olmaktadır.²⁶² Komisyon Tüzüğü'nün kabul edildiği 2002 yılındaki Durban Zirvesi'nde cinsiyet eşitliğinin gözetilmesi amacıyla kadın ve erkek komisyonerlerin eşit sayıda olmasına karar verildi. Bu, benzer organlarda çoğunlukla %30 kadın oranının gözetildiği göz önüne alındığında oldukça ilerici bir adımdır.

e. Barış ve Güvenlik Konseyi

Barış ve Güvenlik Konseyi (PSC-Peace and Security Council), 26 Aralık 2003 tarihli protokolle kuruldu. BM Güvenlik Konseyi ile benzer şekilde, Afrika'da barış, güvenlik ve istikrarın desteklenmesi, anlaşmazlıkların çatışmaya varmadan önleyici diplomasi yoluyla çözülmesi, müdahale ve insani eylemlerin yönetimi ile sorumlu kılındı.²⁶³ PSC'nin temel görevi, ortak bir savunma politikası geliştirmektir. Protokolde PSC'nin daimi bir karar alma organı olduğu ifade edildi.²⁶⁴ Bunun açık anlamı, PSC'nin bir yürütme organı olarak tasarlandığı, yasa yapma ve yargılama yetkilerinden yoksun bırakıldığıdır. PSC'nin amaçları arasında, çatışmaların önlenmesi çabalarının bir parçası olarak, demokratik uygulamaların, iyi yönetim ve hukukun üstünlüğünün, insan hakları ve temel özgürlüklerin, insan hayatının kutsallığına saygının ve uluslararası insani hukukun desteklenmesi ve geliştirilmesi sayılmaktadır.²⁶⁵ Dolayısıyla Afrika'da kurulmak istenen çatışmaların çözümü

---

²⁶²Abdul Mohamed, "Toward an Effective African Union: Participation, Institutions and Leadership," **The African Union and New Strategies for Development in Africa**, Said Adejumobi ve Adebayo Olukoshi (ed.), New York, Cambria Press, 2009, s. 71.

²⁶³ African Union, Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of African Union, Madde 6.

²⁶⁴ Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of African Union, Madde 2.

²⁶⁵ Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of African Union, Madde 3/f.

mekanizması, yukarıda sayılan ilke ve kuralların ihlalinin birer çatışma faktörü olarak görmektedir.

ABÖ'nün müdahaleden kaçan pasif tutumunu ortadan kaldırma çabalarının bir parçası olarak Protokol'de, kurucu anlaşmasının 4. maddesi gereği, AfB'nin ağır ihlaller kabul edilen savaş suçu, insanlığa karşı suç ve soykırım suçlarının işlenmesi durumunda müdahale hakkı olduğu teyit edildiği gibi üye ülkelere de Birlik'in müdahalesini talep etme hakkı tanındı.²⁶⁶ Tüm bunlar göz önüne alındığında, PSC ile barış ve güvenlik sistemi, geleneksel barış ve güvenlik anlayışının yanı sıra, insani güvenlik anlayışı ve bölgesel müdahale hakkının üstüne bina edildi.

f. Diğer Organlar

Birlik'in diğer organları, karar alma sürecinden ziyade yürütme mekanizmasının işleyişini kolaylaştırmaları ve gerekli hallerde danışma görüşü sunmaları amacıyla tasarlandı. Bunlardan ilki olan ve Bakanlar Konseyi'ne karşı sorumlu kılınan **özel teknik komiteler**, özellikle ekonomik bütünleşmenin hedeflendiği sektörlerle yönelik olarak tasarlandı. Buna göre, kırsal ekonomi ve tarım, para ve finans, gümrük, ticaret ve göç, endüstri, bilim, teknoloji, enerji, doğal kaynaklar ve çevre, ulaştırma, telekomünikasyon ve turizm, sağlık, emek ve sosyal işler, eğitim, kültür ve insan kaynakları alanlarında faaliyet gösterecek komiteler anlaşma ile kuruldu. İlgili alanda üye devletlerin hükümetlerinde bakanlık görevi sürdürenler ile üst düzey yetkililerden müteşekkil olan komitelerin kapatılması, yeniden yapılandırılması veya yeni komitelerin açılması yetkisi, Meclis'e verildi.²⁶⁷ Komitelerin temel görevi, ilgili alanda program ve projeler üreterek bunları Yürütme

---

²⁶⁶ Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of African Union, Madde 4.

²⁶⁷ Constitutive Act of the African Union, Madde 14.

Konseyi'ne sunmak, yine ilgili alanlarda Birlik organları tarafından alınan kararların uygulanmasını denetlemek ve değerlendirmek, Yürütme Konseyi'nin isteği veya kendi inisiyatifi ile yürütme süreçleri ile ilgili rapor ve tavsiyeler hazırlamaktı.²⁶⁸

Danışma organı olarak tasarlanan bir başka organ olan **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Konsey** (ECOSOCC-Economic, Social and Cultural Council), üye devletlerin farklı sosyal ve profesyonel gruplarından müteşekkildir.²⁶⁹ Yeni dönemde Afrika'da sivil toplumun gelişmesine AfB'nin de katkı sağlaması ve halk katılımının farklı alanlardan desteklenmesi amacıyla oluşturuldu.²⁷⁰ Ancak hangi kuruluşların ECOSOCC nezdinde sivil toplum kuruluşu olarak kabul edileceğine dair bir düzenleme henüz yapılmadı. Bu nedenle, sadece devletler tarafından tanınan ve faaliyetlerine izin verilen kuruluşlar mı konseye katılabilecek, bir ülke içerisinde ayrılıkçı mücadele veren bir etnik grubu temsil eden bir sivil toplum kuruluşu konsey üyeliğine kabul edilecek mi soruları yanıtsız kaldı. Nitekim pek çok ülkede sivil toplumun gelişmesine uygun bir demokratik ortamdan yoksunluk, bir ülkede yasal olarak faaliyet gösteren bir kuruluşun, diğer bir ülkede yasadışı ilan edilmesine neden olabiliyor. İfade ve örgütlenme özgürlüğü ile doğrudan alakalı bu konuda karar verme yetkisinin devletlerde mi yoksa AfB'de mi olacağı ne anlaşmayla ne de konsey tüzüğü ile belirlendi.

Anlaşma ile kurulması öngörülen finansal kuruluşlar, **Afrika Merkez Bankası, Afrika Para Fonu ve Afrika Yatırım Bankası**'dir.²⁷¹ Bunlar, AfB'nin

---

²⁶⁸ Constitutive Act of the African Union, Madde 15.

²⁶⁹ Constitutive Act of the African Union, Madde 22.

²⁷⁰ Mohamed, **op. cit.**, s. 79.

²⁷¹ Constitutive Act of the African Union, Madde 19.

gündeme aldığı ekonomik bütünleşmenin temel kuruluşları olarak tasarlandı ve AEC'nin kuruluşu ile planlanan bütünleşme sürecini hızlandırmak amaçlandı.

Anlaşma ile kurulacağı belirtilen bir başka organ ise, **Afrika Adalet Divanı**'dır. Divan'ın kuruluşu ileride anlaşmaya ek olarak hazırlanacak bir protokole bırakıldı.²⁷² En yüksek yargı organı olan Divan'ı kuran protokol, 11 Temmuz 2003'te imzaya açıldı ve 11 Şubat 2009'da yeterli sayıda üyenin protokolü onaylamasıyla yürürlüğe girdi.²⁷³ Altı yıllığına seçilen 11 yargıcın görev yaptığı Divan'ın temel görevi, kurucu anlaşmanın, uluslararası hukukun, kararların, anlaşmaların yorumu ve uygulanması ile yükümlülük ihlallerinin cezalandırılması ve buna bağlı anlaşmazlıkların çözülmesiydi.²⁷⁴

Diğer yandan 1986 yılında yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, hukuki denetim yapacak bir mahkeme öngörmemişti. Şart'ın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, Şart'ın uygulanması ve yorumlanmasından sorumlu kılınan **Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu** ihdas edilmişti. Komisyon, yapılan başvurular hakkında rapor hazırlama, ağır ve kitlesel ihlal durumlarında konuyu Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi önüne getirme ve önerilerde bulunma ile yetkilendirilmişti.²⁷⁵ 9 Haziran 1998'de imzaya açılan **Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi** (AIHHM)'nin kurulmasına ilişkin protokol ise AfB'nin

---

²⁷² Constitutive Act of the African Union, Madde 18.

²⁷³ African Union, List of Countries which Have Signed, Ratified/Accessed to the Protocol of the Court of Justice of the African Union, <<http://www.au.int/en/sites/default/files/Court%20of%20Justice.pdf>>, (Erişim tarihi 11.01.2013).

²⁷⁴ African Union, Protocol of the Court of Justice of the African Union, Madde 3, 11, 18.

²⁷⁵ African Union, African Charter on Human and Peoples' Rights, Madde 45.

kurulmasının ardından 25 Ocak 2004'te yeterli onaya ulaşarak yürürlüğe girdi.²⁷⁶ AİHHM'nin kuruluşu ile amaçlanan, uluslararası hukukun yorumu ve ihlallerinin önlenmesi hem de kıtada giderek artan insan hakları ihlallerinin cezalandırılmasıydı. Kurucu anlaşmanın, AİHHM'yi kuran protokolün ya da üye devletler tarafından onaylanmış herhangi bir insan hakları belgesinin yorumu ve uygulanmasına ilişkin her türlü konu, Mahkeme'nin yargılama yetkisindedir.²⁷⁷ Bir vatandaşı bir başka ülkede insan hakları ihlaline kurban olan ülkenin, hakkında haksız yere suçlamada bulunulan ülkelerin ve Afrika'daki hükümetlerarası kuruluşların Mahkeme'ye başvurma hakkı vardır.²⁷⁸ Bunları yanı sıra sivil toplum kuruluşları ile bireylere de Mahkeme'de dava açma hakkı tanınmıştır.²⁷⁹ Ancak bu hakkın kullanılabilmesi için hakkında dava açılan devletin Mahkeme'nin yetkisini tanıdığını beyan etmesi gerekmektedir.²⁸⁰ Özellikle bu yetki sorunu nedeniyle Mahkeme'nin kurulması, Komisyon'un yetkilerini ortadan kaldırmadı, aksine yeniden tanımlandı. Zira ilgili taraf devletin mahkemenin yetkisini tanıyan bir bildirim yapmamış olması halinde, mağdurlar, ilgili kişiler veya sivil toplum kuruluşları, eskiden olduğu gibi, Komisyon'a başvurmak mecburiyetindedirler.

---

²⁷⁶ African Union, List of Countries which Have Signed, Ratified/Accessed to the Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights, <<http://www.au.int/en/sites/default/files/achpr.pdf>>, (Erişim Tarihi 11.01.2013).

²⁷⁷ African Union, Protocol on the Establishment of the African Court on Human and Peoples' Rights, Madde 3.

²⁷⁸ Protocol on the Establishment of the African Court on Human and Peoples' Rights, Madde 5/1.

²⁷⁹ Protocol on the Establishment of the African Court on Human and Peoples' Rights, Madde 5/3.

²⁸⁰ Protocol on the Establishment of the African Court on Human and Peoples' Rights, Madde 34/6.

2008 yılında hem örgütün kararlarının uygulanmasının sağlanması hem de ihlallerin cezalandırılması konusunda tek bir yargı organına sahip olması gündeme geldi. Bu bağlamda Adalet Divanı ile AİHHM'sini birleştiren **Afrika Adalet ve İnsan Hakları Divanı**'nın Kurulmasına İlişkin Protokol, 1 Temmuz 2008'de imzaya açıldı. Ancak bu protokol yeterli onaya ulaşamaması sebebiyle henüz yürürlüğe girmedi.²⁸¹

ABÖ ile AfB arasında amaç ve ilkelerin yanı sıra ve bu farklılıklara uygun olarak, yapısal farklılıklar da dikkat çekmektedir. ABÖ'de karar alma yetkisi, yalnızca Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi'ndeydi. AfB'de yine en yüksek karar alma organı Meclis olmakla birlikte yetkileri sayıca arttı. Adalet Divanı ile bir yaptırım mekanizması oluşturuldu ve Pan-Afrikan Parlamentosu'nun karar alma süreçlerindeki etkinliği artırılarak demokratikleşme süreci desteklendi. Diğer yandan, ABÖ'nün işlere karışmamayı öngören pasif tutumunu tamamen ortadan kaldırmak amacıyla, önemli durumlarda Birlik'e işlere müdahale hakkı verildi. Anayasal olmayan yollardan meydana gelen hükümet değişiklikleri, Birlik faaliyetlerinden uzaklaştırılma yaptırımına bağlandı. Dolayısıyla, ABÖ'nün üye devletlerin gönüllü işbirliğine dayalı işleyiş sistemi tamamen değiştirildi, AfB'ye zorlayıcı mekanizmalar kazandırıldı. AfB ile bütünleşme sürecinin gündemi de tamamen değişti. ABÖ, sömürgeciliğin ortadan kaldırılması temel hedefi üzerinden

---

²⁸¹ Protokolün yürürlüğe girebilmesi için 15 üye devletin onayı gerekmektedir. 2013 itibariyle protokolü onaylayan devletler, Benin, Burkina Faso, Kongo Cumhuriyeti, Libya ve Mali'dir. Bkz. African Union, List of Countries which Have Signed, Ratified/Accessed to the Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights, <http://www.au.int/en/sites/default/files/Protocol%20on%20Statute%20of%20the%20African%20Court%20of%20Justice%20and%20HR.pdf> , (Erişim Tarihi 11.01.2013).

kurulmuş dayanışmacı bir birlikteliktir. AfB, AEC ile gündeme gelen ve ekonomik bütünleşmenin siyasi bütünleşmeyi öncelikle gerektirdiğini öngören anlayış üzerine kuruldu. Pan-Afrikan Parlamentosu, AİHHM, ECOSOCC gibi kurumlar aslında tam da Avrupa Birliği'ni örnek alarak kurulması istenen organlardı. Tüm bu hedefler ve bu hedeflere ulaşılması için kurulması gerekli görülen yapılanma, AfB çatısı altında oluşturuldu. Ancak tek çatı altında toplanma, hem finansal hem kurumsal yetersizliklerden muzdarip olan AfB'nin işleyişini oldukça güçleştirdi. 21. yüzyılın tehditleriyle baş etmek, kıtanın küresel ekonomiye eşit bir şekilde eklemlenmesini sağlamak herkesin üzerinde uzlaştığı temel hedeflerdi. Ancak tek bir karar alma organına sahip tek bir örgütün, siyasi, ekonomik, hukuki, kültürel, sosyal alanlarda tüm kıtayı düzenlemesi beklenemez. Avrupa Birliği'nin kurumsal yapılanmasını taklit eden ve ekonomik bütünleşme hedefini öncelik olarak belirleyen AfB, aslında tüm kıtada Birleşmiş Milletler'in evrensel rolünü oynamayı istemektedir.

AfB, temelde makro-bölgesel bir siyasal örgüt olarak planlandı. Egemenliğin, toprak bütünlüğünün, bağımsızlığın korunması; demokratik ilke ve kurumların, halk katılımının ve iyi yönetişimin desteklenmesi; insan ve halkların haklarının korunması hedefleri, örgütün bu niteliğini ortaya koymaktadır. Birlik, tüm bu alanlarda ve tüm kıta genelinde hukuku yaratmak ve uygulamakla yükümlüdür. Diğer yandan siyasal ve ekonomik bütünleşme hedefi tüm diğer hedeflerden daha öncelikli kalmaya devam etti. AEC'nin kuruluşu ile ekonomik bütünleşmenin, siyasal bütünleşmeyi önceleyeceği konusunda görüş birliği ortaya çıktı. Aslında, Avrupa Birliği'ni gerçek anlamda model alan ve neofonksiyonalist bir örgüt olarak kurulan AEC idi. Ulaştırma, haberleşme, endüstri, tarım, enerji, eğitim, bilim ve teknoloji, ticaret ve finans gibi belli sektörlerde sağlanması amaçlanan bu bütünleşmenin, *spill-over*

etkisi sonucu diğer sektörlere yayılması beklendi. Aşamalı olarak bölgesel ekonomik örgütler eliyle sektörel bütünleşme sağlanacak, gümrük birliği ve ortak pazar kurulacak, ortak para birimine geçilecek ve tüm Afrika'da tek bir iç piyasa yaratılacaktı. Bu fonksiyonel *spill-over* gerçekleştiğinde siyasal *spill-over* süreci başlayacak, Afrika'da siyasal bütünleşme kendiliğinden ortaya çıkacak ve egemenliğin devri Afrika devletleri için büyük bir sorun olmaktan çıkacaktı. Neofonksiyonalist formülasyonu temel alan bu bütünleşme çabası, varsayıldığı kadar hızlı olmasa da, Afrika'da işleyebilirdi. Kıtada yeni dönemde böyle bir sürecin öncülüğünü yapacak ve maliyetini üstlenebilecek Güney Afrika, Nijerya kısmen Libya gibi ekonomik güçler de yavaş yavaş ortaya çıkmaktaydı. Ancak AfB'nin kurulmasının hızla gündeme alınması ve yeni kurulan örgütün bir yandan AEC ile oluşturulan bu neofonksiyonalist bütünleşme gündemini miras alması, diğer yandan kıtada bir şemsiye örgüt olarak siyaset, hukuk, ekonomi, güvenlik gibi tüm alanları düzenleme çabası, her iki süreci de baltaladı. Nitekim daha yapılan planların işleyip işlemeyeceği görülemeden siyasal bütünleşmeyi yeniden hızlandırma çabaları gündeme geldi.

C. AFRİKA'DA BÜTÜNLEŞMEYE SON NOKTAYI KOYMA ÇABALARI: AFRİKA BİRLİK HÜKÜMETİ

Henüz kurulan AfB, kendi kimliğini inşa etme sürecindeyken, Kaddafi, 2005'te toplanan 4. Meclis Zirvesi'nde bir birlik hükümeti kurarak siyasal bütünleşmeyi tam olarak gerçekleştirme teklifini yineledi.²⁸² Teklifin özüne, yani kıtasal bir hükümetin kurulmasına, yine bir itiraz gelmedi, ancak acele bir karar vermeden önce teklifin iyice tartışılması gerektiğine hükmedildi. Teklifin

---

²⁸² Wapmuk, **op. cit.**, s. 658.

değerlendirilmesi ve olası bir birlik hükümetinin içeriğinin ne olması gerektiğine dair çalışmalar yapmak üzere Uganda'nın başkanlığında bir komite²⁸³ oluşturuldu ve komitenin en kısa sürede raporunu Meclis'e sunmasına karar verildi.²⁸⁴

“Yedili Komite” olarak adlandırılan bu komite, konunun tüm Afrika ülkelerinden temsilcilerin katılımıyla tartışılması amacıyla, 12–13 Kasım 2005'te Nijerya'da “Afrika ve Değişen Küresel Düzenin Tehditleri: Bir Birlik Hükümetinin Arzulabilirliği (Africa and the Challenges of the Changing Global Order: Desirability of a Union Government)” başlıklı bir konferans düzenledi. Konferansa, devlet ve hükümet başkanları ile bölgesel ekonomik örgüt temsilcilerinin yanı sıra sivil toplum örgütlerinden temsilciler de katıldı. Birlik hükümeti nosyonunun açık anlamının tartışılması, böyle bir hükümeti kurarken karşılaşılabilecek kuruluş, işleyiş ve yapıya dair tehlikelerin belirlenmesi, bu tehlikeleri aşma yollarının tespit edilebilmesi ve tüm bu tartışmalara halk katılımının sağlanabilmesi için toplanan konferanstan, dört temel sonuç çıktı. Öncelikle, birlik hükümetinin gerekliliği konusunda hiçbir Afrika devletinin şüphesi yoktur. İkinci olarak, bu hükümet sadece devletlerin değil, Afrika halklarının da birliğini temsil etmelidir, yani sadece siyasal değil, sosyal bütünleşmenin de ifadesi olmalıdır. Hükümetin kuruluşunda aşamalı artırıcılık (*gradual incrementalism*) ilkesi esas alınmalıdır. Bu ilkeye göre, hükümet doğrudan kurulmamalı, ulusal egemenliklerin devri aşama aşama

---

²⁸³ Komitenin diğer üyeleri, Botswana, Çad, Etiyopya, Nijer, Senegal ve Tunus'tur.

²⁸⁴ African Union, Decisions and Declarations of Fourth Ordinary Session of Assembly of the African Union, Dec. 188 VI, 2005, <http://www.au.int/en/sites/default/files/ASSEMBLY_EN_30%20_%2031_JANUARY_%202005_AUC_FOURTH_ORDINARY_SESSION.pdf>, (Erişim tarihi 13.01.2013).

gerçekleşmelidir. Son olarak, bölgesel ekonomik örgütler, aşama aşama gerçekleşecek bu sürecin temel unsuru olmalıdır.²⁸⁵

Katılımın yüksek olduğu bu konferans, konuyu her kesimden katılımcının tartışmasına açtı. Sonuç bildirgesinde, birlik hükümetini kurma kararlılığı teyit edildi, ancak birlik hükümetinin ne olduğu ve neden Afrika'nın tek bir hükümete ihtiyaç duyduğu soruları yanıtızsız kaldığı gibi, bir yol haritası da çizilemedi. Bu konferans daha çok halk katılımlı bir tartışma platformu oluşturma amacı taşıdığından, devletler arasında tartışmalara ve gruplaşmalara sahne olmadı. Tutumların net şekilde ortaya çıkması için henüz erkendi.

Yedili Komite hem konferans çıktılarını hem de yürütülen çalışmaları derlediği raporunu, 2006 yılında Komisyon'a sundu. Üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, Afrika'da bütünleşmenin tarihçesi değerlendirildi. Birlik hükümetinin çerçevesinin çizilmeye çalışıldığı ikinci bölüm ise ortak değer ve çıkarlar ile birlik hükümetinin odaklanması gereken stratejik noktaları ele aldı. Bu bölümde yapılan temel tespit, Afrika'nın dış bağımlılığının yüksek düzeyde olduğu ve özellikle teknoloji, ticaret, eğitim ve sağlık alanlarında Afrika'nın ulusal, bölgesel ve kıtasal düzeyde potansiyelinden yeterince yararlanamadığıdır. Bu kabul üzerine kurulacak bir kıtasal hükümet, bu potansiyelden her düzeyde yararlanmanın yolunu açacaktır.²⁸⁶ Bu nedenle birlik hükümetinin yoğunlaşması gereken stratejik alanlar; kıtasal bütünleşme, eğitim, kalkınma, bilim ve teknoloji, enerji, çevre, dış ilişkiler, gıda, tarım ve su kaynakları, toplumsal cinsiyet ve gençlik, yönetim ve insan

---

²⁸⁵ African Union, "Africa and the Challenges of the Changing Global Order: Desirability of a Union Government" 12–13 November 2005, s. 4–9.

²⁸⁶ African Union, A Study on an African Union Government Towards the United States of Africa, Addis Ababa, 2006, s. 6–8.

hakları, sağlık, endüstri ve yer altı kaynakları, finans, barış ve güvenlik, spor ve kültür, ticaret ve gümrük birliği, altyapı, haberleşme teknolojileri ve biyoteknoloji olmalıdır.²⁸⁷ Bunun açık anlamı, kurulacak birlik hükümetinde tüm bu stratejik alanları düzenleyecek birer bakanlığa ihtiyaç olduğudur. Birlik hükümeti üzerine sürdürülen tartışmalarda, özellikle egemenliğin devrine ilişkin hassasiyetler söz konusu olduğunda, sadece ekonomi, dış ilişkiler ve savunma alanlarının birlik hükümetinin yetkisine bırakılması gündeme gelmekteydi. Ancak çalışmada birlik hükümeti altında düzenlenmesi önerilen alanlar oldukça kapsamlıdır ve değil kıtasal düzeyde ulusal düzeyde dahi düzenlenmesi mevcut şartlar altında Afrika ülkeleri için oldukça zordur.

Çalışmanın son bölümünde, birlik hükümeti ve Afrika Birleşik Devletleri'nin kurulması için kıtasal, bölgesel ve ulusal düzeyde geçici bir yol haritası çizmeye çalışıldı. 2006–2009 yıllarını kapsayan ilk dönemde kıtasal düzeyde hükümetin düzenlemesi gereken stratejik alanların belirlenmesi ve bu hükümetin finansman kaynaklarının neler olacağıın tespit edilmesi vurgulandı. Diğer yandan kıtasal hükümetin uluslararası alanda temsiliyeti ve diaspora ile ilişkilerinin nasıl olacağı da bu ilk dönemde yapılması gerekenler arasında sayılıyordu. Buna göre, hükümette yer alması gereken bakanlıklara karar verilmesi ve AfB'nin mevcut organlarının da yeni düzenlemeye uygun şekilde görev tanımlarının yapılması gerekmektedir. Bu hazırlık döneminin ardından, 2009–2012 yıllarını kapsayacak ikinci dönemde ise, artık AfBD için anayasa taslağının hazırlanıp dönem sonuna kadar kabul edilmesi gerektiği öngörüldü.²⁸⁸

---

²⁸⁷ **Ibid.**, s. 8-13.

²⁸⁸ **Ibid.**, s. 33-34.

Bölgesel düzeyde, ilk dönemde yapılması gerekenler, bölgesel ekonomik örgütlerin birbirleriyle ve kıtasal hükümet kurma projesinin amaçlarıyla uyumlulaştırılması, bölgesel düzeyde bu süreç için izleme mekanizmaları geliştirilmesi ve birlik hükümeti düşüncesinin her bölgede benimsetilmesi olarak sıralandı. İkinci dönemde ise, bölgesel ekonomik örgütlerin kişilerin serbest dolaşımı ve ikamet hakları ile ilgili düzenlemeler yapması ve anayasa hazırlık çalışmalarına destek vermesi bekleniyordu.²⁸⁹

Ulusal düzeyde, ilk dönemde birlik hükümeti konusunda alınan kararların ulusal yasalara aktarılması, birlik hükümeti için ulusal seçim bölgelerinin belirlenmesi, birlik hükümeti düşüncesinin benimsetilmesi ve ulusal izleme mekanizmalarının oluşturulması gerekiyordu. İkinci dönemde, AfBD anayasası çalışmalarına destek verilmesi bekleniyordu.²⁹⁰ Dolayısıyla ilk dönem, her üç düzeyde de birlik hükümeti için gerekli ön hazırlıkların yapılacağı, 2012 yılında sona erecekti. İkinci dönem artık birlik hükümetinin işlemeye başlayacağı dönem olarak tasarlanmıştı. 2015 yılı itibarıyla başlayacak son dönemde ise, AfBD anayasası tüm Afrika ulusları tarafından kabul edilecek, seçimler yapılacak ve AfBD uluslararası alanda tanınan bir devlet olarak kurulacaktır.²⁹¹

---

²⁸⁹ **Idem.**

²⁹⁰ **Idem.**

²⁹¹ **Ibid.**, s. 34.

1. Accra Zirvesi ve Birlik Hükümeti Düşüncesine Doğrudan ve Aşamalı Yaklaşımlar

Raporun ele alındığı 29–30 Ocak 2007’de Addis Ababa’da yapılan Meclis Zirvesi’nde, Temmuz ayında Accra’da, sürecin değerlendirilmesi ve nihai kararı verilebilmesi için “büyük tartışma” (*Grand Debate*) yapılmasına karar verildi.²⁹² Devlet başkanları düzeyinde AfB’nin kurumsal geleceğinin tartışılması için yapılan ve 41 devlet başkanının söz aldığı bu toplantıda, 1963’tekine benzer gruplaşmalar ortaya çıktı. Bu gruplaşmaların ilk işaretleri, Ekim 2006’daki Güney Afrika Cumhuriyeti’nin önderliğindeki Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC-Southern Africa Development Community) Zirvesi ile Libya’nın önderliğindeki 2–3 Haziran 2007’de yapılan Sahel-Sahra Devletleri (CEN-SAD-Sahel-Saharan States) Zirvesi’nde verildi. Burada devletler, Accra öncesi tutumlarını netleştirirken tartışma için taktiklerini de belirleme fırsatı buldular. Ancak hatırd tutulmalı ki, 2007 yılında beliren bu gruplaşma, 1963 yılındaki gibi yıllara yayılan çeşitli konferans ve zirveler sonucunda ortaya çıkmadı, dolayısıyla bir ön hazırlık sürecinden geçmiş net tutumlar söz konusu değildi. Bu durum, Accra Zirvesi süresince kimi devletlerin tutumlarının değişmesine, kimilerinin ise birlik hükümeti konusundaki düşüncelerini açıkça ortaya koyamamasına neden oldu. Gruplar içerisindeki bu değişkenlik, zirvenin sonuçsuz kalmasında etkili oldu. Büyük Tartışma’da, 1963’teki gruplaşma ile benzer şekilde, doğrudan ve aşamalı yaklaşımı benimseyen iki ana grup ortaya çıktı.

---

²⁹² African Union, Decisions and Declarations of the Eight Ordinary Session of Assembly of the African Union, 29–30 January 2007, Assembly/AU/Dec.156 (VIII), <http://www.au.int/en/sites/default/files/ASSEMBLY_EN_29_30_JANUARY_2007_AUC_THE_AFRICAN_UNION_EIGHTH_ORDINARY_SESSION.pdf>, (Erişim tarihi 12.01.2013).

a. Doğrudan Yaklaşımcılar

Doğrudan yaklaşımı benimseyen Afrika devletlerinin önderliğini Libya ve kısmen Senegal yaptı.²⁹³ Daha çok siyasi hesaplamalara göre hareket eden Libya lideri Kaddafi, Avrupa Birliği modelini temel alan yaklaşımları, böyle bir modelde yetkinin bir devletin elinde toplanacağı görüşü nedeniyle, reddetti.²⁹⁴ Ona göre Afrika’da bütünleşme, ABD modelini esas almalı ve birlik hükümeti adı verilen merkezi hükümet, zaman kaybedilmeden kurulmalıydı. Kaddafi, Nkrumah’tan farklı olarak kıtayı yabancı müdahalelere engel olabilecek ve dünyada hak ettiği yeri alabilecek birleşik bir devlete dönüştürme hedefini taşııyordu. Kendi devleti ile ilgili siyasi kaygılardan hareket eden Kaddafi için tartışılmaya açılan, AfB’nin kurumsal zayıflığını ortadan kaldırmak değildi ve Zirve’de birlik hükümeti derhal kurulmazsa Libya’nın Afrika’ya sırtını döneceği ve dış politikasını başka yönlere kaydıracağı tehdidinde bulundu.²⁹⁵ Özellikle Lockerbie bombalamasından sonra uluslararası alanda önemli yaptırımlarla karşı karşıya kalan Kaddafi, özellikle Arap devletlerinden destek görememesi nedeniyle yüzünü Afrika’ya döndü. Cemal Abdül Nasır’ın ölümünden sonra Arap dünyasında oynamaya çalıştığı liderlik rolünden 1990’lar itibariyle tamamen vazgeçen Kaddafi, Afrika’nın liderliğine oynamaya karar verdi. Nüfusunun çoğunluğu Arap olsa da Libya’nın bir Afrika ülkesi olduğunu vurgulamaya başlayan Kaddafi, Afrika’nın kendi liderliğinde siyasi bütünleşmeye

---

²⁹³ Senegal ve Libya’nın dışında doğrudan yaklaşıma destek veren devletler, Mali, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Liberya, Ekvator Ginesi, Gine, Gine Bissau’dur. Zirve öncesi düşüncelerini açıklamaktan kaçınan Gabon, Zirve’de doğrudan yaklaşımı savunan devletlerin sayıca azlığı nedeniyle bu gruba destek vereceğini açıklamıştır.

²⁹⁴ Sharkdam Wapmuk, “In Search of Greater Unity: African States and the Quest for an African Union Government,” **Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences**, Vol. 1, No.3(2009), s. 663.

²⁹⁵ **Ibid.**, s. 661.

gitmesi halinde uluslararası alanda ihtiyaç duyduğu desteği göreceğini düşündü. Afrika'daki önemli ekonomik güçlerden birisi olan Libya, bu dönüşümün bütün mali yükünü çekmeye hazırdı. Ekonomik gücü sayesinde Kaddafi, kendi liderliğinin diğer Afrika devletleri tarafından kabul edileceğini düşünüyordu. Bu sayede hem İslami sosyalizmi Afrika'da yaymak hem de tüm kıtanın dış politikasını bizzat belirleme imkanı bulacaktı.

Senegal ve Libya, eğer tüm Afrika devletleri birlik hükümetinin kurulmasına henüz hazır değilse, birkaç devletin bir araya gelmesiyle hükümetin kurulabileceğini, kazanımları gören devletlerin zaman içinde bu oluşuma katılmak için istek duyacaklarını öne sürdü. Hükümette savunma, dışişleri, ulaştırma ve iletişim, sağlık, çevre, bilimsel araştırma, finans, eğitim, enerji, kültür ile ekonomik ve sosyal bütünleşme bakanlıkları yer alacaktı. Ancak aynı grubun liderliğini birlikte yapmalarına karşın Senegal ile Libya'nın her konuda uzlaştıkları sanılmamalıdır. İki devletin ihtilafı oldukları konulardan ilki, birlik hükümeti ile AfBD arasındaki ilişkiydi. Senegal Devlet Başkanı Abdulaye Wade, hükümeti AfBD'nin kurulması için bir ilk adım olarak görürken, Kaddafi için ise hükümetin kurulması, AfBD'nin kurulması anlamına gelmekteydi, hükümet ile devlet arasında bir fark yoktu. Bu nedenle Kaddafi, AfBD'nin başında tek bir devlet başkanının olması konusunda ısrarcıydı. Diğer yandan Kaddafi, yukarıda sayılan alanlarda tüm yetkinin birlik hükümetine bırakılmasını savunurken, Wade, *sübsidiarite* ilkesinin geçerli olması gerektiği görüşündeydi.²⁹⁶ Yetkinin, en alt düzeyde en etkili ve en verimli

---

²⁹⁶ Delphine Lecoutre, "Reflections on the 2007 Accra Grand Debate on an Union Government for Africa," **Towards a Union Government for Africa: Challenges and Opportunities**, Timothy Murithi (ed.), Addis Ababa, ISS Monograph Series, 2008, s. 47.

kullanılacağını savunan Wade, iki katmanlı bir hükümet tasarlamaktaydı. Buna göre birlik hükümeti, bir çerçeve sağlar ve özellikle finansman konusunda bir havuz oluştururken, ulusal hükümetler kendi ihtiyaçları doğrultusunda karar alma ve uygulama yetkisini saklı tutacaktı. Zirvede söz alarak bu konudaki iddialara cevap veren Senegal Dışişleri Bakanı Cheikh Tidiane Gadio, Afrika'nın kronik sorunlarıyla baş etmenin en iyi yolunun birlik hükümetinin kurulmasından geçtiğini, devletlerin egemenliklerinin bu süreçten etkilenmeyeceğini ve devlet başkanlarının ülkelerine birer vali olarak dönmeyeceğini belirtti.²⁹⁷ Dolayısıyla zaten sayıca az olan doğrudan yaklaşımı benimseyen grubun içinde Afrika devletleri için hala en hassas konu olan egemenliğin devrine ilişkin bir görüş birliği yoktu. Her iki devlet adamı da Deutsch'un amalgam güvenlik toplumu olarak ifade ettiği, birbirinden ayrı parçaların tek bir birim oluşturacak şekilde birleştiği, tek bir hükümete sahip bir oluşumu savunmaktaydı. Ancak Wade, bu hükümetin federal olmasını isterken, Kaddafi üniter olmasından yanaydı. Wade ve Kaddafi arasındaki bu uyuşmazlık noktaları, grubun dağılmasında etkili oldu.

Bu grup, Accra Zirvesi ile öncesinde yapılan görüşme ve toplantılarda da dile getirdikleri gibi, kıta parçalı kaldıkça AfB'nin siyasal projesi olan tam bütünleşme için uygun koşulların asla oluşmayacağına inanıyordu. Bu nedenle bütünleşmenin hızla gerçekleştirilmesinin yolu, birlik hükümetinin kurulmasından geçmekteydi. Bölgesel ekonomik örgütler, bölgesel düzeyde ekonomik bütünleşmeyi dahi sağlayabilecek etkinlikte değildi. Üstelik Nkrumah'ın tek bir Afrika devletinin kurulması yönündeki çağrısından bu yana 40 yılı aşkın süre geçmesine rağmen, her zaman bir hedef olarak önüne koyduğu siyasal bütünleşmeyi sağlayamayan kıtanın

---

²⁹⁷ **Idem.**

baş etmek zorunda kaldığı siyasi ve ekonomik sorunlar ortadaydı. Ancak grup içerisindeki liderlerin bu fikri savunma nedenleri birbirinden farklı olduğu gibi, ne birlik hükümetinin ne olduğu konusunda ne de tasarladıkları bütünleşmenin ne anlama geldiği konusunda bir görüş birliği vardı. 1963 yılında tüm Afrika devletleri için sömürgecilik ortak düşmandı ve tüm biçimleriyle ortadan kaldırılmalıydı. Bu ortak düşmanın varlığı, kıta ideolojik bir bölünme içine girmiş olsa da, gruplar arasında ortak tutum almayı kolaylaştırıyordu. 2007 yılında bu ortak düşmanın yokluğu ve Afrika devletlerinin dünyanın geri kalanıyla kurdukları ya da kurmak istedikleri ilişkinin birbirinden oldukça farklı oluşu, ortak tutum almayı da zorlaştırdı.

b. Aşamalı Yaklaşımcılar

Aşamalı yaklaşımı benimseyen Afrika devletlerinin önderliğini Güney Afrika Cumhuriyeti ve Nijerya yaptı.²⁹⁸ Sayıca daha fazla olan bu grubun önemli bir kısmı güney Afrika ülkeleriydi. Bunun başlıca nedeni, Afrika'nın en güçlü ekonomisi olan Güney Afrika Cumhuriyeti'nin bölge ülkeleri üzerindeki etkisidir. SADC içerisinde etkin olan Güney Afrika Cumhuriyeti, uydusu olan bu devletlerin görüşlerini etkileme yeteneğine sahiptir. Diğer yandan benzer şekilde Nijerya da Batı Afrika Ekonomi Topluluğu (ECOWAS-West African Economic Community) içerisinde etkindir. Birlik hükümeti konusunda benimsedikleri yaklaşım, her iki ülke için bölgesel örgütler içerisinde etkinlikleri artırma potansiyeli barındırıyordu. Diğer yandan, Afrika'nın küresel ekonomiyle en çok ilişki içerisinde olan bu iki ülkesi, siyasal bütünleşmenin gerçekleşmesi halinde bu konumlarını kıtasal ölçekte

---

²⁹⁸ Güney Afrika Cumhuriyeti ve Nijerya'nın dışında aşamalı yaklaşımı benimseyen Afrika devletleri, Uganda, Gambiya, Angola, Kenya, Lesotho, Zambiya, Mauritius, Mozambik ve Zimbabve'dir.

sürdüremeyeceklerdi. Ulusal düzeyde bütünleşme sorunlarından her Afrika ülkesi kadar muzdarip olsalar da sahip oldukları ekonomik güç, Batı ile ilişkilenişlerinde bir pazarlık şansı sağlıyordu. Kıtasal hükümetin, özellikle de tüm kıta adına konuşacak tek bir başkanın yönetimindeki bir kıtasal hükümetin kurulması, bölgelerinde ekonomik ve siyasal gündemi etkileme kabiliyetine sahip bu iki ülkenin, hem birbirleriyle hem de kıtanın önde gelen diğer liderleriyle bir iktidar mücadelesine girmelerine neden olacaktı. Diğer yandan böyle bir bütünleşme, Batı ile kurdukları ekonomik ilişkilerin katı şartlılığa tabi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Afrika'nın bir başka yerinde kıtasal düzeyde çözülmesi muhtemel görünmeyen iç savaşlar, insan hakları ihlalleri, adaletsiz ekonomik bölüşüm gibi kronik sorunların pazarlık masasında karşılına çıkma riskini içinde barındırıyordu.

Bu grup, birlik hükümeti kurarak hızla siyasal bütünleşmeye gitmek yerine, bölgesel ekonomik örgütlerin güçlendirilmesi ile işe başlamak gerektiğini savunuyordu. Buna göre, Abuja Anlaşması ile başlayan süreç işletilmeliydi. Bölgesel düzeyde ekonomik örgütler eliyle politikaların uyumlulaştırılması ile işe başlanmalı ve bölgesel düzeyde bütünleşmenin ilk alanı ekonomi olmalıydı. Aşamalı yaklaşımı benimseyen liderler, Avrupa Birliği örneğine göndermeler yaparak, ekonomide kömür ve çelik sektöründe başlayan bu bütünleşme sürecinin, siyasal bütünleşme için uygun koşulları zaman içinde sağladığını öne sürdü. Zirvede söz alan ve doğrudan yaklaşımçıların bölgesel örgütlerin etkin olmadığı iddialarına cevap veren Zambiya Dışişleri Bakanı Mundia Sikatana, bu örgütlerin kendi bölgelerindeki sorunlara müdahale etmekte kıtasal bir mekanizmadan daha etkin olduğunu pek çok örnekte gördüklerini belirtti. Sikatana, henüz bölgelerin birbirleriyle bağlantısı yokken kıtasal

bütünleşmeden söz edilemeyeceğini öne sürdü.²⁹⁹ Dolayısıyla bu grup için bütünleşmenin temel aktörü, bölgesel ekonomik örgütlerdi.

Aşamalı yaklaşımçıların birlik hükümetinin önünde gördükleri engellerden ilki, Afrika ülkelerinin homojen bir vizyonu, ortak değerleri ve birbiriyle uyumlu kalkınma süreçlerini paylaşmamalarıydı. Diğer yandan yönetim, malların ve kişilerin serbest dolaşımı, ekonomik performans, altyapı, eğitim ve kalkınma konusunda hem bölgesel hem kıtasal düzeyde önemli farklılıklar vardı. Bu farklılıkları ortadan kaldırmak, ancak bölgesel düzeyde ve zaman içinde mümkün olabilirdi. Bu uyumlaştırma süreci tamamlandığı takdirde, daha yüksek bir siyasal bütünleşme için uygun koşullar ortaya çıkacaktı. Ulusal düzeyde iyi yönetim ve demokrasinin eksikliği, bu konuların kıtasal düzeyde ayrıntılı bir şekilde tartışılmasına engel oluyordu. Afrika devletlerinin pek çoğunun egemenlikleri konusundaki hassasiyetleri de hükümetin kurulmasının önünde önemli bir engeldi. Bu nedenle, ekonomik örgütlerin bölgelerinde etkinliklerinin artması ve ekonomik bütünleşmenin öncülüğünü yapması, bu hassasiyeti zaman içinde ortadan kaldıracak ve egemenliğin aşamalı olarak kıtasal merkeze kaydırılması mümkün olacaktı.³⁰⁰

Bu iki ana grubun dışında, Cape Verde, Benin, Nijer, Mısır, Cezayir gibi ülkelerin içinde bulunduğu ve şüpheciler olarak adlandırılabilir bir grubun daha varlığından söz etmek mümkündür. Şüpheciler, ya henüz birlik hükümeti konusunda bir tutum belirleyemeyen ya da tutumlarını açıklamaya henüz hazır olmayan ülkelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla kendi içlerinde ortak bir tutum benimsemiş bir

---

²⁹⁹ Lecoutre, **op. cit.**, s. 49.

³⁰⁰ **Ibid.**, s. 54.

grup olarak Accra Zirvesi'nin etkileyemeyen şüpheciler, her iki grubun da etkilerine açıldı.

Birlik hükümeti konusunda temelde iki hâkim görüşün belirginleştiği Accra Zirvesi, kısmen aşamalı yaklaşımçıların zaferi ile sonuçlandı. Zirve sonunda kaleme alınan deklarasyonda, birlik hükümetinin tüm üyeler için uygun olan şekilde ve makul bir sürede kurulacağı ifade edildi.³⁰¹ Dolayısıyla belirsiz bir gelecekte kurulacağı öngörülen birlik hükümetinin ne olduğu, nasıl olması gerektiği, Afrika için siyasal bütünleşmenin anlamı açıklığa kavuşturulmadı. Deklarasyonda işaret edilen diğer noktalar, aslında uzun süredir gündemde olan ama ne yapılması gerektiği konusunda somut kararların alınmadığı konulardı. Küreselleşmenin Afrika için yarattığı tehditlere ortak bir cevap üretme, Afrika'nın ortak değerleri üzerinde uzlaşma, Afrika halkları ve diasporanın bütünleşme ile ilgili tartışmalara katılımı ihtiyaçlarına deklarasyonda yer verildi.³⁰² Bu ihtiyaçlara cevap verebilmek için ise ekonomik ve siyasal bütünleşmenin hızlandırılmasına ve bölgesel ekonomik toplulukların etkin hale getirilmesine karar verildi. Bu amaç için de alınan en somut ve radikal karar AfB'nin organ ve kurumlarının denetlenmesi mekanizmasının oluşturulmasıydı.³⁰³

Bu deklarasyon, aşamalı yaklaşımçıların kısmen zaferi demekti çünkü hükümetin derhal kurulması düşüncesi bertaraf edildi. Ama nihai zaferleri değildi, çünkü ısrarla savundukları neofonksiyonalist bütünleşme modelini uygulamaya geçirecek somut kararlar alınmadı. Bölgesel ekonomik örgütlerin bu sürecin

---

³⁰¹ African Union, "Accra Declaration on the Union Government of Africa," 3 July 2007.

³⁰² **Idem.**

³⁰³ Oxfam International Liaison Office with the AU, "African Union Compendium," 2012, Addis Ababa, s. 58.

öncülüğünü nasıl ve hangi adımlarla yapacağına dair bir yol haritası çizilmedi. Bu anlamda herhangi bir kazananın olmadığı zirve, Afrika’da tam siyasal bütünleşme temennisinin yinelenildiği ama aslında hiçbir şeyin değişmediği bir tartışmaya sahne oldu.

2. Accra Zirvesi’nin Ardından Son Gelişmeler

Birlik hükümeti konusunda nihai kararın alınması amacıyla toplanan ama aslında hiçbir kararın alınmadığı “büyük tartışma”nın ardından, AfB organlarını denetleme mekanizmasının oluşturulması konusunda çalışmak üzere bir bakanlar komitesi oluşturuldu. Komitenin ilk faaliyeti, 10 Eylül 2007 ile 18 Aralık 2007 tarihleri arasında bir “akil adamlar” paneli düzenlemek oldu.³⁰⁴ Üç bölüm halinde düzenlenen “Afrika Birliği’nin Denetlenmesi Konusunda Üst Düzey Panel”de, 1960’tan bugüne Afrika’da bütünleşme sürecinin ayrıntılı gözden geçirilmesi, mevcut bütünleşmenin organları, kurumları, bölgesel ekonomik örgütleri ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri incelenerek ayrıntılı değerlendirilmesi ve bütünleşmenin hızlandırılması için yol haritası ve tavsiyelere ilişkin oturumları düzenlendi. Panel sonunda hazırlanan 215 sayfalık ayrıntılı rapor, 31 Ocak–2 Şubat 2008’de toplanan Meclis Zirvesi’ne sunuldu. Rapor, temelde AfB’nin kurumsal yapısında değişikliklerle bütünleşme sürecinin ilerlemesini öngörüyordu. Buna göre, Yürütme Konseyi’nin adının yeniden Bakanlar Konseyi’ne çevrilmesi ve Konsey üyelerinin sabit olmaması, yani gündemde olan konuyla ilgili bakanlardan oluşan değişken bir

---

³⁰⁴ Panelin katılımcıları; Prof. Adebayo Adedeji(BM eski Genel Sekreter Yardımcısı), Büyükelçi Nana Effah-Apenteng (Gana), Dr. Firene Ginwala (Güney Afrika), Dr. Makha Dado Sarr (Senegal), Dr. Fatima Zohra Karadja (Cezayir), Prof. Abdalla Bujra (Kenya), Farhat Bengdara (Libya), Julienne Ondziel-Gnelenga (Kongo), Netumbo Nandi-Ndaitwah (Namibiya) Akere Tabeng Muna (Kamerun), Dr. Hakim Ben Hammouda (UNECA), Prof. Adebayo Olukoshi (CODESRIA) idi.

yapıya sahip olması, Komisyon'un yeniden düzenlenmesi ve komisyon başkanının yetkilerinin genişletilmesi, AfB kararlarının uygulanmasının izlenmesi amacıyla Meclis zirvelerinin ilk gündem maddesinin geçmiş kararlarını gözden geçirilme olması ve Ulusal AfB Komisyonlarının kurulması ve yaptırım mekanizmalarının geliştirilmesi³⁰⁵ tavsiyeler arasında yer aldı.

2008 Zirvesi'nde, AfB'nin nihai hedefinin birlik hükümeti çatısı altında AfBD'nin kurulması olduğu yinelenildi, ancak ne 2007 Accra Deklarasyonu ne de akıl adamlar panelinin raporu konusunda bir uzlaşmaya varıldığı gerekçesiyle, bu konuda son kararın alınması ertelendi. Son kararın alınmasından önce, hem Yürütme Konseyi'nin çalışmalarının hem de diğer tüm raporların incelenmesi amacıyla, Tanzania başkanlığında yeni bir komite oluşturuldu.³⁰⁶ Komite, üç ay içerisinde olağanüstü toplanacak olan Yürütme Konseyi'ne tavsiye görüşü sunmakla yetkilendirildi.³⁰⁷ Tüm raporlar ve tavsiyelerin değerlendirilmesi sürecinin ardından 1–3 Şubat 2009'da toplanan Meclis Zirvesi'nde, Komisyon'un Afrika Birliği Otoritesi'ne dönüştürülmesine karar verildi. Başkan, başkan yardımcısı ve sekreterler şeklinde örgütlenecek olan Otorite'nin yetkileri arttırıldı. Otoritenin işlevi, bileşimi, sekreterlerin görevleri, Otorite'nin kurulması için mali düzenlemeler ve kurucu anlaşmanın bu kararlara uygun şekilde tadil edilmesi konularında nihai kararın

---

³⁰⁵ “High Level Panel of the Audit of the African Union Final Report,” 10 September–18 December 2007, s. xxii-xxvi.

³⁰⁶ Komitenin diğer üyeleri Botsvana, Kamerun, Mısır, Etiyopya, Gabon, Gana, Libya, Nijerya, Senegal, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Uganda'dır.

³⁰⁷ African Union, “Decisions and Declarations of the Tenth Ordinary Session of the Assembly of African Union,” 31 January–2 February 2008, Addis Ababa, Assembly/AU/Dec.185 (X).

alınabilmesi için Yürütme Konseyi'nin yeni bir olağanüstü zirve toplaması gerektiği de kararlar arasında yer aldı.³⁰⁸

Komisyon'un bir başkan altında Otorite'ye dönüştürülmesi ve yetkilerinin artırılması, birlik hükümeti ile oluşturulmak istenen yapının, Afrika devletlerinin hassasiyetleri göz önünde bulundurularak kurulması anlamına gelmektedir. Buna göre Otorite, bir birlik hükümeti gibi, belli başlı alanlarda merkezi düzenlemeleri yapma ve karar alma yetkisine sahip olacak, ancak söz konusu bir merkezi hükümet olmadığı için, devletlerin egemenliklerinin tümünü veya bir kısmını devretmesi gerekmeyecekti. Dolayısıyla AfB'nin mevcut organlarının yeniden düzenlenmesi yoluyla siyasal bütünleşme tartışmalarına bir çözüm getirilmeye çalışıldı. Nitekim 15–16 Nisan 2009'da düzenlenen Yürütme Konseyi'nin 12. Olağanüstü Zirvesi'nde yapılan AfB'nin bağımsız ve egemen devletlerden oluşan bir birlik, hükümetlerarası bir örgüt olduğu ve tüm organlarının da hükümetlerarası nitelik taşıdığı vurgusu, bu durumun bir göstergesidir.³⁰⁹

Komisyon'un Otorite'ye dönüştürülmesi konusundaki kararlar, 2012 yılına kadar her Meclis Zirvesi'nde yinelenildi. Komisyon'un aşamalı olarak Otorite'ye dönüşmesinin kıtasal bütünleşmeyi hızlandıracığı teyit edildi ve konunun gözden geçirilmesi bir sonraki zirveye bırakıldı.³¹⁰ Benzer bir karar, 29–30 Ocak 2012'deki Zirve'de de alındı, ancak 16–17 Temmuz 2012'de gerçekleştirilen Zirve'de, Komisyon'un Otorite'ye dönüşmesi konusu ele alınmadığı gibi kurucu anlaşmada da

---

³⁰⁸ African Union, "Decisions, Declaration, Message of Congratulation and Motion of the Twelfth Ordinary Session of the Assembly of African Union," 1–3 February 2009, Addis Ababa, Assembly/AU/Dec.233(XII).

³⁰⁹ African Union Compendium, **op. cit.**, s. 59.

³¹⁰ African Union, Assembly/AU/Dec.298(XV), Assembly/AU/ Dec.341(XVI), Assembly/AU/Dec.372(XVII), Assembly/AU/Dec.415(XVIII).

herhangi bir değişiklik yapılmadı. Dolayısıyla Afrika'nın siyasal bütünleşmeye son noktayı koyma çabaları şimdilik sonuçsuz kaldı.

Afrika'da bütünleşme, her üç dönemde işbirliği düşüncesinin üzerine kuruldu. Bu işbirliği ilk dönemde, sömürgeciliğin tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması, ikinci dönemde ise ekonomik kalkınmanın sürekli hale getirilmesi ve Afrika'nın yeni uluslararası ekonomik düzenle baş edebilmesi amaçları için tesis edildi. Bütünleşmeyi siyasi bütünleşme ile son duruma getirme çabası ise, bu ortak amacın belirsizliği ve egemenliğe ilişkin kaygıların, ortak amaçların önüne geçmesi nedeniyle sonuçsuz kaldı.

Afrika'da bütünleşme sürecinin ilk sorunu, çoğu kez tüm durumu değiştirmeyi hedefleyen kararlar alınmasına rağmen bu kararların, gerek motivasyon eksikliğinden gerekse kurumsal ve mali yetersizliklerden uygulamaya geçirilememesidir. Özellikle mali kaynakların kıtlığı, hem ABÖ'nün hem de AfB'nin etkinliğini önemli ölçüde etkiledi. Üyelerin büyük çoğunluğu katkı payı ödemeleri konusunda sıkıntı yaşamaktadır. Her ne kadar katkı paylarını ödemeyen üyelerin Birlik faaliyetlerinden geçici olarak muaf tutulması yönündeki yaptırım kararı uygulansa da bu yaptırım ile katkı paylarının düzenli ödenmesi sağlanamadı. Bu nedenle, AfB'ye dönüşümün ardından hemen her zirvede alternatif finansman kaynakları bulma arayışı sürdü.

Mali kaynak yetersizliği ile bağlantılı bir diğer sorun, Afrika'da lider eksikliğidir. Bütünleşme süreçlerinde bir ya da birkaç ülke, sürecin ekonomik yükünü çeker, ama bunun sonucunda diğer aktörleri ve alınan kararları etkileme şansı yakalar. Diğer aktörler, bütünleşmeden elde ettikleri kazanımlar nedeniyle bu

liderliğe rıza gösterirler ve bu örtük rıza, sürecin işlemlerini kolaylaştırır. Afrika’da ise sürecin ekonomik yükünü çekebilecek bir lider ülke yoktur. Bütünleşmenin her döneminde, belli başlı ülkeler ön plana çıktılarsa da bu yönlendirici konumlarını hem ekonomik yetersizlikler hem de ulusal düzeyde muzdarip oldukları bütünleşme sorunları nedeniyle sürdüremediler.

Bu sorunların yanı sıra, bütünleşmenin en temel sorunu Afrikalı liderlerin hangi bütünleşme modelinin esas alınacağı konusunda uzlaşamamasıdır. Bütünleşmenin temeli olan işlevsel işbirliğini, tüm işlevleri tek bir çatı altında toplayan BM benzeri bir şemsiye örgüt altında gerçekleştirme eğilimi, bütünleşmenin tartışıldığı her aşamada daha çok yandaş buldu. Ekonomik kalkınmanın öncelikli sorun haline geldiği 1990’larda AEC’nin kuruluşu ile başlayan süreç, neofonksiyonalist modeli temel alıyordu. Ancak 2002 yılında AfB, yine bir şemsiye örgüt olarak kuruldu ve AEC ile başlayan süreci de kapsadı. Buna rağmen, kurumsal düzenleme AB örneğindeki gibi ekonominin ayrı, siyaset ve güvenlik gibi konuların ayrı düzenlendiği sütunlu bir yapıya kavuşturulmadı. Bütünleşmenin bir süreç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Avrupa deneyiminde bu sütunlar birbirinden ayrı kurum ve kurallarla düzenlendi ve uygun şartlar oluştuğunda Füzyon Anlaşması ile birleşme sağlansa da bu sütunlar korundu. Afrika’da ise, bütün alanlarda işbirliği, ayrı süreçlerde gelişmediği gibi bir geleneğe de dayanmadı. Zaten sömürgecilik döneminden miras kalan yapısal sorunlardan muzdarip olan Afrika’da, yukarıda anılan AfB’ye içkin sorunlar da göz önünde bulundurulduğunda, tek bir karar alma organına sahip tek bir örgüt, kıtasal bütünleşmeyi sağlayamadı.

SONUÇ

Afrika'da bütünleşme çabaları üç temel döneme ayrılmaktadır. Bu dönemleme, bir yandan bütünleşme çabasının zaman içinde değişen saiklerine, diğer yandan da bütünleşmenin kurumsal olarak güçlenmesine ve topyekün siyasi bütünleşmenin sağlanması amacına yaklaşılmasına dayanmaktadır. Bu nedenle Yeni Dünya'da başlayan Pan-Afrikanist hareketin kıtaya taşındığı ve bağımsızlık mücadelelerinin düşünsel zeminini oluşturduğu kıtasal Pan-Afrikanizm dönemi, bütünleşme arayışı dönemini teşkil etmektedir. Pan-Afrikanist düşünce, sömürü ve ayrımcılıktan kurtulma, siyasi, sosyal ve ekonomik eşitlik için mücadele amacını taşıyan hareket, bu amaçlara ulaşmanın yolunun bütünleşme ve işbirliğinden geçtiğini ortaya koymaktadır. Sömürgeciliğin Afrika'da yarattığı ilk etkinin bölünme olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sömürgeciliği ortadan kaldırmak için yeniden birleşmek, Afrika devletleri için en uygun seçenektir. “Afrikalılar için bağımsız Afrika kurma” hareketi, ilk elde Pan-Afrikanist amaçlara ulaşmak için bütünleşme ve işbirliği sağlama hareketiydi. Bu nedenle ABÖ'nün kurulması, 1945–1960 yılları arasında etkili olan kıtasal Pan-Afrikanizmin en önemli başarısı niteliği taşımaktadır.

ABÖ'nün yapısı, organları, hedefleri ve ilkeleri, işlevsel işbirliğini yansıtacak şekilde düzenlendi. Bunlar temelde Monrovia grubunun egemenliğe ilişkin kaygılarını yansıtır nitelikteydi, ancak Casablanca grubunun üstünde durduğu bağımsızlık ve bağlantısızlığa ilişkin hassasiyetleri de yansıtıyordu. Örgüt kararlarına uymamanın herhangi bir yaptırıma bağlanmaması ve bir ceza organı düzenlenmemesi, bu işbirliğinin gönüllülük esası üzerine kurulduğunu ortaya

koymaktadır. Ancak iyi tanımlanmamış amaçlar, belirlenmemiş araçlar ve yetersiz kaynaklar, bu işbirliğinin başarılı bir şekilde yürütülmesine engel oldu.

Sömürgeciliğin ortadan kaldırılmasının temel uzlaşma zemini olduğu Afrika'da bütünleşmenin bu ilk döneminde, işlevsel bir işbirliğini destekleyen ancak bir hassasiyet noktası olan egemenliklere dokunmayan bir bütünleşme modeli, Afrika için en uygunuydu. Zira sömürgecilik, sömürge yönetimleri altında her bir bölgenin farklı gelişme süreçleri yaşamasına neden oldu. Ekonomik yapılar metropolün çıkarlarına göre belirlendi. Bağımsızlık sonrasında metropolle kurulan ekonomik bağlar tamamen ortadan kalkmadı. Dolayısıyla tüm kıtayı ortak bir ekonomi politikası ve dış politika ile düzenlemek mümkün değildi. Diğer yandan sömürgeciliğin yarattığı bölünme, her bir ülkenin azınlığını bir diğer ülkenin sınırları içinde bıraktı. Bu durum, sömürgecilik döneminde yönetimi kolaylaştırmak için yürütülen ayrımcılığı destekleyen politikalarla birleştiğinde, ulusal düzeyde dahi bütünleşmeyi imkânsız kılmaktaydı. Bağımsızlık mücadelesinin verdiği birlik duygusu ortadan kalktığında, bütün etnik kimliklerin, dinlerin ve dillerin üzerini örtecek bir "Afrikalı" kimliği yaratılması mümkün değildi.

1960-1990 yıllarını kapsayan ideolojik Pan-Afrikanizm döneminde temel amaç, sömürgeciliğin tüm biçimleriyle ortadan kaldırılmasıydı. Bu hedef, tüm ideolojik, etnik vs. çatışma unsurlarının bertaraf edilmesini ve bir işbirliği zemininin kurulmasını sağladı. 1994 yılın itibarıyla Güney Afrika Cumhuriyeti'nde *apartheid* rejiminin sona ermesiyle Afrika'da yabancı yönetimi altında toprak kalmadı. Bu hedefin gerçekleştirilmesi, işbirliği zeminin ortadan kalkması anlamına geldi. Dolayısıyla bir araya gelmeyi gerekli kılacak yeni ortak hedeflerin açıkça ortaya konması zorunluluğu doğdu. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve yeni bir dünya düzenin

kuruluyor olması da bu zorunluluğu pekiştirici bir etki yaptı. Zira bu yeni düzen Afrika için yeni tehditleri beraberinde getiriyor ve bu tehditler temelde ekonomik azgelişmişlikten kaynaklanıyordu. Afrika'nın, en azından büyük ekonomilerinin, yeni dünya düzenine eklemlenmesi, bu düzenin demokrasi, insan hakları, iyi yönetim vs. gibi değerlerinin tam olarak benimsenmesini zorunlu kıldı. Dolayısıyla bu ekonomiler, işbirliği zeminin yeniden oluşturulmasına önyak oldular.

1990'lı yılların sonu itibarıyla yeni işlevsel işbirliği zemini, Afrika'nın kendi kaynaklarına güvenerek ekonomik gelişmesini sağlaması düşüncesiyle oluşturuldu ve işbirliğinin temel ilkesi kolektif kendine yetme olarak belirlendi. Bunun açık anlamı, Afrika'nın kendi kaynaklarıyla kalkınabilmesi için işlevsel işbirliğinin ekonomik alanda ön plana alınmasıydı. Zira sömürgeciliğe karşı dayanışma ruhunun söndüğü bu dönemde Afrika, iç savaşlardan, anti-demokratik rejimlerden, kalkınma sorunlarından ve ağır dış borç yüklerinden muzdaripti.

Kolektif kendine yetme ilkesi temelindeki ekonomik işbirliğini kurumsallaştırma yolundaki ilk adım, Lagos Eylem Planı'nın hazırlanması ve ardından AEC'nin kurulması ile atıldı. AEC, 40 yıl içerisinde Afrika ekonomilerini tümüyle bütünleştirecek bir yol haritası hazırladı. Bölgesel ekonomik örgütleri temel bütünleşme birimleri olarak belirleyen bu yol planı, tek bir iç piyasanın kurulmasıyla tamamlanacak ve böylece Afrika ekonomileri birbirlerinin gelişmesini destekler hale gelecekti. Ancak bunun için ilk elde ulusal politikaların uyumlaştırılması sorunu söz konusuydu. Bu sorun, ABÖ'yü yeni bir kurumsal kimliğe büründürme, yapısını tümünden değiştirme düşüncesini de beraberinde getirdi ve AfB'nin kurulmasıyla sonuçlanan yeni dönemi başlattı.

Afrika'da bütünleşmeyi derinleştirme amacının ön plana çıktığı ve ekonomik Pan-Afrikanizm adını alan bu dönem, aslında iç içe geçmiş iki dönemi kapsamaktadır. AfB'nin kurulmasının hemen ardından Kaddafi tarafından gündeme getirilen bir birlik hükümeti ile siyasal bütünleşmeyi sağlama hedefi, başında beri tüm Afrika devletlerinin üzerinde uzlaştıkları bütünleşmeye son noktayı koyma amacının ön plana çıktığı yeni bir döneme işaret etmektedir. Ancak bu dönem, hem henüz net sonuçları ortaya çıkmadığından hem de ABÖ'nün AfB'ye dönüşme sürecine içkin olduğundan bu çalışmada ayrı bir bölüm olarak değerlendirilmemiştir.

Birlik hükümeti düşüncesi, 1963'tekine benzer şekilde Afrika devletlerini doğrudan ve aşamalı yaklaşımçılar olarak ikiye böldü. Doğrudan yaklaşımçılar içinde iki ses vardı. Kaddafi'de vücut bulan ses, Deutsch'un amalgam güvenlik toplumu olarak ifade ettiği, birbirinden ayrı parçaların tek bir birim oluşturacak şekilde birleştiği, tek bir hükümete sahip üniter bir oluşumu savunmaktaydı. Wade'da vücut bulan ses ise aynı oluşumun federal olmasından yanaydı. Buna karşılık aşamalı yaklaşımçılar ise, bölgesel ekonomik örgütlerin güçlendirilmesi yoluyla Abuja ile başlayan neofonksiyonalist bütünleşme yolun izlenmesi gerektiğini savunuyordu. Neticede AfBD'nin kurulması konusunda oydaşmaya varılsa da bu konuda nihai kararın alınması ötelendi.

Sonuçta Afrika'da bütünleşmenin geldiği son nokta bir şemsiye örgüt olarak kurulan ve AEC'nin kurulmasıyla başlayan neofonksiyonalist süreci de kapsayan AfB'dir. AfB gibi tek bir kıtasal örgütün, bütünleşmenin hem siyasi hem de ekonomik alanda ulaşılmak istenen hedefe ulaştırması mümkün değildir. Afrika'da tek bir devlet çatısı altında toplanma fikri, Nkrumah tarafından ilk ortaya atıldığı günden bugüne bir itiraz görmedi, dolayısıyla bütünleşmeyi tam anlamıyla siyasi

bütünleşme ile neticelendirmek ortak amaç ise, Afrika'nın da Avrupa deneyimi ile benzer şekilde aşamalı bir şekilde gerçekleştirmesi en uygun yol olabilir. Buna göre, AfB bir şemsiye örgüt olarak korunup altında kurulacak ve bütünleşmenin diğer ayaklarından sorumlu kılınacak örgütler arasında koordinasyonu sağlayabilir. Ekonomik, siyasal ve sosyal alanda bütünleşme süreci, bu alt örgütler eliyle yürütülebilir. Ekonomik bütünleşme için faaliyet gösterecek örgüt, ilk elde mevcut bölgesel ekonomik örgütler arasında işbirliğini arttırıp, ortak bir pazara ve nihayetinde kıtasal ekonomik planlamaya geçilmesi için faaliyet gösterebilir. Siyasal bütünleşme için faaliyet gösterecek örgüt, ilk elde ülkelerdeki siyasal ve hukuki yapıların birbirleriyle uyumlaştırılması ve ortak bir dış politikanın, yani ortak bir Avrupa tutumunun, geliştirilmesi için faaliyet gösterebilir. Sosyal bütünleşme için çalışacak örgüt ise, kıta içerisinde iletişimin ve insan hareketliliğinin arttırılması hedefine yönelik projeler üretebilir. Tüm bu süreçlerin AfB koordinasyonu altında başarıyla işlemesi halinde yaratılan ortak Afrikalı kimliği, tek bir devlet çatısı altında birleşmeyi mümkün kılabilir. Dolayısıyla neofonksiyonalist modelin tam anlamıyla izlenmesi, Afrika'yı tek bir devlet çatısı altında birleşme amacına ulaştırabilir. Ancak, her ne kadar altında farklı teknik organlar faaliyet gösterse de, tek bir karar alma mekanizmasına sahip olan AfB, bu süreci tek bir örgüt olarak yürütmeye muktedir olamayacaktır. Diğer yandan bütünleşmenin bir süreç olduğunun hatırd tutulması gerekmektedir. Bu nedenle, kısa vadede topyekün bir bütünleşmenin umulması da olası değildir.

Bütünleşme için hangi modelin Afrika'ya uygun olduğu ve hangi yolun izlenmesi gerektiğine ilişkin belirsizliğin yanı sıra, başka sorunlarda bütünleşme çabalarının başarısızlığında etkili olmuştur. Bu sorunlardan ilki, çoğu kez tüm

durumu değiştirmeyi hedefleyen kararlar alınmasına rağmen bu kararların, gerek motivasyon eksikliğinden gerekse kurumsal ve mali yetersizliklerden uygulamaya geçirilememesidir. Diğer yandan Afrika'da bütünlüşme sürecinin hem fikri hem de mali sorumluluğunu üstlenecek ve diğer tüm Afrikalı devlet adamlarının rızasını kazanabilecek bir lider yoktur. Dönemsel olarak sürecin lokomatifi olarak ön plana çıkmaya çalışan Nkrumah, Kaddafi ya da Mbeki gibi liderler, çoğu kez ülke içi siyasi çatışmaların kurbanı olarak bu kıtasal rolü oynamakta yetersiz kalmışlardır. Tüm bu etkenlerle birlikte BM benzeri şemsiye bir örgüt olan AfB, mevcut şartlar altında AfBD'nin kurulmasını sağlayabilecek yetkinliğe sahip değildir.

Bugün AfB, gerek kıta içerisinde gerekse uluslararası alanda kıtayla ilgili her sorun ve durumu gündemine almaktadır. Ancak alınan kararlar, oluşturulan yaptırım mekanizmalarına rağmen etkin şekilde uygulanamamakta, uygulansa bile değiştirici ve dönüştürücü etkisi sınırlı olmaktadır. Örneğin anayasal olmayan yollardan hükümetlerin değişmesi halinde söz konusu ülke Birlik faaliyetlerinden men edilmektedir. Her ne kadar men kararı uygulamaya geçse bile bu durum kıtada darbeleri önleyici bir caydırma mekanizması niteliğine kavuşmamıştır. Bunun temel nedeni, AfB içinde yer almanın tüm kıta ülkeleri için önem taşımamasıdır. Bölgesel ekonomik örgütlerin benzer durumlarda aldığı yaptırım kararları, çoğu kez daha caydırıcı etkiye sahiptir. Çünkü bu örgütlerin faaliyetlerinden men edilmek ve uygulanan ekonomik yaptırımlara konu olmak, devletlere daha büyük siyasi ve ekonomik yük getirebilmektedir. Bölgesel düzeyde oluşan karşılıklı bağımlılık, henüz kıtasal düzeyde oluşmamıştır. Bu nedenle AfB'nin bölgesel ekonomik örgütleri bütünlüşmenin temel aracı haline getirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

“Casablanca Powers,” **International Organization**, Vol.16, No.2(1962), s. 437-439.

“High Level Panel of the Audit of the African Union Final Report,” 10 September–18 December 2007.

“Monrovia Powers,” **International Organization**, Vol.16, No.2(1962), s.439-443.

Abegunrin, Olayiwola, **Africa in Global Politics in the Twenty-first Century**, New York, Palgrave Macmillan, 2009.

Açıkmeşe, Sinem Akgül, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi,” **Uluslararası İlişkiler**, C.1, S.1(2004), s.1-32.

Adebayo, Adekeye, **The Curse of Berlin: Africa After the Cold War**, Scottsville, University of KwaZulu-Natal Press, 2010.

Ademola, Yakubu, **Harmonization of Laws in Africa**, Lagos, Malthouse Press, 1999.

Adi, Hakim ve Sherwood, Marika, **Pan-African History: Political Figures From Africa and the Diaspora Since 1787**, Londra, Routledge, 2003.

Adogamhe, Paul, “PAN-AFRICANISM Revisited: Vision and Reality of African Unity and Development,” **African Integration Review**, Vol.2, No.2(2008), s.1-34.

Amin, Samir, **Neo-Colonialism in West Africa**, Harmondsworth, Penguin, 1973.

Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2006.

Arısoy, Alper, “Avrupa’da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar,” **Ege Akademik Bakış**, C.10, S.4(2010), s.1195-1206.

Ataöv, Türkkaya, **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977.

Babou, Cheikh Anta, “Decolonization or National Liberation: Debating the End of British Colonial Rule in Africa,” **The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 41, No.632(2010), s.41-54.

Baykal, Sanem, “Ekonomik Bütünleşme Biçimleri,” Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Binaisa, Godfrey L., “Organization of African Unity and Decolonization: Present and Future Trends,” **ANNALS of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 432, Africa in Transition (1977), s.52-69.

Bosco, Andrea, “What is Federalism? Towards a General Theory of Federalism,” **2nd ECSA-World Conference: Federalism, Subsidiarity and Democracy in the European Union**, Brüksel, 5–6 Mayıs 1994.

Caporaso, James A. ve Pelowski, Alan L., “Economic and Political Integration in Europe: A Time Series Quasi-Experimental Analysis,” **American Political Sciences Review**, Vol. 65, No.2(1971), s.418-433.

Connelly, Matthew, “Rethinking the Cold War and Decolonization: The Grand Strategy of the Algerian War for Independence,” **International Journal of Middle East Studies**, Vol.33, No.2(2001), s.221–245.

Contee, Clarence, "The Emrgence of DuBois as an African Nationalist," **The Journal of Negro History**, Vol.54, No.1(1969), s.48-63.

Çakır, Armağan Emre, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**, İstanbul, Beta Yayıncılık, 2001.

Dagnini, Jérémie Kroubo, "Marcus Garvey: A Controversial Figure in the History of Pan-Africanism," **The Journal of Pan-African Studies**, Vol.2, No.3(2008), s.198-208.

Dedeoğlu, Beril, "Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine," **Uluslararası İlişkiler**, C. 1, S. 4 (2004), s.1-21.

Deutsch, Karl et. al., **Political Community and the North Atlantic Area**, Princeton, Princeton University Press, 1957.

Deutsch, Karl, **The Analysis of International Relations**, New Jersey, Prentice/Hall International Inc, 1988.

Dougherty, James E. ve Pfaltzgraff, Robert L., **Contending Theories of International Relations**, New York, Harper Colins Publishers Inc., 1990.

Durumsa, Jorri, **Fragmentation and Inernational Relations of Micro-States: Self-Determination and Statehood**, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Haas, Ernst, "International Integration," **International Encyclopedia of Social Sciences**, David L. Sills (ed.), New York, Macmillan Company, 1968.

Ertürk, Emin, **Ekonomik Entegrasyon Teorisi**, Bursa, Ezgi Yayınları, 1991.

Etzioni, Amitai, "A Paradigm for the Study of Political Unification," **World Politics**, Vol. XV, No.1(1962), s.44-74.

Gabriel, Akwen ve Boniface, Ortindi, **The African Union and the Challenges of Regional Integration in Africa**, Saarbrücken, Lambert Academic Publishing, 2011.

George, Stephen, **Politics and Policy in the European Community**, Oxford, Clarendon Press, 1985.

Guelke, Adrian, **Rethinking the Rise and Fall of Apartheid**, Londra, Palgrave Macmillan, 2005.

Haas, Ernest, **The Uniting of Europe**, California, Stanford University Press, 1958.

Haas, Ernest, **The Uniting of Europe**, Stanford, Stanford University Press, 1968.

Kambona, Oscar, "Colonialism and the African Liberation Committee," **African Studies Bulletin**, Vol.6, No.3(1963), s.1-6.

Karacasulu, Nilüfer, "Avrupa Entegrasyon Kuramları ve Sosyal İnşacı Yaklaşım," **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.3, S. 9(2007), s.82–100.

Karakaş, Yusuf, **Avrupa Birliği'nde Siyasal Entegrasyon**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2002.

Kasaija, Philip Apuuli, "Regional Integration: A Political Federation of East-African Countries?," **African Journal of International Affairs**, Vol. 7, No.1-2(2004), s.21-34.

Khamis, Kassim Mohammed, **Promoting the African Union**, Washington, Lillian Barber Publishers, 2008.

Kloman, Erasmus, "African Unification Movements," **International Organization**, Vol.16, No.2(1962), s.387–404.

Kodjo, Edem ve Chanaiwa, David, "Pan-Africanism and Liberation," **General History of Africa VIII Africa Since 1935**, Ali Mazrui (ed.), Glosderry, New Africa Books, 2003.

Kornprobst, Markus, "The Management of Border Disputes in African Regional Systems: Comparing West Africa and the Horn of Africa," **Journal of Modern African Studies**, Vol.40, No.3(2002), s.369–393.

Kouassi, Rene N'Guettia, "The Itinary of the African Integration Process: An Overview of the Historical Landmarks," **African Integration Review**, Vol. 1, No.2(2007), s.1–23.

Lecoutre, Delphine, "Reflections on the 2007 Accra Grand Debate on an Union Government for Africa," **Towards a Union Government for Africa: Challenges and Opportunities**, Timothy Murithi (ed.), Addis Ababa, ISS Monograph Series, 2008.

Legum, Colin, "The Organization of African Unity: Success or Failure?," **International Affairs**, Vol. 51, No. 2(1975), s.208-219.

Markakis, John, "The Organization of African Unity: A Progress Report," **The Journal of Modern African Studies**, Vol. 4, No.2(1966), s.135-153.

Mbete, Baleka, "The Pan-African Parliament: Progress and Prospects," **The African Union and Its Institutions**, John Akokpari, Angela Ndinga-Muvumba ve Timothy Murithi (ed.), Sunnyside, Center for Conflict Resolution, 2008.

Meredith, Martin, **State of Africa**, Londra, Free Press, 2006.

Meyer, David, "Intraregional Conflict Management by the Organization of African Unity," **International Organization**, Vol.28, No.3(1974), s.345-373.

Mitrany, David, **A Working Peace System**, Chicago, Quadrangle Books,1966.

Mohamed, Abdul, "Toward an Effective African Union: Participation, Institutions and Leadership," **The African Union and New Strategies for Development in Africa**, Said Adejumobi ve Adebayo Olukoshi (ed.), New York, Cambria Press, 2009.

Molle, Willem, **The Economics of European Integration**, Aldershot, Dartmouth, 1990.

Murithi, Timothy, **Pan-Africanism, Peace-Building and Development**, Aldershot, Ashgate Publishing, 2005.

Mwangni, Susane Waiyego, "From the OAU to AU: The Experience, Promise and Expectations," **The African Union and New Strategies for Development in Africa**, Said Adejumobi ve Adebayo Olukoshi (ed.), New York, Cambria Press, 2009.

Naldi, Gino, **The Organization of African Unity: An Analysis of Its Role**, Londra, Masell Publishing Limited, 1999.

Nielson, Waldemar, **Great Powers in Africa**, New York, Preager Publishers, 1969.

Nkrumah, Kwame, **I Speak of Freedom: a Statement of African Ideology**, Londra, Heinmann, 1961.

Nkrumah, Kwame, **Africa Must Unite**, Londra, Heinemann, 1963.

Nkrumah, Kwame, **Emperyalizmin Son Aşaması: Yeni Sömürgecilik**, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1966.

Nweke, G. Aforika, “The Organization of African Unity and Intra-African Functionalism,” **ANNALS of the American Academy of Political and Social Science**, Vol.489, International Affairs in Africa Special Issue(1987), s.133-147.

Nye, Joseph, **Pan-Africanism and East African Integration**, Londra, Oxford University Press, 1966.

Nye, Joseph, **Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization**, Boston, Little Brown and Company, 1971.

Ocheni, Stephen ve Nwankwo, Basil, “Analysis of Colonialism and Its Impact in Africa,” **Cross-Cultural Communication**, Vol. 8, No. 3 (2012), s. 46–54.

Ojo, Olatunde et. al., **African International Relations**, Londra, Longman, 1985.

Okolo, Julius Emeka ve Langley, Winston E., “The OAU and Apartheid,” **World Affairs**, Vol.137, No.3(1974), s.206-232.

Okumu, Wafula, “The African Union: Pitfalls and Prospects for Uniting Africa,” **Journal of International Affairs**, Vol. 62, No.2(2009), s.93–111.

Olonisakin, Funmi, “African ‘Homemade’ Peacekeeping Initiatives,” **Armed Forces and Society**, Vol.23, No.3(1997), s.349-371.

Oran, Baskın, **Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Örneği**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1997.

Oxfam International Liaison Office with the AU, "African Union Compendium," 2012, Addis Ababa.

Özen, Çınar, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Neofonksiyonalist Teori Çerçevesinde Analizi" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, GÜSBE, 1998).

Padelford, Norman J., "The Organization of African Unity," **International Organization**, Vol.18, No.3(1964), s.521-542.

Padmore, Georges, **Pan-Africanism or Communism?**, New York, Roy Publishers, 1956.

Pazarcı, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2007.

Pentland, Charles, **International Theory and European Integration**, New York, 1973.

Puchala, Donald, "Of Blind Men, Elephants and International Integration," **Journal of Common Market Studies**, Vol. X, No.3(March 1972), S.267-284.

Ra'anan, Gavriel, **The Evolution of the Soviet Use of Surrogates in Military Relations with the Third World, with Particular Emphasis on Cuban Participation in Africa**, Santa Monica, Rand Corporation, 1979.

Rosamond, Ben, **Theories of European Integration**, Londra, Palgrave, 2000.

Schreder, Peter, "African International Relations," **Understanding Contemporary Africa**, April Gordon ve Donald Gordon (ed), Boulder, Lynne Rienner Publishers, 2007.

Selassie, Haile, "Towards African Unity," **The Journal of Modern African Studies**, Vol.1, No.3(1963), s.281-291.

Southern Africa: The UN and OAU Conference Oslo 9–14 April 1973, Vol.1, Olav Stokke ve Carl Witstrand (ed.), Uppsala, Scandinavian Institute of African Studies, 1973.

Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Yayınları, 1989.

Tambo, Oliver, "Apartheid: A Threat to Africa's Survival," **African Liberation Reader**, Aquino Bragaça ve Immanuel Wallerstein (ed.), Vol.3, London, Zed Press, 1982.

Touval, Saaida, "The Organization of African Unity and African Borders," **International Organization**, Vol. 21, No. 1(1967), s.102–127.

UN International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid.

Uz, Abdullah, "Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı," **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.3, S.9(2007), s.65–72.

Viotti, Paul ve Kauppi, Mark, **International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism**, New York, Macmillan Publishing, 1993.

Wallerstein, Imanuel, **Politics of Unity**, New York, Random House, 1967.

Wallerstein, Immanuel, "The Early Years of The OAU: The Search for Organizational Preeminence," **International Organization**, Vol.20, No.4(1966), s.774-787.

Wapmuk, Sharkdam, "In Search of Greater Unity: African States and the Quest for an African Union Government," **Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences**, Vol. 1, No.3(2009), s.645–671.

Wesseling, H. L., **Divide and Rule: Partition of Africa 1880-1914**, Westport, Preager, 1996.

Wiener, Antje ve Diez, Thomas, "Introducing the Mosaic of Integration," **European Integration Theory**, New York, Oxford University Press, 2009.

Wild, Patricia Berko, "The Organization of African Unity and the Algerian-Moroccan Border Conflict: A Study of New Machinery for Peacekeeping and for the Peaceful Settlement of Disputes Among African States," **International Organization**, Vol.20, No.1(1966), s.18-36.

Young, Kurt, "Africa Must Unite Revisited," **Africa Today**, Vol.57, No.1(2010), s.43–63.

Zartman, William, "Europe and Africa: Decolonization or Dependency?," **Foreign Affairs**, Vol.54, s.326-343.

Zartman, William, **Ripe for Resolution: Conflict and Intervention in Africa**, New York, Oxford University Press, 1989.

African Union, “A Study on an African Union Government Towards the United States of Africa,” Addis Ababa, 2006.

African Union, “Accra Declaration on the Union Government of Africa,” 3 July 2007, Accra.

African Union, “Africa and the Challenges of the Changing Global Order: Desirability of a Union Government,” Abuja, 12–13 November 2005.

African Union, “Constitutive Act of the African Union,” Durban, 9 July 2002.

African Union, “Decisions and Declarations of the Eight Ordinary Session of Assembly of the African Union,” 29–30 January 2007, Addis Ababa, Assembly/AU/Dec.156 (VIII).

African Union, “Decisions and Declarations of the Tenth Ordinary Session of the Assembly of African Union,” 31 January–2 February 2008, Addis Ababa, Assembly/AU/Dec.185 (X).

African Union, “Decisions, Declaration, Message of Congratulation and Motion of the Twelfth Ordinary Session of the Assembly of African Union,” 1–3 February 2009, Addis Ababa, Assembly/AU/Dec.233(XII).

African Union, “Protocol on the Establishment of the African Court on Human and Peoples’ Rights,” 25 January 2004.

African Union, “Protocol Relating to the Establishment of the Peace and Security Council of African Union,” 26 December 2003.

African Union, “Protocol to the Treaty Establishing the African Economic Community Relating to the Pan-African Parliament”.

African Union, Assembly/AU/Dec.298(XV), Assembly/AU/ Dec.341(XVI), Assembly/AU/Dec.372(XVII), Assembly/AU/Dec.415(XVIII).

Assembly of the African Union, “Report on the Inaugural Session of the Pan-African Parliament,” 18–20 March 2004, Assembly/AU/4(III).

BM Genel Kurulu, 2202 A (XXI) sayılı karar, 16 Aralık 1966, <<http://daccess-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/005/05/IMG/NR000505.pdf?OpenElement>>, (Erişim tarihi 05.11.2012).

BM Güvenlik Konseyi 143 Sayılı Karar, 14 Temmuz 1960, <<http://daccess-ddsny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/157/32/IMG/NR015732.pdf?OpenElement>>, (Erişim Tarihi 14.05.2012).

Organization of African Unity, “Organization of African Unity Charter,” Addis Ababa, 25 Mayıs 1963.

Organization of African Unity, “Decision on the Convening of an Extraordinary Session of the OAU Assembly of Heads of State and Government,” 12–14 July 1999, AHG/Dec.140(XXXV).

Organization of African Unity, “Decisions of the Thirty-Four Ordinary Session of the Assembly of Heads of State and Government,” 8–10 June 1998, AHG/Dec.127 (XXXIV).

Organization of African Unity, “First Ordinary Session of Assembly of Heads of State and Government,” 17–21 July 1964, AHG/Res.9(I).

Organization of African Unity, “First Ordinary Session of Assembly of Heads of State and Government,” 17–21 July 1964, AHG/Res. 16(I).

Organization of African Unity, “Fourth Extraordinary Session of the Assembly of Heads of State and Government,” 8–9 September 1999, EAHG/Draft/Decl. (IV) Rev.1.

Organization of African Unity, “Lagos Plan of Action for the Economic Development of Africa,” July 1980.

Organization of African Unity, “Resolutions and Recommendations of the Ordinary Session of the Council of Ministers,” 2–11 August 1963, CM/Res. 6 (I)/3.

Organization of African Unity, “Resolutions of the First Extra-ordinary Session of the Council of the Ministers,” 15–18 November 1963, CM/Res. 1.

Organization of African Unity, “Second Ordinary Session of Assembly of Heads of State and Government,” 21–26 October 1965, AHG/Res. 34 (II).

Organization of African Unity, First Ordinary Conference of Assembly of Heads of State and Government 22–25 May 1963, CIAS/Plen.2/Rev.2.

“Organization of African Unity, Resolutions and Recommendations of the Ordinary Session of the Council of Ministers,” 2–11 August 1963, CM/Res. 6 (I).

ÖZET
Müge DALAR

Afrika Birliği Örgütü'nden Afrika Birliği'ne: Afrika'da Bütünleşme Çabaları

Yüksek Lisans Tezi, 167 s.

Danışman: Prof. Dr. Melek FIRAT

Bu tez, Afrika'da bağımsızlık mücadelelerinin verilmeye başlandığı 1960'lı yıllardan günümüze dek süren ve 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve köle ticareti nedeniyle dünyaya yayılmış olan siyahların ekonomik sömürden, ırksal ayrımcılıktan, siyasal ve sosyal eşitsizlikten kurtulmasını amaçlayan Pan-Afrikanist hareketten temel alan Afrika'da bütünleşme çabalarını ele almaktadır. Tezin amacı, Afrika'nın sömürgeciliğın ortadan kaldırılması, ekonomik az gelişmişliğin bertaraf edilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi kökenlerinde sömürgecilik döneminden miras kalan bölünmenin yattığı tüm sorunları ortadan kaldırmanın yolu olarak görülen kıtasal bütünleşmede, işlevselci işbirliğinin en etkili yol olduğunu ortaya koymaktır.

Birinci bölümde, bütünleşmenin tanımı ve mahiyeti tespit edilmeye çalışılmış, Afrika'da bütünleşme çabalarının inceleneceği teorik çerçeveyi teşkil eden uluslararası bütünleşme teorileri ve modelleri sınıflandırılarak değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, Afrika'da bütünleşme düşüncesinin temelini teşkil eden Pan-Afrikanizm düşüncesi değerlendirilmiş ve hem bağımsızlık hareketlerine hem de Afrika Birliği Örgütü'nün kuruluşuna nasıl kaynaklık ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre bütünleşme düşüncesine farklı yaklaşımlar, uluslararası

bütünleşme teorileri bağlamında sınıflandırılmıştır. Bu bölümün temel hedefi, Afrika Birliği Örgütü'nün kurulmasıyla ortaya çıkan modelin hangi bütünleşme modelini esas aldığını ortaya koymaktır.

Üçüncü ve son bölümde ise, Afrika Birliği Örgütü'nün kendi kimliğini oluşturma sürecindeki faaliyetleri ve örgütü Afrika Birliği'ne dönüştürerek bütünleştirmeyi derinleştirme çabalarının nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından ise bütünleşmeyi tam siyasal bütünleşme ile tamamlama çabaları değerlendirilmiş ve benzer şekilde farklı yaklaşımlar uluslararası bütünleşme teorileri ve modelleri bağlamında sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Bölümün sonunda ise, Afrika'da bütünleşmenin son durumu değerlendirilmiş ve ileriye dönük tahminler yapmaya çalışılmıştır.